

Sovittelun sivuosasta tulevaisuuden tukihenkilöksi?

Restoratiivisen konferenssin haasteet ja mahdollisuudet

Suvi Nieminen

Oikeustieteen maisterin tutkielma

Oikeussosiologia ja kriminologia

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Joulukuu 2018

SUVI NIEMINEN: Sovittelun sivuosasta tulevaisuuden tukihenkilöksi? Restoratiivisen konferenssin haasteet ja mahdollisuudet

Oikeustieteen maisterin tutkielma, 85 s., 9 liites.

Oikeussosiologia ja kriminologia

Joulukuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkistettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Tutkielman aiheena on tukihenkilöiden käyttö lakisääteisessä rikos- ja riitasovittelussa ja tarkoituksena on kehittää yhteisöllisempää menettelyä kansainvälisten mallien mukaan. Keskiössä on conferencing-menetelmä, jonka valossa tutkitaan asianosaisten lähipiirin ja muiden tukihenkilöiden osallistamisen haasteita ja mahdollisuuksia sovitteluprosessissa. Tutkimuksessa on selvitetty tukihenkilöihin liittyviä kokemuksia ja käytäntöjä nykysovitteluissa valtakunnallisesti sekä lähemmin Varsinais-Suomen sovittelutoimiston osalta. Opinnäytetyö toteuttaa Turun kaupunkitutkimusohjelmaa.

Tutkimus nojautuu restoratiiviseen oikeusajatteluun ja erityisesti uudelleenintegroivan häpeäntuottamisen teoriaan. Sovitteluilmiötä tarkastellaan yhteiskunnallisessa kontekstissa ja todetaan, että yksilöiden ja yhteisöjen vastuuta korostava konfliktinhallinta noudattaa uusliberalistista kehitystä mutta myös haastaa rangaistuskeskeistä kontrollipolitiikkaa. Kirjallisuuden avulla perustellaan, miksi sovittelun tukihenkilön osaa kannattaisi vahvistaa ja osapuolten lähipiiriä aktivoida conferencing-menetelmän merkityksessä. Yhteisöllisen menettelyn keskeiset lisäarvot osapuolten väliseen sovitteluun nähden koskevat sosiaalista tukea ja kontrollia, prosessin kokonaisvaltaisuutta ja tulevaisuusorientaatiota sekä keskustelemaa demokratiaa. Tukihenkilöt voivat edesauttaa erityisesti sopimuksen suorittamista ja asianosaisten hakeutumista tukipalveluihin. Ryhmämenettely mahdollistaa myös keskustelun yhteisön normeista ja toteuttaa sovittelun yhteisöllisyyden ihannetta nykyistä konkreettisemmin.

Havaintoaineistona on valtakunnallinen Webropol-kysely ja keskustelut Varsinais-Suomen sovittelutoimiston ammattihenkilöstön kanssa. Kyselyssä toimistojen johtavilta sovitteluohjaajilta tiedusteltiin tukihenkilöihin liittyvistä kokemuksista ja käytännöistä. Aineistolle tehtiin pääasiassa laadullista teoriaohjaavaa sisällönanalyysia teemoitellen. Tulokset ilmentävät passiivisen tukihenkilön normia nykysovitteluissa. Tukihenkilöihin liittyvät hyödyt ja haasteet ovat samankaltaisia ympäri maan mutta käytännöt vaihtelevat: Sovittelijoiden mukaan tukihenkilöt voivat puuttua sovitteluun liikaa mutta toisinaan olla elinehtona menettelyn onnistumiselle. Toimistojen välillä on eroja, mitä tulee tukihenkilömahdollisuudesta kertomiseen sovittelun asiakkaille ja erityyppisten tukihenkilöiden osallistamiseen yhteistapaamisessa. Toimijat kaipaavat tietoa, yhteistä keskustelua ja sääntöjen selventämistä tukihenkilöiden hyödyntämistä koskien. Tutkielmassa suositellaan toimintapolitiikan täsmentämistä ja tukihenkilöaiheen tutkimista asianosaisten näkökulmasta sekä pohditaan mahdollista lisäkoulutustarvetta.

Asiasanat: conferencing, kaupunkitutkimus, konfliktit, kontrolli, kriminologia, oikeussosiologia, restoratiivinen oikeus, rikokset, sovittelu, tukihenkilö

SISÄLLYS

SISÄLLYS	III
LÄHTEET	VI
1. JOHDANTO	1
1.1. Taka-ajatukset ja sidokset.....	1
1.2. Sovittelumme lähtökohdat konferenssille.....	2
1.3. Kysymykset, aineisto, lähestymistavat ja rakenne.....	4
1.4. En löytänyt objektiivista totuutta – tutkimuksen etiikka ja oma positio.....	6
2. IDEOLOGINEN SOVITTELU – POTRETTI YHTEISKUNNALLISESSA KEHYKSESSÄ	11
2.1. Karismaattinen korjaava oikeus.....	11
2.2. Sovittelussa ei ole pahaa palkan saajaa.....	12
2.3. Sovittelussa voitetaan nollasummapeli ja puhutaan tunteista.....	13
2.4. Sovittelussa juristit ovat konfliktinhallinnan turisteja.....	15
2.5. Yhteiskuntakehyksiä ja kriminologian murros.....	16
2.6. Tolkun menettely – maltillisen puuttumiseetoksen makua.....	19
2.7. Valinnanvapausmenettely: jokainen on oman konfliktinsa seppä.....	21
2.8. Sovittelun sudenkuopat.....	22
3. MIKSI CONFERENCING?	27
3.1. Määritelmiä	27
3.1.1. Konferenssi itse.....	27
3.1.2. Vieraslista.....	28
3.1.3. Turun tyyli.....	30
3.2. Menetelmän lisäarvo nykyiseen nähden	32
3.2.1. Yhteisvastuullinen aktiivimalli.....	32
3.2.2. Luottamuksellisuuden varjosta läheisten näkyville.....	33
3.2.3. Joukolla hävettäminen.....	34
3.2.4. Läsnäoloa osapuolille.....	35
3.2.5. Ymmärretään erehtyväistä.....	36
3.2.6. Loukatulle legitimizeettiä.....	38

3.2.7.	Esitteissä pölyttyvä yhteisönäkökulma.....	39
3.2.8.	Konferenssissa uusitaan jäsenyys laumassa.....	40
3.2.9.	Yhteisestä aivoriihestä kestäväan kehitykseen.....	41
3.2.10.	Restoratiivinen debatti – deliberatiivista demokratiaa ja sääntöjen selvennystä.....	42
3.2.11.	Tukihenkilö on veljensä vartija.....	43
3.3.	Mutta ei lisäarvoa ilman sudenkuoppia.....	45
3.3.1.	Uhria ei jätetä.....	45
3.3.2.	“Vaarana on, että aletaan moukaroida lekalla, kun ehkä vasarallakin naputtelu riittäisi”.....	45
3.3.3.	Mikä korjaavan oikeuden yhteisö on miehiään?.....	47
3.3.4.	Sovellusala ja kiistanalaiset tapaukset.....	48
3.3.5.	Kaksijakoinen sovittelutaulukko.....	50
4.	VALTAKUNTAMME TUKIHENKILÖT.....	51
4.1.	Perusteltu kysely.....	51
4.1.1.	Kokonaiskuvaa piirtämässä.....	51
4.1.2.	Sosiaalista kontrollia vai kontrolloimatonta sosialisointia.....	52
4.1.3.	Kysely kaikin puolin.....	53
4.1.4.	Bricoleur tutkimuksen touhussa.....	54
4.1.5.	Metodien sekakäyttäjä: määrää ja laatua.....	56
4.2.	Tukihenkilön profiili.....	58
4.2.1.	Aluksi.....	58
4.2.2.	Onko tukihenkilöä näkynyt? – Volyymi ja tukijan henkilöllisyys.....	59
4.2.3.	Huoltajat mukaan; muut tulkoon, kunhan eivät puhu.....	60
4.2.4.	Tukijoiden anti yhteistapaamisen ulkopuolella.....	61
4.2.5.	Tyypillinen tukihenkilötapaus.....	61
4.2.6.	Toimintatapojen sidoksisuus.....	62
4.3.	Uhkaava, mahdollisuuksia avaava tukihenkilö.....	64
4.3.1.	Aluksi.....	64
4.3.2.	Leijonavanhemmat, kesyttömät huoltajat.....	64
4.3.3.	Tunnepitoinen tukihenkilö.....	65
4.3.4.	Kriittiset Rikut.....	66
4.3.5.	Henkilö tukekoon vain.....	66
4.3.6.	Sovittelun sujuvuus, kokonaisuus, toteutuminen ja ratkaisut.....	67

4.3.7.	Ajatuksia conferencing-menetelmän hengessä.....	68
4.3.8.	Seinäruusuna viran puolesta.....	68
4.4.	Miten tästä eteenpäin?.....	69
4.4.1.	Haasteita, tarpeita ja ideoita onkimassa.....	69
4.4.2.	Aktivoinnista etuja, restoratiivisia ideaaleja.....	69
4.4.3.	Tietoa ja sääntöjä.....	70
4.4.4.	Riskihenkilö.....	71
5.	MITÄ VIELÄ TULIN AJATELLEEKSI – VIIMEISIÄ MIETTEITÄ JA	
	SUOSITUKSIA.....	72
5.1.	Kuiskaajasta valokeilaan?.....	72
5.1.1.	Sivuhenkilöitä ja orastavia konferensseja.....	72
5.1.2.	Paradokseista ratkaisuihin.....	73
5.1.3.	Vielä johtopäätöksiä.....	79
5.2.	Soitellen sovitteluun.....	81
5.2.1.	Mitä tutkimusaiheesta ja tutkimisen opiskelusta jäi käteeni?.....	81
5.2.2.	Suostumus sovittelun tunnusmerkistössä.....	82
LIITE.....		86

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aertsen, Ivo – Doherty, Kelvin – Shapland, Joanna – Teunkens, Marlies – Vanfraechem, Inge – Van Pagée, Rob – Zinsstag, Estelle 2011. Conferencing: A Way Forward for Restorative Justice. A Practical Guide. European Forum for Restorative Justice, Leuven. (Shapland et al. 2011) Saatavilla:

http://euforumrj.org/assets/upload/Conferencing_practical_guide_toolkit.pdf [viitattu 15.1.2018]

Ahmed, Eliza 2001. Shame Management: Regulating Bullying. Teoksessa *Ahmed, Eliza – Harris, Nathan – Braithwaite, John – Braithwaite, Valerie*: Shame Management Through Reintegration. Cambridge Criminology Series. Cambridge University Press.

Ala-Kurikka, Juhani – Elonheimo, Henrik 2015. Näkökulma: Sovittelulaki antaa tilaa konfliktin ulkopuoliselle vallankäytölle. Haaste 2/2015. Saatavilla: <https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste22015/nakokulmasovittelulakiantaa-tilaakonfliktinulkopuolisellevallankaytolle.html> [viitattu 15.9.2018]

Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaius 2006. Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Edita, Helsinki.

Alvesalo, Anne – Helminen, Maija 2017. Advocating the ‘Good’ Criminal Justice System. The Involvement and Ideas of Civil Society Organisations in Formulating Finnish Criminal Policy. *Retfærd – Nordic Journal of Law and Justice*, s. 3–23.

Alvesalo, Anne – Tombs, Steve 2002. Working for Criminalization of Economic Offending: Contradictions for Critical Criminology? *Critical Criminology* 11:2:21–40.

Bazemore, Gordon – Umbreit, Mark 2001. A Comparison of Four Restorative Conferencing Models. *Juvenile Justice Bulletin*. U.S. Department of Justice. Office of

Justice Programs. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Washington, DC. Saatavilla: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/184738.pdf> [viitattu 5.8.2018]

Braithwaite, John 1989. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge University Press. Saatavilla: <http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/06/Crime-Shame-and-Reintegration.pdf> [viitattu 12.1.2018]

Braithwaite, John 1997. Restorative Justice and a Better Future. *Dalhousie Law Review* 76:1:9–31.

Braithwaite, John 2002. *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford University Press. Saatavilla: <http://johnbraithwaite.com/wp-content/uploads/2016/06/Restorative-Justice-and-Respon.pdf> [viitattu 23.3.2018]

Braithwaite, John 2016. Redeeming the ‘F’ Word in Restorative Justice. *Oxford Journal of Law and Religion* 5:1:79–93. Saatavilla: <https://academic.oup.com/ojlr/article/5/1/79/1752340> [viitattu 19.7.2018]

Braithwaite, John – Daly, Kathleen 1994. Masculinities, Violence and Communitarian Control. Teoksessa *Newburn, Tim – Stanko, Elizabeth A.* (ed.): *Just Boys Doing Business? Men, Masculinities and Crime*. Routledge.

Braithwaite, John – Braithwaite, Valerie 2001. Shame, Shame Management and Regulation. Teoksessa *Ahmed, Eliza – Harris, Nathan – Braithwaite, John – Braithwaite, Valerie*: *Shame Management Through Reintegration*. Cambridge Criminology Series. Cambridge University Press.

Caulfield, Laura – Hill, Jane 2014. *Criminological Research for Beginners. A Student’s Guide*. Routledge.

Chapman, Tim – Zinsstag, Estelle 2012. Conferencing in Northern Ireland: Implementing Restorative Justice at the Core of the Criminal Justice System. Teoksessa *Zinsstag, Estelle – Vanfraechem, Inge* (ed.): *Conferencing and Restorative Justice. International Practices and Perspectives*. Oxford University Press, s. 173–188.

Chapman, Tim – Gellin, Maija – Aertsen, Ivo – Anderson, Monique 2015. Protecting Rights, Restoring Respect and Strengthening Relationships: A European Model for Restorative Justice with Children and Young People. European Research on Restorative Juvenile Justice. Vol II. International Juvenile Justice Observatory. European Council for Juvenile Justice. (Chapman et al. 2015) Saatavilla:

http://www.ejjc.org/sites/default/files/vol_ii-eu_model_-_european_research_on_restorative_juvenile_justice.pdf [viitattu 9.8.2018]

Christie, Nils 1977. Conflicts as Property. *The British Journal of Criminology* 17:1:1–15.

Cobb, Sarah 1997. The Domestication of Violence in Mediation. *Law & Society Review* 31:3:397–440.

Cunneen, Chris 2010. The Limitations of Restorative Justice. Teoksessa *Cunneen, Chris – Hoyle, Carolyn: Debating Restorative Justice*. Hart Publishing.

Cunneen, Chris 2013. Restorative Justice, Globalisation and the Logic of Empire. Teoksessa *McCulloch, Jude – Pickering, Sharon* (ed.): *Borders and Crime*. Palgrave Macmillan.

Cunneen, Chris – Goldson, Barry 2015. Restorative Justice? A Critical Analysis. Teoksessa *Goldson, Barry – Muncie, John* (ed.): *Youth, Crime and Justice*. Sage, Lontoo, s. 137–156.

Deklerck, Johan 2007. Relinking Delinquency: Why the Mediation Process Works. Teoksessa *Mackay – Robert, Bosnjak – Marko, Deklerck – Johan, Pelikan – Christa, van Stokkom – Bas, Wright – Martin* (ed.): *Images of Restorative Justice Theory*. Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt am Main, s. 186–204.

Derrida, Jacques 2001. *On Cosmopolitanism and Forgiveness*. Routledge, Lontoo.

Elonheimo, Henrik 2010. Nuorisoriikollisuuden esiintyvyys, taustatekijät ja sovittelu. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, C 299. Saatavilla:

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/59505/AnnalesC299Elonheimo.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 11.1.2018]

Ervasti, Kaius 2013. Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Talentum, Helsinki.

Ervasti, Kaius – Nylund, Anna 2014. Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Edita Publishing, Porvoo.

Flinck, Aune 2013. Rakennamme sovintoa. Opas rikosten ja riitojen sovitteluun.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla:

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110568/THL_OPA2013_023_verkko.pdf?sequence=1 [viitattu 10.1.2018]

Flinck, Aune – Kuoppala, Tuula 2017. Tilastoraportti 15/2017. 23.5.2017. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla:

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/134653/Tr15_2017.pdf?sequence=4&isAllowed=y [viitattu 16.11.2018]

Flinck, Aune – Sambou, Seija – Turunen, Erika 2013. Lähisuhdeväkivallan sovittelun erityistarpeet tunnetaan. Haaste 1/2013. Saatavilla:

<https://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12013/lahisuhdevakivallansovittelu/erityistarpeettunnetaan.html> [viitattu 15.7.2018]

Furedi, Frank 2002. Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation. Continuum, Lontoo.

Garland, David 2001. The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society. OUP Oxford.

Gibbs, Penelope – Jacobson, Jessica 2009. Making Amends: Restorative Youth Justice in Northern Ireland. Prison Reform Trust. Saatavilla:

<https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Making%20Amends%20Restorative%20Youth%20Justice%20in%20Northern%20Ireland.pdf> [viitattu 15.10.2018]

Graham, John – Perrott, Stella – Marshall, Kathleen 2011. A Review of the Youth Justice System in Northern Ireland. Department of Justice Northern Ireland. Saatavilla: <https://restorativejustice.org.uk/sites/default/files/resources/files/Report%20of%20the%20Youth%20Justice%20System%20in%20Northern%20Ireland.pdf> [viitattu 16.11.2018]

Harrikari, Timo 2008. Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 87. Helsinki. Saatavilla: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/riskillamerkityt.pdf> [viitattu 10.5.2018]

Honkatukia, Päivi 2015. Restorative justice and partner violence. Victims' views of Finnish practice. Teoksessa *Vanfraechem, Inge – Bolívar, Daniela – Aertsen, Ivo* (ed.): Victims and Restorative Justice. Routledge, Oxford, s. 107–125. (Honkatukia 2015a)

Honkatukia, Päivi 2015. Victims and Restorative Justice. Country Reports. European Forum for Restorative Justice. *Vanfraechem, Inge – Bolívar, Daniela – Aertsen, Ivo* (ed.). (Honkatukia 2015b) Saatavilla: http://www.euforumrj.org/wp-content/uploads/2015/05/report_victimsandRJ-2.pdf [viitattu 10.9.2018]

Hydly, Ida 2011. The Development of Restorative Practices in a Human Security Perspective in Northern Europe. Paper to the International Conference in Restorative Practices in Halifax, Nova Scotia, 15–17 June 2011. Saatavilla: http://www.nova.no/asset/4954/1/4954_1.pdf [viitattu 9.8.2018]

Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna 2017. Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Teoksessa *Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi* (toim.): Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tampere, s. 138–155.

Kainulainen, Heini – Saarikkomäki, Elsa 2014. Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126. Tammerprint, Helsinki.

Korander, Timo 2014. Rikottujen ikkunoiden nollatoleranssi. Tutkimus New Yorkin rikosentorjunnan uskonservatiivi-mallista Suomessa. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, C 390. Saatavilla:

<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/99198/AnnalesC390Korander.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [viitattu 14.8.2018]

Koskela, Hille 2009. Pelkokierre. Pelon politiikka, turvamarkkinat ja kamppailu kaupunkitilasta. Gaudeamus, Helsinki.

Laine, Matti 2014. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2014. Tietosanoma Oy, Riika.

Lattu, Emmi 2016. Naisten tekemä väkivalta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Acta Universitatis Tamperensis 2176. Tampere University Press. Saatavilla:

<https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/99101/978-952-03-0138-5.pdf?sequence=1> [viitattu 10.10.2018]

Morris, Allison 2002. Critiquing the Critics: A Brief Response to Critics of Restorative Justice. *British Journal of Criminology* 42:3:596–615.

Määttä, Pekka 2013. Rikosasian joutuisa käsittely: perusoikeus ja tuomarin velvollisuus. Väitöskirja. Turun yliopisto. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna 2005. Perheväkivallan sovittelu on erosovittelua. *Lakimies* 2/2005, s. 273–278.

Payne, Brian – Conway, Vicky – Bell, Colleen – Falk, Alexis – Flynn, Helen – McNeil, Conor – Rice, Fiona 2010. Restorative Practices in Northern Ireland: A Mapping Exercise. School of Law, Queen’s University Belfast. (Payne et al. 2010) Saatavilla: <http://www.facingforward.ie/wp-content/uploads/2013/08/Restorative-Practices-in-Northern-Ireland-A-Mapping-Exercise.pdf> [viitattu 15.7.2018]

Rintala, Tanja 2012. "Mul tuli heti sen jälkeen kauhee morkkis – asian olis voinut hoitaa puhumallaki." Rikossovittelujen häpeä- ja uudelleenintegroitielementtejä. Pro gradu -tutkielma. Sosiologian laitos. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Turun yliopisto.

Ruuskanen, Minna 2005. Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta. Rikosoikeudellinen ja diskurssianalyttinen tutkimus. Yliopistollinen väitöskirja. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki.

Sherman, Lawrence W. 1993. Defiance, Deterrence and Irrelevance: A Theory of the Criminal Sanction. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 30:4:445–473.

Sulkunen, Pekka – Rantala, Kati 2006. Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Gaudeamus, Helsinki.

Takala, Jukka-Pekka 1998. Moraalitunteet rikosten sovittelussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, Helsinki.

Talvio, Liisa 2016. Lähisuhdeväkivallan sovittelu osana sovittelulain lainsäädäntöprosessia. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Tolvanen, Matti 2015. Prosessioikeuden perusteet. Painosalama Oy, Turku.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.

Umbreit, Mark 1998. Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment. *Western Criminology Review* 1:1. Saatavilla: <http://westerncriminology.org/documents/WCR/v01n1/Umbreit/Umbreit.html> [viitattu 20.2.2018]

Umbreit, Mark 2001. *The Handbook of Victim-Offender Mediation. An Essential Guide to Practice and Research.* Jossey-Bass, San Francisco.

Zinsstag, Estelle – Teunkens, Marlies – Pali, Brunilda 2011. Conferencing: A Way Forward for Restorative Justice in Europe. European Forum for Restorative Justice, Leuven. Saatavilla:

http://www.euforumrj.org/assets/upload/Final_report_conferencing_revised_version_June_2012.pdf [viitattu 14.1.2018]

Virallislähteet

CEDAW-komitean lausunto CEDAW/C/FIN/CO/7 Suomelle 10.3.2014. Ladattavissa: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/FIN/CO/7&Lang=En [viitattu 19.11.2018]

Euroopan neuvoston suositus numero R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta.

Hyvä elämä – turvallinen arki. Valtioneuvoston periaatepäätös sisäisen turvallisuuden strategiasta 5.10.2017. Sisäministeriön julkaisu 15/2017, Helsinki. Saatavilla:

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80782/sisaisen-turvallisuuden-strategia-verkko.pdf?sequence=4&isAllowed=y> [viitattu 10.6.2018]

Oikeusministeriön tiedote 11.2.2016. Käräjäoikeusverkosto uudistuu: jatkossa käräjäoikeuksia on 20. Saatavilla: https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/karajaoikeusverkosto-uudistuu-jatkossa-karajaoikeuksia-on-20?_101_INSTANCE_0tW6d2FGIU8O_languageId=fi_FI [viitattu 10.1.2018]

Ruuskanen, Elina – Sarimo, Mervi 2018. Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi. Mietintöjä ja lausuntoja 44/2018. Oikeusministeriö, Helsinki. Saatavilla:

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161128/OMML_44_2018_Uhri_rikosprosessissa.pdf?sequence=1&isAllowed=y [viitattu 20.11.2018]

Internet-lähteet

Braithwaite, John. Verkkoluento (osat 1 ja 2). Australian National University.

<https://www.youtube.com/watch?v=RISepg6mbDY> [viitattu 16.11.2018]

<https://www.youtube.com/watch?v=62EZio0VpQA&t=65s> [viitattu 16.11.2018]

Jyväskylän yliopisto. Humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan avoimia materiaaleja KOPPA-palvelussa. Menetelmäpolkuja humanisteille. Kriittinen tutkimus.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/kriittinen-tutkimus> [viitattu 27.8.2018]

KvantiMOTV. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Kyselylomakkeen laatiminen.

<https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kyselylomake/laatiminen.html> [viitattu 16.11.2018]

Saaranen-Kauppinen, Anita – Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV.

Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto.

Osallistuva havainnointi. https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L6_4_2.html [viitattu 26.8.2018]

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

<https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu> [viitattu 26.8.2018]

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Sovittelupalvelut. <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu/sovittelupalvelut> [viitattu 16.11.2018]

Ruoppila, Sampo – Kalliomäki Helka. Turun kaupunkitutkimusohjelma 2014-2017.

https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files//26735_kaupunkitutkimusohjelma_2014-2017_verkko.pdf [viitattu 26.8.2018]

Turun kaupunki. Turvallisuussuunnitelma 2017-2020.

<http://ah.turku.fi/kh/2017/0306006x/Images/1514624.pdf> [viitattu 26.8.2018]

White, Samantha 2012. Time to Think: Using Restorative Questions. International Institute for Restorative Practices. <https://www.iirp.edu/news-from-iirp/time-to-think-using-restorative-questions> [viitattu 16.11.2018]

Mediatekstit

Niemi, Liisa. Huumeiden Helsinki. Helsingin Sanomat. Julkaistu 22.10.2017. Saatavilla: <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005418427.html> [viitattu 16.11.2018]

Miettinen, Vera. Väkivallan uhri: "Sovittelu oli ahdistavaa ja turhaa". Vantaan Sanomat. Julkaistu 2.11.2012. Saatavilla: <https://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/95015-vakivallan-uhri-sovittelu-oli-ahdistavaa-ja-turhaa> [viitattu 16.11.2018]

Luennot

Kainulainen, Heini 2016. Haavoittuva rikoksen uhri -luento oikeussosiologian ja kriminologian perusteiden kurssilla Turun yliopistossa syksyllä 2016.

Kainulainen, Heini 2018. Kriminaalipolitiikan analyysi (Garlandin teesit), viktimologia ja rikoksen uhrin näkökulmaa rikosprosessiin -luento Turun yliopistossa 26.3.2018.

Mills, Alice 2018. New Zealand Criminology and the Influence of Penal Populism -luento Turun yliopistossa 8.5.2018.

1. JOHDANTO

1.1. Taka-ajatukset ja sidokset

Syrjäytyminen on Turussa ja koko Suomessa keskeinen yhteiskunnallinen ongelma, jota pidetään myös turvallisuushkana.¹ Yhteisöllinen menettely rikosten ja riitojen sovittelussa voisi osana muita toimenpiteitä torjua negatiivisia kehityskulkuja, jotka edesauttavat syrjäytymistä. Sovittelussa pyritään suhtautumaan osapuoliin sensitiivisesti, eli välttämään uudelleenuhriutumista ja leimautumista prosessissa.² Conferencing-menetelmällä, jossa sovitteluun osallistuu konfliktin varsinaisia osapuolia useampia ihmisiä, voidaan reagoida sosiaalisiin ongelmiin kenties oikeudenkäyntiä ja nykysovittelua tehokkaammin ehkäisten konfliktien eskaloitumista ja yhteisöllistä polarisoitumista.

Restoratiivisen oikeuden mukaisen sovittelun tavoitteena on vuoropuhelu, jonka keskiössä ovat konflikti tai teko, sen aiheuttamat monenlaiset vahingot, vastuunotto ja korjaavat toimenpiteet. Käytännössä asianosaiset kokoontuvat keskustelemaan rikoksesta tai riidasta sovittelijoiden avustuksella. Tilaisuudessa tapahtunutta käsitellään myös tunnetasolla ja osapuolet voidaan ohjata tarvittaviin tukipalveluihin. Conferencing-menettelyssä (konferenssissa), joka on tavanomainen sovittelumalli kansainvälisellä kentällä, pyritään lisäksi osallistamaan läheisiä sovitteluprosessissa.³

¹ Valtioneuvoston periaatepäätös sisäisen turvallisuuden strategiasta 2017, s. 29–30. Turun kaupungin turvallisuussuunnitelmassa (2017–2020) syrjäytymistä ehkäisevä työ koskee mm. hyvinvointitoimialaa, johon sovittelupalvelu lukeutuu. s. 13. Hyde (2011) esittelee erilaisten sovittelumenettelyjen kehitystä pohjoismaiden ja Venäjän alueella *inhimillisen turvallisuuden* näkökulmasta. Käsitteellä viitataan valtion sijasta yksilöiden ja yhteisöjen turvallisuuteen.

² Vrt. *Terapeuttisen juridiikan* näkökulmasta osapuolten hyvinvointi oikeusprosessissa on arvo itsessään mutta hyödyllistä myös rikosvastuun toteuttamisen kannalta. Kainulainen–Saarikkomäki 2014, s. 4. Kainulainen 2018, luento. Sovittelu erotetaan kuitenkin terapiasta. Chapman et al. 2015, s. 31. Leimautumisen aiheuttama rikollisuuden ja syrjäytymisen kierre tulee hyvin esille Niemen (22.10.2017) Helsingin Sanomissa julkaistussa artikkelissa, jossa käsitellään henkilöhaastattelujen avulla Suomen ensimmäistä kovien huumeiden aaltoa seurauksineen.

³ Moderni restoratiivinen conferencing-menettely on kehittynyt järjestelmällisemmin 1990-luvulta lähtien erityisesti englanninkielisissä maissa, joista Australiassa ja Uudessa-Seelannissa aloitettiin ensimmäisinä konferenssitoiminta. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 18, 22. Tutkielmani viittaukset em. lähteeseen ovat osin toisen käden viitteitä sikäli, että tutkijat ovat havaintoaineistonsa analyysin lisäksi tehneet laajan kirjallisuuskatsauksen. Arvioin katsauksen luotettavaksi ja kohtelen sitä tutkimustuloksina, joihin voin viitata suoraan. Ks. myös Shapland et al. 2011, s. 9. Euroopassa Pohjois-Irlannin mallin voi sanoa edustavan maanosan parasta käytäntöä (*good practice*). Chapman–Zinsstag 2012, s. 1.

Turku voisi edelläkävijänä toteuttaa kansainvälisessä sovittelukirjallisuudessa korostettavaa yhteisöllisyyttä⁴ Suomessa.

Turun kaupunki on tukenut apurahalla tutkielmaani, joka toteuttaa kaupunkitutkimusohjelmaa, joten pyrin työlläni tarjoamaan välineitä paikallisen sovittelutoiminnan kehittämiseksi. Restoratiiviseen sovitteluun kiinteästi kuuluvat oppimisen, osallistamisen ja vastuunoton periaatteet nivoutuvat tutkimusohjelman *hyvinvoivan ja aktiivisen kaupunkilaisen strategiaan*, jonka mukaisesti pyrkimyksenä on vahvistaa myös *palveluohjauksen*, sovittelun asiakkaiden tarvitsemien tukitoimenpiteiden, toteutumista prosessissa. Lisäksi maksuton sovittelu on tietysti valtion näkökulmasta ilmeisen houkutteleva vaihtoehto oikeudenkäynnille, mutta henkilökohtaisen kiinnostukseni kohteena on enemmän kehittää Turkuun *sosiaalisesti tasapainoista toimintaympäristöä* kaupunkitutkimusohjelman hengessä.⁵ Hyödynsaajana ja keskustelunjäsenenä yhteistyössä on ollut myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), joka koordinoi sovittelun kehittämistä valtakunnallisesti.⁶

1.2. Sovittelumme lähtökohdat konferenssille

Suomessa rikoksia ja riitoja on sovittelu oikeuslaitoksen ulkopuolella 1980-luvulta lähtien. Institutionaalisenä ryhtiliikkeenä voidaan pitää vuonna 2006 voimaan tullutta *lakia rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta* (sovittelulaki), joka omalta osaltaan yhtenäisti toimintaa valtakunnallisesti. En käsittele tutkielmassa siviiliasoiden *tuomioistuinsovittelua*, joka alkoi oman lakinsa sääntelemänä samana vuonna. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu sijoittuu sosiaali- ja terveysministeriön alaisuuteen ja oikeusviranomaiset ovat läheisesti kytköksissä menettelyyn, sillä valtaosa jutuista saapuu sovittelutoimistoihin poliisin tai syyttäjän aloitteesta. Asianosaiset voivat ottaa yhteyttä toimistoon myös itse ja pyytää tätä kunnan järjestämää maksutonta palvelua,

⁴ Ks. esim. *Elonheimo* 2010, s. 29, 68. Shapland et al. 2011, s. 17. *Bazemore–Umbreit* 2001, s. 15. *Braithwaiten* (1997) mukaan restoratiivisen sovittelun tarkoituksena on institutionalisoida ystävien kokoontuminen kriisin hetkellä. s. 17.

⁵ *Ruoppila–Kalliomäki*: Turun kaupunkitutkimusohjelma 2014–2017, s. 4, 10–13. Kiinnostus kilpailukykyiseen menettelyyn kasvanee oikeuslaitosta leikkuroidessa: ks. *Oikeusministeriön tiedote* 2016.

⁶ Ks. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu sekä sovittelupalvelut THL:n verkkosivuilla (internet-lähteet).

jossa rikoksentehtäjän ja vahinkoa kärsineen tai riidan osapuolten kohtaamista tukevat koulutetut, pareittain työskentelevät vapaaehtoissovittelijat.⁷

Sovittelulaki ei estä conferencing-menetelmän käyttämistä, mutta pykälien pohjalla on oletus osapuolten välisestä tapahtumasta, mitä ilmentää laissa säädetyn tukihenkilömahdollisuuden sanamuoto: “*osapuoli saa käyttää avustajaa tai tukihenkilöitä, jollei se vaaranna sovittelun häiriötöntä kulkua*” (sovittelulain § 18).⁸ Alaikäisillä asiakkaila huoltajien läsnäolo on sen sijaan pääsääntönä. Suomen nykysovittelu sijoittuukin *victim-offender mediation* (VOM) -perinteeseen.⁹ Conferencing-kehityksen kannalta kiinnostavaa on, että tukihenkilön roolia on tarpeellista selkeyttää ja yhtenäistää niin sovittelijoiden kuin sovittelun asiakkaiden epätietoisuuden johdosta.¹⁰ Lisäksi hyvien käytäntöjen työryhmä oikeusministeriössä katsoo, että tukihenkilöiden roolia sovittelussa olisi hyvä vahvistaa.¹¹ Toimintatapojen nykytilan selvittämiseksi on tutkimuksessani itsenäistä merkitystä ja siitä on luontevaa aloittaa pohdittaessa conferencing-menetelmän mahdollisuuksia tulevaisuudessa.

Suomessa conferencing-menetelmää ei siis käytetä kansainvälisen ilmiön lailla, mutta täälläkin VOM-sovittelussa voi olla tukihenkilöitä, joiden osa neuvottelussa on kuitenkin vaatimaton.¹² Oletetusti nykyiset tukihenkilömme tarjoavat hiljaista tukea, kun taas konferenssissa tukijat ovat tasavertaisempia keskustelujäseniä osapuoliin nähden. Tutkin tukihenkilön tosiasiallista roolia tällä hetkellä ja vertailen sitä conferencing-ilmioon. Pohdin kirjallisuuden perusteella, miten ja miksi kotimainen

⁷ Sovitteluun ohjatuissa rikoksissa ja riidoissa on kuitenkin kyse ainoastaan yksittäisistä prosentteista (4,6% vuonna 2016) poliisin selvittämien rikosten kokonaismäärään nähden. Ks. *Takala* 1998, s. 8. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu THL:n internet-sivuilla. *Flinck-Kuoppala* 2017, s. 2, 4–5. Tuomioistuinsovittelusta ja menettelyä sääntelevästä laista ks. esim. *Ervasti* 2013. Sovittelua sitovat keskeiset ihmisoikeuksia ja demokraattista oikeusvaltiota koskevat periaatteet sekä monet kansainväliset sopimukset. Ks. *Braithwaite* 2002, s. 12–15.

⁸ Sovittelulain henki voi vaikuttaa tukihenkilöiden osallistamiseen. *Ala-Kurikka-Elonheimo* (2015) puoltavat tukihenkilöiden hyödyntämistä ja epäilevät pidättyväisen käytön johtuvan toimintakulttuurista. Toisaalta he kritisoivat em. säännöstä, joka korostaa sovittelijaa asiantuntijana, joka päättää tukihenkilöiden osallistumisesta. *Zinsstag-Teunkens-Pali* (2011) esittävät, että lailla voidaan edesauttaa conferencing-menetelmän käyttöönottoa, vaikka laki yksin ei takaakaan minkään menettelyyn yhtenäistä tai onnistunutta toteutumista. s. 317–318.

⁹ VOM-menetelmästä restoratiivisen oikeuden sovelluksena ks. esim. *Umbreit* 1998. Ks. myös *Zinsstag-Teunkens-Pali* 2011, s. 41–44.

¹⁰ Alkuvuonna 2018 THL:n edustajalta sähköpostin kautta saamani Vantaan sovittelutoimiston tiedote.

¹¹ *Ruuskanen-Sarimo* 2018, s. 46–47 (ks. virallislähteet).

¹² Tosin kansainvälisen VOM- ja conferencing -sovitteluja kartoittaneen kyselyn vastaukset ilmensivät terminologian horjuntaa ja menettelyjen epäselvää rajapintaa: VOM:iin voi lähes kaikissa järjestelmissä tuoda vastaavan tukihenkilön kuin konferenssiin. Kun tukihenkilön rooli on aktiivinen, voisi puhua konferenssista. Ks. *Zinsstag-Teunkens-Pali* 2011, s. 134–136, 152–156, 302. *Shapland et al.* 2011, s. 26.

sovittelu voisi lähentyä conferencing-kulttuuria. Empiirisesti selvitan tukihenkilön osallisuuden vahvistamisen edellytyksiä sovittelutoimijoiden puolesta.

1.3. Kysymykset, aineisto, lähestymistavat ja rakenne

Tutkimukseni paikantuu oikeussosiologiaan, sillä tutkin oikeudenkäynnille vaihtoehtoista (tai täydentävää) rikoksen- ja konfliktinhallinnan instituutiota sekä toimijoita, jotka tekevät oikeudellisesti merkityksellisiä ratkaisuja. Tarkalleen ottaen restoratiivinen oikeus ja sovittelu mielletään osaksi kriminologiaa, joka tutkii esimerkiksi rikollisuuden syitä ja kontrollia. Jaottelusta todettakoon, että kriminologia on oikeastaan alakäsite: se on rikollisuuden oikeussosiologiaa.¹³

Esittelen heti tutkimuskysymykseni sekä käyttämäni aineiston ja menetelmät pääpiirteissään, sillä tutkielmani ajatuspohja ja empiiriset osat limittyvät: vastaan tutkimuskysymyksiini sekä kirjallisuuden että havaintoaineiston perusteella. Kerron kyselystä metodinani tarkemmin sen tuloksia koskevassa osiossa. Viittaan tarkoituksenmukaisuussyistä sidosryhmätapaamisiimme (jotka ovat osa havaintomateriaaliani) esitetyille näkökulmille sopivissa kohdissa pitkin tekstiä, olipa kyseessä kirjallisuuskeskustelu tai kyselyn analyysi.

Pääkysymykseni on, mitä haasteita ja mahdollisuuksia liittyy siihen, että lakisääteinen sovittelu lähentyisi yhteisöllisempää conferencing-menetelmää. Alakysymyksiä ovat:

- 1) Millainen sovittelun tukihenkilön rooli on nykyään?
- 2) Millaisia ovat sovittelutoimijoiden käytännöt ja asenteet tukihenkilöihin liittyen?
- 3) Miksi tukihenkilöitä ja osapuolten lähipiiriä voisi aktivoida sovittelussa conferencing-menetelmän merkityksessä?
- 4) Mitä edellytyksiä tukihenkilön roolin vahvistaminen ja conferencing-menettelyn käyttöönotto asettavat sovittelutoimijoiden puolesta?

Alakysymykseen 3 vastaan kirjallisuuden perusteella ja kysymyksiin 1, 2 ja 4 empiirisen aineiston eli johtaville sovitteluohjaajille valtakunnallisesti teettämäni

¹³ *Alvesalo–Ervasti* 2006, s. 8, 10–11, 114, 124.

kyselyn ja Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla ammattihenkilöstön kanssa käymieni keskustelujen pohjalta.

Johdannon jälkeen käsittelen kirjallisuuden avulla restoratiivista oikeusajattelua ja sovittelua, joita pohdin muiden yhteiskunnallisten kehityskulkujen osana. Sijoitan conferencing-ilmion näihin keskusteluihin. Seuraavaksi siirryn perustelemaan, miten ja ennen kaikkea *miksi* tukihenkilöitä voitaisiin aktivoida conferencing-menetelmän tavoin katsastaen kansainvälisiä toimintamalleja, minkä jälkeen seuraa kyselyn tuloksia koskeva osio. Päätän tutkielman pohdinnoin ja suosituksin.

Havaintoaineiston keruussa olen rajannut työni sovittelutoimijoiden näkökulmaan, mitä perustelen jo tutkielman laajuudella, eli suppeudella. Näin ollen toiminnan kehittämiseen tähtäävä tutkimukseni keskustelee sovittelun asiakkaiden päiden yli, mitä voidaan kritisoida – järjestetään toimintaa juuri heille. Sovittelun todellisuudesta tarvitaankin mielestäni enemmän tietoa osapuolten näkökulmasta ja myös tutkimustehtäväni teoreettisia lähtökohtia vasten olisi kiinnostavaa kuulla asianosaisten kokemuksista. Toisaalta toimijoilta kysymistä voidaan perustella, koska luottamuksellisena¹⁴ (sovittelulain § 1) menettelynä sovittelijoiden ja vastuuhenkilöiden ajattelu- ja toimintamallien on oltava erityisen julkisen tarkastelun alla.¹⁵ Tarkoituksenmukaisuuden puolesta taas katson, että tukihenkilöiden sija sovittelussa voi vaihdella ja olla sidoksissa toimijoiden asenteisiin ja toimintatapoihin.¹⁶ Toimijat ovat siten conferencing-kehityksen portinvartijoita. Niin ovat tosin sovitteluun suostuvat tai menettelystä kieltäytyvät osapuoletkin, mutta pidän toimijoiden tutkimista loogisena ensimmäisenä askeleena. Tukihenkilötoiminnan selvittäminen on hyödyllistä myös yksinään, vaikka conferencing jäisi kehittymättä kansainvälisen trendin kaltaisena.

Sidosryhmäyhteistyön tuottama havaintomateriaali tarkoittaa Varsinais-Suomen sovittelutoimiston ammattihenkilöstön (sovitteluohjaajat) ja THL:n edustajan kanssa käymiäni keskusteluja yhteisissä ja erillisissä tapaamisissa. Olen tehnyt keskusteluista

¹⁴ Shapland et al. 2011, s. 44.

¹⁵ Näin rikosoikeudellisten toimijoiden osalta *Garland* 2001, s. 24. *Braithwaite–Daly* (1994) sanovat samaa, mitä tulee sovittelijoiden asenteisiin koskien perheväkivaltaa. s. 241.

¹⁶ Aiempi kotimainen tutkimus tukee valintojani: *Elonheimo* (2010) tarkastelee väitöskirjassaan 16 havainnoitua sovittelutilaisuutta Turun seudun sovittelutoimistolla. Tulosten mukaan puutteita oli mm. tukihenkilöiden käyttöön ja sovittelun soveltamisen henkilösidonaisuuteen liittyen: tukijoita oli niukasti eikä heidän antinsa vastannut restoratiivisen oikeuden tarkoitusta; toimintaa vaikuttivat ohjaavan yksittäisten toimijoiden asenteet, tavat ja tottumukset. s. 54–55. Lähteen osalta on huomattava, että havaintoaineisto on kerätty vuosina 2001-2003, eli ennen lakisääteisen sovittelun alkua (2006).

tarkat muistiinpanot, jotka olen lisäksi aukikirjoittanut itselleni heti kokousten jälkeen tuoreesta muistista. Tutkimustani voi osin luonnehtia aktiiviseksi osallistuvaksi havainnoinniksi¹⁷ jalkauduttuani paikalliseen sovittelutoimistoon tutkimaan ja kehittämään toimintaa sen ammattilaisten kanssa. Tulokset jäävät kenties menetelmää pilotoivan toimintatutkimuksen hyödynnettäväksi tulevaisuudessa.

1.4. En löytänyt objektiivista totuutta – tutkimuksen etiikka ja oma positio

Tutkimukseni keskeiset tutkimuseettiset seikat koskevat tutkittavien oikeuksia ja tutkimuksen luotettavuutta. Tutkittavien suoja merkitsee tiivistetysti, että osallistujille on ensinnäkin selvitettävä, mistä tutkimuksessa on kyse, mitä riskejä osallistumiseen voi liittyä ja että heidän osallistumisensa on alusta loppuun vapaaehtoista. Toisekseen tutkittavien oikeuksia ja hyvinvointia on vaalittava. Kolmanneksen tutkijan on toimittava vastuuntuntoisesti, käsiteltävä tietoja luottamuksellisesti ja huolehdittava anonyymiteetista.¹⁸ Tutkittavien oikeuksien kunnioittaminen tarkoittaa kohdallani, että olen pyytänyt ja saanut luvat Varsinais-Suomen toimiston sovitteluohjaajilta ja THL:n edustajalta käyttää keskustelujamme aineistona. Olen antanut tiedonantajien tarkistaa käyttämäni lausumat tutkielmassa, mikä on reilua, koska tilaisuuksia ei ole äänitetty. Olemme tällöin sähköpostitse varmistaneet, että lausuma vastaa esittäjän kantaa. Varsinaisia muutoksia en ole kyseisissä yhteyksissä tehnyt, mutta joitakuita tarkennuksia kyllä, mitä tuskin voi välttää tilanteessa, jossa minulla ei ole ollut käytössä litteroitua käsikirjoitusta. Opinnäytetyönä julkaistu tutkielmani ei saa antaa väärää kuvaa tutkittavien ajatuksista. Ilmaisen tekstissä, kun kyse on tarkennuksesta ja pyrin aina erottelemaan tarkasti omat ja tiedonantajien näkemykset. Kyselyn saatteessa olen ilmaissut käyttäväni annettuja tietoja tutkimuksessa nimettömästi. Sinänsä tiedonetsintäni ei ole kosketellut tutkittaville arkaluontoisia asioita eikä tutkittavien hyvinvointi parhaan ymmärrykseni mukaan ole voinut olla koetuksella tutkimiseni vuoksi. Oikeuksien kannalta olennaista on kunnioittaa sovittelutoimijoiden anonyymiteettia. Tiedonhankintani Varsinais-Suomen toimiston osalta on ollut

¹⁷ Saaranen-Kauppinen–Puusniekka 2006.

¹⁸ Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 131.

vapaamuotoista ja muistuttanut arkista tilannetta, jolloin eettisten seikkojen on toisaalta syytä ajatella korostuvan.¹⁹

Eräs tutkimusmatkani ydinkokemus on ollut, ettei varsinkaan ihmistieteissä päästä objektiivisen totuuden lähteille.²⁰ Ihmisen suorittama tiedonetsintä ei ole koskaan neutraalia, vaan jokainen havainto – hetki, jossa huomio kiinnittyy juuri tiettyyn seikkaan – on subjektiivinen. Yhteiskuntatieteissä, joihin tutkielmani epäilemättä lukeutuu, tutkitaan ihmismielen rakentamaa todellisuutta. Niin sovitteluinstituutio kuin rikosoikeusjärjestelmä ovat ihmisten kehittämiä, sopimia ja operoimia normijärjestelmiä, joissa asiat voisivat olla toisinkin.²¹ Myös tutkielman koostaminen on kauttaaltaan valikoivaa: jo yksinkertainen ja toistuva kysymys siitä, mikä on *olennaista*, on väkisin sidoksissa kunkin tutkijan näkemykseen ja elämäkokemukseen. Lähdenkin siitä, ettei viattoman puolueetonta argumentointia ole olemassa, vaikka puhuja pukisi perustelunsa sen näköiseksi retorisin keinoin. Esittäjä joutuu aina valitsemaan, mille näkökulmille hän antaa tilaa tekstissä, eikä vaille merkitystä jää se, mitä jätetään sanomatta; väitteet vieläpä perustuvat ajattelullisille ja arvopohjaisille lähtökohdille, jotka voidaan riitauttaa. Esimerkiksi sovittelumyönteisissä puheenvuoroissa yksilönvapaus on tyypillisesti tällainen taustaoletus. Argumentaation ainaisessa subjektiivisuudessa ei ole minusta mitään väärää, mutta jo tutkimukseni uskottavuuden vuoksi olen asiasta mieluiten avoin, enkä kirjoita näennäisen neutraaliin tyyliin, jolla johtopäätöksistä etäännytetään tutkijan inhimillisyyttä.

Sovittelua käsittelevä kehittämissyhteistyö sidosryhmien seurassa on kääntänyt minulle erityisen näkyväksi tutkimuksen teon inhimillisyyden ja poliittisuuden.²² Tutkimusretkelläni on ollut matkakumppaneina monta positioitunutta neuvottelijaa, missä etäännyttään objektiivisuudesta entisestään. Yhteistyö eri toimijoiden kanssa on

¹⁹ Esimerkiksi tutkimuseettisten ongelmien ennustaminen on vaikeaa avoimessa tiedonkeruumenetelmässä. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 125.

²⁰ Tämä on lähtökohdiana naturalistisessa tieteenparadigmassa, jota laadullisen tutkimuksen kirjo edustaa. Myös konstruktivistisesta näkökulmasta sosiaalinen todellisuus on monitasoinen. Tulkinat, mielen valitsemat merkitykset, tapahtumille ovat osa totuutta. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 63, 165–166.

²¹ Ks. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 31–32.

²² Harrikari (2008) toteaa tutkimusten olevan ”*temaattisilta, tieteenfilosofisilta ja menetelmällisiltä valinnoiltaan poliittisia tekoja*”. Sovitteluun kietoutuvien ideologisten linjojen lisäksi olen pohtinut tutkimuskohdetta Harrikarin tavoin *politiikan aspekti-uonteisuuden* valossa ajatellen, että hyvin monenlaiset sosiaaliset ja institutionaaliset käytännöt ilmentävät politikointia. Mm. tapausten sovitteluun ohjautumisen prosessit muovaavat todellisuutta ja määrittelevät viranomaisten ja sovittelutoimijoiden mandaattien suhdetta rikosten ja konfliktien hallinnassa. s. 11–12. Ks. Ala-Kurikka–Elonheimon (2015) pohdinta vallasta, jota sovittelijat ja viranomaiset käyttävät lain nojalla mm. soveltuvuusharkinnassa.

vaikuttanut tutkimustehtäväni valintaan sekä sittemmin sen kehittymiseen ja käymäni keskustelut Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla ovat inspiroineet tiedonetsintääni. Kehittämistutkimus on myös omanlaisena tutkimustyyppi, koska tutkimuskohteeseen pyritään vaikuttamaan. Tutkimustehtäväni on lisäksi sisäänkirjoitettu jonkinasteinen positiivisuus sovittelua kohtaan: nähdäkseni kehittämistyössä mahdollisuudet korostuvat uhkia enemmän jo käsitteellisesti. Niin ikään menetelmälliset valintani toteutustapoineen – vaikkapa kysymyksenmuotoilu konkreettisenä esimerkkinä siitä, miten tuloksia *tehdään* – kokoavat pro gradu -tutkielman laajuiseen, vaillinaisen pikku *mosaiikin*²³ tutkimistani sovittelun palasista.

Luen edellä olevat pohdinnat ja intressitahojen esittelyn heti johdannossa tutkimuksen etiikkaan. Tutkimuseettisenä luotettavuuskysymyksenä pidän kaikkeen tutkimiseen kuuluvaa kriittistä otetta, jolla on mielestäni erityinen merkitys työssäni, johon on sisältynyt työskentelyä eri sidosryhmien kanssa. Emme tietenkään ole kaikesta samaa mieltä, ja erilaisten keskustelukumppanien välillä sukkulointi on ollut oma mielenkiintoinen elementtinsä tutkimuksessani, jonka riippumattomuutta olen vaalinut. En tingi itsenäisestä ajattelusta, joten tutkielmassa esittämäni näkemykset ovat omiani, kun en toisin mainitse. Pyrin lisäämään tutkimuksen luotettavuutta olemalla mahdollisimman tietoinen, rehellinen ja avoin tutkimuksen tekoon, jo aiheen valintaan, sisältyvästä subjektiivisesta harkinnasta. Kun kuulen ihmisen esittelevän itsensä neutraalina tai yhteiskuntatieteilijän tarjoilevan objektiivista totuutta, alan epäillä tutkijan kykyä tehdä havaintoja ja johtopäätöksiä tieteen edellyttämällä kriittisyydellä, eli nöyryydellä ja uteliaisuudella. Kerron nyt omasta positiostani, jotta lukija voi seurata päättelyäni ja arvioida perustelujani myös seuraavien ajatusten pohjalta.

Tein vuosia opetustöitä peruskoulussa ja erään vuoden työskentelin yläasteen erityisopettajana, jolloin mietin paljon, miten haasteelliset tilanteet oppilaiden kanssa ja nuorten rajojen koettelut tulisi käsitellä. Kokemuksen karttuessa pohdin, että jos oppilas ei säilytä kasvojaan, keskusteluyhteys voi rapautua, eikä prosessista seuraa välttämättä hyvää. Jos taas oppilaan positiiviset puolet tulevat tunnustetuiksi, häneen uskotaan ja hän pysyy luokassa yhtenä meistä, se ainakin toisinaan²⁴ motivoi häntä kohentamaan

²³ Harrikarilta (2008) lainaamani metafora kuvaa tiedollista oletusta, jonka mukaan tutkimuksen empiria on väkisin aukollista (epistemologinen relativismi osana kriittistä realismia). s. 13–14.

²⁴ Niihin harvoihin oppilaisiin, jotka olivat ehtineet pitkään ja rauhassa omaksua piittaamattoman ja opportunistisen tien, ei restoratiivinen lääke ollut välttämättä tepsikäseen lainkaan. Vrt. Restoratiivisissa menettelyissä painottuu tekijän ensikertalaisuus ja kielteinen suhtautuminen toistuviin sovitteluihin vaikuttaa mielestäni varsin perustellulta. Toisaalta tekijän uudella uhrilla on omat tarpeensa prosessille ja

käyttäytymistään. Kun myöhemmin luin yliopistossa restoratiivisesta oikeudesta, opin tieteellisin termein nimeämään ilmiön: olin harjoitellut *uudelleenintegroivaa häpeäntuottamista*. Braithwaiten teoria vaikutti olevan kiinni todellisuudessa, ja ajattelin idealistisesti, että jos nämä kasvatustyön lähtökohdat toteutuisivat ja monistuisivat oikeudellisissa menettelyissä, asialla olisi laajempaa positiivista merkitystä yhteiskunnassa.

Sanoisin, että ajatteluni on tutkimuksen teon aikaan ollut vähemmän oikeudellisesti ja enemmän sosiaalisesti painottunut, mihin lienee vaikuttanut työkokemusteni lisäksi tutustuminen sovittelun todellisuuteen paikallisen sovittelutoimiston ammattihenkilöstön näkökulmasta. Voi ihmetellä, miten juridiikan opiskelija sitten ymmärtää lain merkityksen yhteiskunnassa ja oikeusvaltiossa. Miksi meillä on sääntöjä ja valtio, joka takaa oikeussuojaa, sekä sovittelua, jolla rakennelma tavallaan vesitetään? Rikosoikeusnormeja kannustetaan noudattamaan sanktiouhalla ja siviilioikeuden säännöille voi hakea täytäntöönpanoa. Sovittelumahdollisuus tekee rikosvastuun toteutumisesta sattumanvaraista. Sovitteluliikkeen ytimessä on ihmisen autonomian kunnioittaminen. Olen pohtinut virallisen syytteen alaisten rikosten sovittelmista, enkä ole muodostanut lopullista kantaa moneen asiaan.²⁵ Sanoisin kuitenkin, että tutkimukseni edustaa kriittistä tutkimusperinnettä²⁶ siten monipuolisesti, että en ota normatiivista, rangaistuskeskeistä rikosoikeusjärjestelmää *enkä* tahdonvapauteen perustuvaa sovitteluinstituutiota annettuina: ei ole neutraalia reagoida vahingollisiin tekoihin lisäämällä kärsimystä, mutta ei ole neutraalia myöskään sopia rikoksiksi määritellyistä teoista salaisesti kahden kesken.²⁷ Järjestelmät, joilla yhteistä elämää hallitaan, perustuvat erilaisille käsityksille ihmisestä ja yhteiskunnasta.

uusi konferenssi onkin osassa kansainvälistä käytäntöä mahdollinen. Shapland et al. 2011, s. 22. Pohjois-Irlannin toiminnassa 63 prosenttia nuorista osallistuu yhteen konferenssiin, mutta ylijäävällä osalla on kokemusta useammistakin. Chapman–Zinsstag (2012) kritisoivat oletusta, jonka mukaan konferenssin tarkoituksena olisi ennen kaikkea ehkäistä uusintarikollisuutta. s. 15. *Graham–Perrott–Marshall* (2011) katsovat Pohjois-Irlannissa, että konferensseja poikineen olisi vähennettävä niin, että koordinaattorit käyttäisivät suurempaa harkintaa asiassa. s. 12, 63–64.

²⁵ Toisaalta esim. Bazemore–Umbreit (2001) mukaan restoratiivista oikeutta ei tulisi nähdä irrallisena virallisjärjestelmästä, vaan pyrkiä pikemmin oikeusviranomaisen ja paikallisyhteisön yhteistyöhön rikokseen reagoitaessa. s. 15.

²⁶ Ks. Humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan avoimia materiaaleja *Jyväskylän yliopiston KOPPA*-palvelussa (internet-lähteet).

²⁷ Restoratiivinen oikeus on eräänlainen vaihtoehtoliike ja yhteiskuntateoria oikeudenmukaisuudesta (*justice*). Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 23. Usein todetaan, että sovittelussa – Suomessa ja kansainvälisesti – painottuvat lievät teot. Näkemys on kritiikille altis. Ovatko väkivaltarikokset, jotka edustavat yli puolta (Flinck–Kuoppala 2017, s. 1) Suomen sovitelluista asioista, lieviä juttuja? Toisaalta henkilöön kohdistuvien ja vakavien rikosten (määriteltiinpä käsite miten hyvänsä) sovittelulle on se vahvaho perustelu, että osapuolten tarpeet inhimillisesti kestäväälle prosessille ovat vastaavasti

Kiinnitän huomiota neuvottelun tasavertaisuuteen sovittelussa, sillä yhdenvertaisuus on yksi ajatteluni kulmakivistä. Ajattelen omaehtoisesti sitoutumatta koulukuntiin tai yhteenliittymiin – feminismi tarkoittaa minulle ensinnäkin, että *tiedostan* hierarkkisten ihmisyyhteisöjen taipumukset vallankäyttöön, jossa esimerkiksi henkilöön liittyvät seikat asettavat ihmiset erilaisiin asemiin systemaattisesti; ja toisekseen, että *kannatan* rakenteellisen dominoinnin ja muutoin alistavan vallankäytön purkamista yhteiskunnassa. Tutkimuksen vääjäämätöntä valikoivuutta silmällä pitäen olisivat tutkimuskohteen yhdenvertaisuutta ja mahdollista vahvemman oikeutta koskevien näkökohtien ja tutkimustulosten *sivuuttaminen tai vähättely* mitä suurimpia kannanottoja.

Olen tutkielmaa kirjoittaessani kokenut usein kiusallisena aiheesta lausumisen tutkijan kammioista ollessani siellä varsin ylevien restoratiivisen oikeuden tekstien äärellä ilman kunnollista sormituntumaa sovittelun arkeen. Satunnaiset taustoittavat havainnoinnit ja keskustelut toimistolla ovatkin ilahduttavasti virittäneet ajatteluni. Pääasiassa ajatustenvaihto on herättänyt minussa arvostusta sovittelun ammattilaisia kohtaan. Kirjallisuuden reflektointi yhdessä on ollut hedelmällistä ja valaisevaa sekä paikoitellen haastanut omaa ajattelua, jonka olen huomannut välillä mustavalkoiseksi; olen saanut nähdä opinnäytetyöni kehittymisen paikkana. Tutkimusmatkailun avartamien horisonttien myötä olen tullut myös varauksellisemmaksi sovittelua kohtaan, muun ohella siksi, että kysymyksiä menettelyn todellisuudesta on toisinaan herännyt enemmän kuin olen löytänyt vastauksia. Olen saanut nöyryyä motivoituneiden ja innokkaiden ennako-oletusteni edessä. Toisaalta spesifin tutkimustehtäväni mielekkyys, alunperin melko intuitiivinen idea, että conferencing-menetelmän kokeileminen olisi perusteltua, on saanut enimmäkseen vahvistusta. Yhtä kaikki, mosaiikki pysyy vaillinaisena.

2. IDEOLOGINEN SOVITTELU – POTRETTI YHTEISKUNNALLISESSA KEHYKSESSÄ

2.1. Karismaattinen korjaava oikeus

Restoratiivisen oikeuden²⁸ (*restorative justice*, korjaava oikeus²⁹) mukaisessa menettelyssä asianosaiset kokoontuvat keskustelemaan rikoksesta tai riidasta ja siihen liittyvistä toimenpiteistä sovittelijan avustuksella. Asiaa ei käsitellä niinkään rikoslaissa ilmaistun tunnusmerkkien täyttävänä tai siviilioikeudellisen säännön vastaisena³⁰ rikkomuksena, vaan inhimillisenä tapahtumana ja vahinkona (*harm*), jonka ajatellaan loukkaavan valtion sijasta ihmisiä, ihmissuhteita ja yhteisöjä, joille asian käsittelyn katsotaan siten myös kuuluvan.³¹ Sovittelujärjestelmä ei operoi rangaistuksella³² eikä *periaatteessa* millään lopputuloksella³³ (sopimuksella), vaan menettelyssä tähdätään ihmisten kohtaamiseen, rakentavaan vuoropuheluun³⁴, tunteiden käsittelyyn, aitoon vastuunottoon ja vahinkojen korjaamiseen. Ihanteena on vahvistaa osapuolten

²⁸ Nykyaikaisessa muodossaan ilmiö on saanut jalansijaa länsimaissa 1980-luvulta lähtien. Liikkeen sisällä esiintyy monenlaisia tulkintoja ja sovelluksia, joita yhdistävät lähinnä muutamat universaaleina pidetyt arvot. Esim. Braithwaite 2002, s. 12–16. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 23.

²⁹ Käännös on oikeusfilosofian ytimessä: ajatellaan, että rikosta koskevassa prosessissa tulisi ennen kaikkea *korjata* aiheutetut vahingot – niin materiaaliset, emotionaaliset kuin sosiaaliset vauriot. Ks. esim. Braithwaite 1997, s. 15–19. Elonheimo 2010, s. 28.

³⁰ Oikeudenkäyntimahdollisuuden huomioiden juridisia kysymyksiä voi olla hankala välttää kokonaan. Kansalaisten vapaa keskustelu teknisen juridisen diskurssin sijaan on kuitenkin restoratiivisen oikeusajattelun ytimessä. Esim. Braithwaite 1997, s. 16.

³¹ Braithwaite 1997, s. 15–19. Christie 1977, s. 3. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 38. Chapman et al. 2015, s. 33. Braithwaite (1997) esittää, että paikallistason restoratiivinen ongelmanratkaisu ja valtiollinen oikeudenkäyttö voivat toimia rinnakkain ja jopa puuttua toistensa vallan väärinkäytöksiin. s. 26–28. *Cunneenin* (2010) mukaan virallisen ja kansalaisyhteiskunnan oikeuden kaksijako on ongelmallinen: se yksinkertaistaa monimutkaisia sosiaalisia, poliittisia ja kulttuurisia suhteita, joihin oikeus ja rangaistus ovat kiinnittyneet. Niin rankaiseva kuin restoratiivinen oikeus operoi orgaanisessa lain, vallan ja yhteiskunnallisten instituutioiden kokonaisuudessa. Cunneen kyseenalaistaa myös arvojen universaaliutta koskevat väitteet; lisäksi kirjoittajan mielestä oikeussubjektien määrittelyssä korjaava oikeus nojaa sekä essentialisoiviin kategorisointeihin siitä, millaisia uhrit, tekijät ja rikokset (muka aina) ovat. s. 104–109, 185. Ks. myös Cunneen 2013, s. 148, 151. Cunneen katsoo, että uusliberaalit rikoskontrollisstrategiat jälleentuottavat omanlaistaan hegemonista käsitystä lainrikkojuudesta ja uhriutumisesta.

³² Toisaalta osa tutkijoista pitää restoratiivista oikeutta velvollisuuksia sisältävine seuraamuksineen vaihtoehtorangaistuksena. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 31–32. *Cunneen–Goldson* 2015, s. 12–13.

³³ Esim. Shapland et al. 2011, s. 53. Menettelyn lopputuloksen painoarvo vaihtelee hieman maittain ja riippuu kunkin organisaation tavoitteenasettelusta, eli siitä, korostuuko toiminnassa esim. menneiden käsitteleminen, tulevaisuuskeskeinen ongelmanratkaisu, korvaukset vai lainkuuliaisien käyttäytymisen tukeminen jatkossa. Kokonaisuudessaan konferensseissa korostuvat erityisesti tulevaisuusorientoitunut ongelmanratkaisu ja päätyminen sopimukseen. Shapland et al. 2011, s. 19, 26. Suomessa valtaosassa sovitteluista tehdään sopimus: vuonna 2016 osuus oli 77 prosenttia kaikista käynnistyneistä rikosasioiden sovitteluista. Flinck–Kuoppala 2017, s. 1.

³⁴ *Flinckin* (2013) *Rakennamme sovintoa* -oppaassa on hyviä dialogin määritelmiä, joissa kiteytyy monta restoratiivisen oikeuden teesiä: jos osapuolet kohtaavat kuunnellen ja onnistutaan luomaan tila, jossa asiaa pohditaan vastavuoroisesti hyväksyen, että ihmiset antavat kukin omia merkityksiä tapahtumille, voidaan synnyttää ymmärrystä, joka kantaa tulevaisuuteen. s. 71.

elämänhallintaa osallistamalla heitä omassa asiassaan unohtamatta ohjaamista tarvittaviin tukipalveluihin.³⁵ Restoratiivisessa menettelyssä pyritään rikoksen tai riidan taustat huomioimalla kokonaisvaltaiseen ongelmanratkaisuun kansalaisyhteiskunnassa tapahtumista oppien ja parempaa kriisin jälkeistä tulevaisuutta tavoitellen. Sovittelun on tarkoitus olla hallittu, tuettu kohtaaminen mutta karttaa oikeudenkäynnin muodollisuutta.³⁶

Korjaavan oikeuden – olkoonkin väljä yläkäsite – puolesta puhujien ideologiset ja poliittiset sidokset sekä ajattelua ohjaavat teoreettiset lähtökohdat ovat melkoisen kirjavia aina transformatiivisesta oikeudesta kommunitarismiin, uusliberaalista hyvinvointivaltion kritiikistä naisten, vankien ja alkuperäiskansojen oikeuksia ajaviin liikkeisiin, kontrolliteoreetikoista abolitionisteihin ja feministisestä kriminologiasta hengellisiin lähestymistapoihin. Kiinteän yhtenäisestä ajattelumallista ei ole puhumisen. Kulttuurinen heterogeenisyys voi tehdä ajatusten ja menetelmien jakamisesta kimuranttia; jokainen restoratiivinen menettely ei ole välttämättä suoraan kopioitavissa toiseen ympäristöön. Ilmiöt ja ongelmat eri yhteiskunnissa eivät ole identtisiä, mitä vasten myös omaa argumentaatiotani sekä kansainvälisten lähteiden käyttöä voi tarkastella kriittisesti. Suurin osa empiirisestä tutkimuksesta restoratiivisen oikeuden vaikutuksista ja tehokkuudesta tulee englanninkielisistä maista, joissa esimerkiksi oikeusjärjestelmä eroaa olennaisesti pohjoiseurooppalaisesta.³⁷

2.2. Sovittelussa ei ole pahaa palkan saajaa

Rikosoikeusjärjestelmällä toteutetaan väkivaltamonopolia; oikeusvaltiossa paha saa palkkansa. Restoratiivisen oikeusfilosofian ihmiskuva on toisenlainen – optimistinen tai idealistinen: rikosentekijää pidetään kaidalta polulta eksyneenä mutta sinänsä *hyvänä* ja oppimiskykyisenä yhteisön jäsenenä, jolle annetaan sovittelussa mahdollisuus kantaa

³⁵ Rehabilitaatio on Elonheimon (2010) tutkimuksen mukaan jäänyt meillä syrjään ja hän suosittaa, että sovittelun yhteyttä sosiaali- ja terveyspalveluihin vahvistettaisiin. s. 55, 69. *Honkatukia* (2015a) toteaa, että sovittelun annin kannalta jälkihoidon (*aftercare services*) tila on Suomessa vakava ongelma. s. 123.

³⁶ Kaikista mainituista korjaavan oikeuden perusajatuksista ks. esim. Elonheimon 2010, s. 27–30. Braithwaite 1997, s. 15–19. Christie 1977, s. 7–9. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 37–39. Vrt. *Määttä* (2013) korostaa asianosaisten kuulemisen, osallistamisen ja tahdon kunnioittamisen sekä neuvottelun, sopimisen, yhteisvastuun, kommunikaation ja yhteistyön merkitystä oikeudenkäynnin joutuisuuden, osapuolten tyytyväisyyden, koetun oikeudenmukaisuuden ja oikeusturvan takeina. s. 655–656. Arvot ovat restoratiivisen oikeuden mukaisia – sovitteluideologiaa soveltamalla voidaankin kohentaa myös virallisprosessia.

³⁷ Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 25, 30. Chapman et al. 2015, s. 18–19, 34.

vastuu virheistään. Korjaavan oikeuden keinot reagoida sosiaalisiin ongelmiin karttavat *toiseuttamista*.³⁸

Rikossovittelussa pyritään asianosaisten sensitiiviseen kohteluun, eli välttämään sekä uudelleenuhriutumista että tekijän leimautumista.³⁹ Konfliktit jälkipyykkeineen voivat olla vahingollisia kokemuksia osapuolilleen, eivätkä rikosjutuissakaan ihmisten osat tekijöinä ja teon kohteina ole aina yksiselitteisiä.⁴⁰ Asianosaisten kunnioittaminen ihmisinä ja heidän kokemustensa kuuleminen ovat sovitteluideologian sydän. Kriminologisen tutkimuksen yleinen löydös on, että menettelyssä tavalla tai toisella subjektiivisesti koettu oikeudenmukaisuus on ihmisille usein lopputulosta ja lainsoveltamista tärkeämpää. *Prosessuaalisen oikeudenmukaisuuden* toteutuminen lisää kunnioitusta oikeusjärjestelmään.⁴¹ Kun sovittelu ja oikeudenkäynti toimivat Suomessa sidoksissa toisiinsa, voi oikeudenmukaiseksi koetun sovitteluprosessin katsoa legitimoivan myös virallisjärjestelmää. Toisaalta sovittelussa koetut pettymykset voivat nakertaa ihmisten luottoa viranomaisiin ja järjestäytyneeseen yhteiskuntaan.

2.3. Sovittelussa voitetaan nollasummapelejä ja puhutaan tunteista

Sovitteluideologiassa kritisoidaan rikosoikeutta, jonka päähenkilöitä ovat rikoksentehtyjä ja valtio, jolloin rikoksella loukattu syrjäytetään omassa asiassaan.⁴² *Garlandin* mukaan

³⁸ Toiseuttaminen on ilmiö, jossa ihmiset eroja ja luokitteluja tekemällä ja toistamalla määrittelevät sisä- ja ulkopuolisuutta yhteisössä. Erot liittyvät tyypillisesti henkilön ominaisuuksiin, kuten etniseen taustaan, toimintakykyyn tai sukupuoleen. Pahaksi mielletty rikollinen, joka etäännytetään itsestä (muka) erilaisena henkilönä, on toiseuttava kategorisointi. Ks. *Koskela* 2009, s. 17–19, 29–31.

³⁹ Suomessa esim. väkivaltarikosten uhrin ovat kylläkin varsin tyytyväisiä oikeudenkäyntiin. Kainulainen–Saarikkomäki 2014, s. 80–81. Leimautuminen on ns. pysyvä toiseutus, jossa rikoksen tehnyt ihminen (mahdollisesti toiseutettu jo nuoren ikänsä tai yhteiskuntaluokkansa puolesta) aletaan mieltää *rikolliseksi*. Kuten toiseutettaessa yleensä yhteisö määrittää henkilön ensisijaisesti yhden seikan, rikostaustan, kautta. *Leimautumisteorian* mukaan ilmiö ruokkii itse itseään, koska tekijä sisäistää rikollisen identiteetin, jota hän alkaa toteuttaa – menetettävää kun ei enää liiemmin ole – mahdollisesti liittoutuen viiteryhmänsä edustajien kanssa. *Laine* 2014, s. 127–130.

⁴⁰ Nykykriminologiaa on kritisoitu karkeasta tekijän ja uhrin lähtökohdasta, joka voi yksinkertaistaa todellisuutta: usein roolit limittyvät. Kainulainen 2018, luento. Ks. *Latun* (2016) väitöskirja naisten tekemästä väkivallasta, jota Lattu analysoi mm. *blurred boundaries of victimisation and criminalisation* - käsitteen avulla. Tekijyyden ja uhriuden sekoittumista on käsitelty erityisesti feministisessä kriminologiassa. s. 216–220.

⁴¹ Esim. Alvesalo–Ervasti 2006, s. 164–166. Takala 1998, s. 32.

⁴² Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 42. Christie 1977, s. 5, 7–9. Sovittelun suosiota common law -maissa saattaa selittää uhrin vaatimaton osa rikosprosessissa. Suomessa *asianomistajan* asema on vahvempi jo käsitteen tasolla: hän voi saada tukihenkilön ja juridisen avustajan, esittää vaatimuksia, valittaa tuomiosta ja nostaa jopa syytteen. Toisaalta rikoksen uhriksi joutuminen voi heikentää ihmisen toimijuutta, minkä takia hän ei välttämättä kykene käyttämään oikeuksiaan. *Tolvanen* 2015, s. 47–48. Honkatukia 2015a, s. 108–109. Kainulainen 2016, luento.

jälkmodernin *rikoskontrollivaltion* keskeisiä elementtejä ovat rangaistushalun ja rikoksenuhrin aseman korostuminen: järjestäytyneen tukiliikkeen lisäksi uhreja saatetaan näkyville symbolisessa mielessä osana poliittista peliä. Analoginen soveltaminen pohjoismaista Yhdysvaltoihin ja Isoon-Britanniaan, joista Garland pääasiassa kirjoittaa, ontuu osin, mutta myös suomalaisessa kriminaalipolitiikassa on viitteitä katseiden kääntymisestä rikosten uhreihin. Restoratiivinen ihannemenettely haastaa *nollasummapelin* ajatuksen, jonka mukaan tekijän oikeuksien kunnioittaminen olisi uhrilta pois.⁴³ Tätä tukee myös menettelyn vastuunottoedellytys, jonka mukaan juttu on sovittelukelpoinen vain, jos tekijä myöntää teon olennaisilta osiltaan⁴⁴ (tai osapuolet ovat riittävän yksimielisiä tosiasioista⁴⁵) ja ilmaisee ottavansa vastuun tekonsa korvaamisesta. Restoratiivisessa oikeusajattelussa tekijä kykenee tähän parhaiten inklusiivisen yhteisön jäsenenä. Teon *neutralointi* on erotettava siitä, että sovittelussa tekijäkin saa keskeytyksettä jakaa oman kokemuksensa tapahtumista. Periaatteessa selittelyn ja vähättelyn pitäisi vaikeutua, kun henkilö kohtaa satuttamansa ihmisen.⁴⁶ Sovittelussa ei siis neuvotella sanktiosta vaan teon *korjaamisesta* tai *korvaamisesta* sen varsinaiselle kohteelle.⁴⁷ Hyvitys voi sisältää esimerkiksi käyttäytymissopimuksen, materiaallisen korvauksen rahalla tai työllä suoritettuna tai anteeksipyyntöön.⁴⁸

⁴³ Garland 2001, s. 6–12, 142–145, 159. Garlandin mukaan korjaava oikeus on harvoja liikkeitä, jotka vielä peräänkuuluttavat edistyksellistä, rationaalista ja humaania kohtelua heikko-osaisille. s. 10. *Alvesalo–Helmisen* (2017) tutkimus osoittaa, että meillä kansalaisjärjestöt korostavat rikosoikeudellisen lainvalmistelun yhteydessä antamissaan lausunnoissa mm. uhrien oikeuksia. s. 16–20.

⁴⁴ Sovittelulain § 3 mukaan tekijän on vahvistettava ”*tapahtumainkulun pääasialliset tosiseikat*”, jotta sovittelu on mahdollista. Kansainvälisesti eritoten common law -maissa ja nuorten jutuissa on tyypillistä, että syyllisyyskysymys on ratkaistava oikeudessa ennen kuin conferencing tai muu sovittelu käynnistetään. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 86–87. Bazemore–Umbreit 2001, s. 2.

⁴⁵ Vaikka sovittelu ei poista mahdollisuutta nostaa syyte, tulee menettelyssä rikoksesta sikäli siviiliasia, että osapuolet saavat päättää, mihin (prosessuaaliseen) totuuteen he tyytyvät ja minkä perusteella he tekevät sopimuksen. Tosiasioihin liittyen Honkatukian (2015a) parisuhdeväkivallan sovitteluja koskevassa tutkimuksessa oli viitteitä uudelleenuhriutumista: Osa asianomistajista koki, että tekijä oli neutraloinut tai kieltänyt vastuunsa, mikä oli yhteydessä siihen, että sovittelua oli ehdotettu, vaikka osapuolten kertomukset tapahtumista olivat eronneet radikaalisti toisistaan. Haastatellut olivat kokeneet faktoista riitelemisen sovittelussa jopa traumaattisena. s. 117–118. Varsinais-Suomen toimiston sovitteluohjaajan mukaan kysymys siitä, milloin asianosaiset ovat riittävän yksimielisiä tapahtumista jutun soveltuvuutta harkittaessa, on käytännössä vaikea. Tässä mielessä olisi hyvä, että sovittelija ainakin tietää etukäteen kertomusten mahdollisista eroista. Erillinen tapaaminen 19.3.2018.

⁴⁶ Braithwaite 2002, s. 85–90. *Neutralisaatiotekniikoita* ovat vastuun, vahingon tai uhrin kieltäminen, tuomitsijoiden tuomitseminen ja vetoaminen suurempiin velvollisuuksiin. Laine 2014, s. 134–135.

⁴⁷ Korvauksia ja seuraamuksia pohditaan sovittelukirjallisuudessa oikeuden ja kohtuuden valossa yleisen oikeudellisen ajattelun tapaan. Braithwaiten (1997) mukaan restoratiivisessa prosessissa palautetaan tasapaino asianosaisten välille. Hän katsoo, että sen on oltava kohtuullinen ja moraalisesti hyväksyttävä osapuolten taloudelliset ja yhteiskunnalliset asemat huomioiden (*morally decent balance*). s. 16–17. Myös Christie (1977) rohkaisee em. ajatuksen mukaiseen neuvotteluun sovittelussa. s. 8.

⁴⁸ Olen samaa mieltä Braithwaiten (2016) kanssa, että anteeksipyyntö ja -anto voivat olla ainoastaan pyyteettömiä *lahjoja*; *Derridankaan* (2001) mukaan anteeksiantoa ei tule normalisoida, vaan sen tulee säilyä poikkeuksellisenä ja erityisenä. s. 31–32. Usein suositellaankin, ettei sovittelua ohjailtaisi tässä mielessä. Chapman et al. 2015, s. 16. Shapland et al. 2011, s. 59. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 103. *Braithwaite–Braithwaite* 2001, s. 68. Suomessa Takalan (1998) tutkimuksessa vaihteli paljon, miten sovittelijat suhtautuivat anteeksipyyntöön. s. 50–52.

Sovitteluideologiaa on pidettävä tunneälykkäänä; korjaavaa oikeutta on luonnehdittu jopa *”emotionaaliseksi strategiaksi”*.⁴⁹ Restoratiivisessa menettelyssä huomioidaan rikoksen tai riidan aiheuttamat sosiaaliset ja emotionaaliset vahingot ja tapahtunutta käsitellään käyttäytymisen tasolla.⁵⁰ Uhriutumisen voi rikkoa ihmisen luottamusta toisiin yleisemminkin ja ajaa pelkojen tielle. Garland katsoo, että myöhäismodernin yhteiskunnan kriminaalipolitiikan pohjalla on sosiaalisten, taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen seikkojen lisäksi *kollektiivinen kokemus* rikollisuudesta ja turvattomuudesta, mitä media tukee sensaatiohakuksella ja valikoivalla rikosuutisoinnilla sekä nostamalla yksittäisiä uhreja näkyville.⁵¹ Ideaalisovittelussa uhri saa tekijän kohdattuaan käsiteltyä rikoksen nostattamia tunteita, joten onnistuessaan restoratiiviset menettelyt voinevat ruohonjuuritasolla kitkeä *Furedin* nimeämää *pelon kulttuuria*.⁵² Traumaattisesta kokemuksesta ylitse pääsemisen avaimet saattavat olla henkilöllä, joka ihmistä haavoittaneessa tilanteessa on ollut vastapuolena, minkä vuoksi myös hyvin vakavien rikosten restoratiivisia menettelyjä on ymmärrettävä. Sovittelukirjallisuuden ja tutkielmani kannalta keskeinen tunneteema on häpeä, josta kirjoitan enemmän conferencing-menetelmää koskevassa jaksossa.

2.4. Sovittelussa juristit ovat konfliktinhallinnan turisteja

Restoratiivisessa oikeudessa on voimakas yhteisöä korostava maallikkoihanne. Sovittelun oppi-isän Nils Christien mukaan konfliktinhallinta olisi tyhjennettävä oikeudenhoitajista.⁵³ Se, että on juridiikkaan nähden maallikko, ei tosin nähdäkseni

⁴⁹ Elonheimo 2012, s. 29. Umbreit 2001.

⁵⁰ Kirjallisuuden korupuheita on aiheellista verrata todellisuuteen: Elonheimon (2010) tutkimuksen sovitteluissa sopimuksenteko ja rahalliset korvaukset painoutuivat; moraalipuhe ja keskustelu teon merkityksestä osapuolille oli vähäistä. s. 54–55, 67–68.

⁵¹ Garland 2001, s. 5–6, 26, 72–73, 139, 143, 147, 157–158. Ks. myös Koskela 2009, s. 338–339.

⁵² Furedi 2002. Koskela (2009) kirjoittaa asiasta Suomen kontekstissa: pelon kulttuurissa pesii myös *turvallistamisilmio*, jolla tarkoitetaan yhä useampien (tavanomaisten) asioiden konstruoimista turvallisuuskysymyksiksi. s. 62–64. Myös Turun turvallisuussuunnitelman kärkihankkeena on *turvallisuuden tunteen* lisääminen (s. 21–23), mikä liittyy Turunkin Garlandin (2001) analysoimaan jälkimoderniin rikoskontrollivaltioon, jossa pelon tunteesta on rakennettu kriisi itsessään. Garland huomauttaa, että samassa rytäkässä *”sosiaalisen insinööriyden ratkaisut”* syrjäytyvät. s. 10–11. Vaikka sovittelu on ennenkin laastari, jolla paikataan rikoksen seurauksia, pyritään menettelyssä palveluohjauksella pureutumaan myös teon taustalla vaikuttaviin ongelmiin.

⁵³ Christie (1977) kritisoi oikeusjärjestelmää, jossa viranomaiset ja juristit kaappaavat ihmisten asian, kääntävät sen juridiselle kielelle ja hoitavat jutun asianosaisten puolesta. Lisäksi juristit määrittävät, mikä tieto (normit ja faktat) on tapauksessa (oikeudellisesti) olennaista. Braithwaiten (1997) mukaan olisi suosittava mieluummin neuvottelevaa oikeutta, joka on kansalaisten käsissä. s. 16. Kansainvälisesti vaihtelee, millainen maallikkoprofessio sovittelijainstituutti on. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 43–44.

poissulje yleisinhimillisiä valtaan liittyviä potentiaalisia ongelmia sovittelijan asemassa. Christie kritisoi juristien käyttämää asiantuntijavaltaa, mutta sitäkin sovittelijoiden voidaan katsoa käyttävän omalla tavallaan paitsi toiminnan nykyään ammatillistuksessa⁵⁴ myös muutenkin vakiintuessaan sovittelijoina. Puollan koulutusta ja tiedon lisäämistä erittäin pitkälle ja mielestäni ilmiöihin perehtymättä voidaan sovittaa vain hyvin lieviä ja yksinkertaisia juttuja, jos niitäkään. En olisi palauttamassa Christien sanoin *konflikteja omistajilleen* niin hanakasti, että soisin sen tapahtuvan vallan tasaamisen kustannuksella. Muun ohella lähisuhdeasioiden sovittelu edellyttää, että sovittelijat ymmärtävät kyseisille tapauksille tyypillistä kokonaisuutta, monimutkaisuutta ja tilanteen muuttamisen vaikeutta.⁵⁵ Lisäksi mikä yhdelle on lievä juttu, on toiselle loppuelämäään vaikuttava kokemus, joten on käsitettävä, mitä rikoksen uhriksi joutuminen tai toisaalta rikoksen tekeminen voivat ihmiselle merkitä. Kritiikki oikeudenhoidon viranomaisvetoisuudesta ja ihmisten ongelmien kääntämisestä ammattijargoniksi asianosaiset ulos sulkien on kuitenkin osin hyvin perusteltua.

2.5. Yhteiskuntakehyksiä ja kriminologian murros

Restoratiivinen oikeus on noussut kritiikkinä rangaistusta ja rehabilitaatiota korostaville suuntauksille, joiden molempien on katsottu kriminaalipolitiikkoina epäonnistuneen.⁵⁶ Mielenkiintoista kyllä, olennaisesti erilaiselta lähestymistavalta vaikuttava korjaava oikeus kukoistaa nimenomaan kovan kurin trendien rinnalla varsinkin anglosaksisissa maissa. Kurittavien kehityskulkujen piirteenä on (vankeus)rangaistuksen arvostus symbolisuutensa vuoksi riippumatta siitä, onko vapaudenmenetys tai muu sanktio kehittävä seuraamus tulevaisuuden kannalta, kun taas viimeksi mainittu on korjaavan

Vrt. Rikollisuuteen reagoimisen maallikkoihanne näkyy myös kriminaalipolitiikan politisoitumisena. Garland 2001, s. 13, 142–143.

⁵⁴ Mm. ammattihenkilöstön suorittama tapausten soveltuvuusarviointi kaventaa asianosaisten oikeutta konfliktiinsa; konfliktiomaisuuden ajatus taas on Christien klassikkoartikkelin sydän. Myös sopimus on täysin oikeudellinen instrumentti, joka ei välttämättä kuvasta osapuoliaan. Näitä seikkoja pohtivat Ala-Kurikka–Elonheimo (2015). Toiminnan kehittäminen ja valvominen lienee tasapainoilua tietoon perustuvan osaamisen hiomisen ja vertaisen tukea tarjoavan maallikon säilyttämisen välillä.

⁵⁵ Christie (1977) vastustaa syvästi ammatillistumista sovittelussa s. 11–12. Sovittelijoiden koulutusta kannatetaan kuitenkin laajasti. Ks. Elonheimo 2010, s. 70–71.

⁵⁶ Elonheimo 2010, s. 27. Restoratiivista lähestymistapaa perustellaan kolmantena vaihtoehtona: rankaisukeskeinen malli ei huomioi rikoksen taustalla vaikuttavia sosiaalisia ja henkilökohtaisia syitä, mutta kuntoutumista korostava prosessi sivuuttaa vahinkoa kärsineen ihmisen. Chapman et al. 2015, s. 28–29. Braithwaiten (1997) mukaan rikosoikeusjärjestelmällä ei olekaan kyetty torjumaan rikollisuutta osin siksi, että kriminologiassa ei ole alkujaan onnistuttu teoretisoimaan ongelmaa. s. 13.

oikeuden näkökulmasta kiinnostavaa.⁵⁷ Toisaalta *Morris*, joka korostaa asianosaisten määräysvaltaa ja osallisuutta asiassa korjaavan oikeuden ydinarvoina, argumentoi kiinnostavasti, että periaatteessa vankeuskin voi ratkaisuna olla restoratiivinen, mikäli seuraamus on osapuolten itsensä sopima.⁵⁸ Yhteiskunnallisesti merkille pantavaa on myös kriminaalipolitiikan politisoituminen ja puoluerajat ylittävä yksimielisyys rangaistushalukkuudessa. Restoratiivisen oikeuden kannattajat jakavat jälkimodernien rangaistushaluisten kanssa kritiikin ammattilaisten valtaa kohtaan. Osa uutta rangaistuseetosta perustetaan *muiden suojelemiseen*, mihin restoratiivinen oikeus vastaa kohtaamismenettelyllä ja uudelleenintegroinnilla eristämisen sijaan.⁵⁹ Turvallisuuden lisääminen ymmärretään kovan kurin kriminaalipolitiikassa ja restoratiivisessa ajattelumaailmassa eri tavoin, mutta samalla sovittelu on tietyiltä osin yhteensopiva (kriminaali)politiikan uusien tuulien kanssa. Sovittelu on kansalaisyhteiskunnan tasolla suoritettavaa sosiaalista kontrollia ja yksityisenä oikeudenhoitona osa rikoskontrollivaltion privatisoitumiskehitystä, jossa valtio hajauttaa sille aiemmin kuuluneita tehtäviä yksilöille ja yhteisöille.⁶⁰ Cunneenin mukaan yksilöiden vastuuta, vapaata tahtoa ja kansalaisvelvollisuuksia korostava restoratiivinen oikeus, jota voidaan pitää valtion etähallinnan (*governing at distance*) muotona, noudattaa uusliberaalien rangaistuskeskeisten rikoskontrollistrategioiden logiikkaa ja arvomaailmaa. Keskittämällä huomio yksilöihin, häivytetään valtion tarve vaikuttaa rikollisuutta aiheuttaviin laajempiin ja rakenteellisiin syihin, kuten työttömyyteen ja koulutuksen ongelmiin.⁶¹ Sovitteluideologiassa rikoksen teossa katsotaankin olevan kyse erityisesti sosiaalisten siteiden katkeamisesta ja häiriöistä yhteisöllisyydessä⁶² ja ratkaisujen löytyvän yksilöitä ja perheitä tai muita pienyhteisöjä vahvistamalla. En tässä kohdin aivan yhdy ajattelumaailmaan, vaan näen rikollisuusilmiön kärjen ennemmin

⁵⁷ Kaikkiaan Garland (2001) esittää aikalaisanalyysissään syitä sille, miksi jälkimodernin yhteiskunnan kriminaalipolitiikassa ollaan siirrytty *hyvinvointikontrollivaltiosta* (penal welfarism) rikoskontrollivaltioon, mikä hänen mukaansa on tapahtunut ennusmerkkien vastaisesti 1970-luvulta lähtien. Ks. esim. s. 3, 8–9, 14, 59, 142. Cunneen 2013, s. 153.

⁵⁸ Morris 2002, s. 599.

⁵⁹ Garland 2001, s. 12–14, 142–145. Harrikari 2008, s. 25. Suomessa kriminaalipolitiikasta neuvotellaan ainakin toistaiseksi vielä asiantuntijain kesken. Alvesalo–Helminen 2017, s. 20. Conferencing-menetelmän uranuurtajamaassa Uudessa-Seelannissa konferenssi on nuorten rikosjutuissa ensisijainen menettely ja rikosprosessi käynnistetään vain, jos yleinen etu sitä edellyttää. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 165–166. Toisaalta rankaisu- ja vankilakeskeinen kriminaalipolitiikka elää ja voi hyvin restoratiivisen oikeuden rinnalla Uudessa-Seelannissa. Mills 2018, luento. Morris 2002, s. 597–598, alaviite 7.

⁶⁰ Garland 2001, s. 140–141. *Sulkunen–Rantalán* (2006) mukaan Suomenkin turvallisuussuunnittelussa poliisiviranomainen on alkanut vaihtua yhteisöihin, yhteistyöhön, verkostoihin ja me-henkeen. s. 10–11.

⁶¹ Cunneen 2013, s. 148–153.

⁶² Ks. Elonheimo (2010), joka viittaa *Deklerckin* tekstiin vuodelta 2007 (ks. kirjallisuuslähteet). En ole päässyt alkuperäisteokseen käsiksi, mutta ajatus on läsnä restoratiivisen oikeuden teksteissä yleisesti. s. 29, 68.

yhteiskunnallisessa epätasa-arvossa (joka toki vaikuttaa sosiaalisiin siteisiin ja niiden katkeamiseen) ja turvallisen yhteiskunnan isona rakennuspalikkana näköalattomuuden poistamisen. Moniongelmaiselle syrjäytyneelle henkilölle, jolla elinvoimaisia ja keskiluokkaiseen tukeen kykeneviä ihmissuhteita ei ole, on vaikeaa nyhjäistä läheistä tukihenkilöä tai idyllistä konferenssia tyhjästä.⁶³ Siksi korostaisin sovittelutoiminnan arvokkuutta yhteiskunnassa tärkeänä ja välttämättömänä *lisänä*: se on epäilemättä lukuisissa tapauksissa hyvä renki rikosten ja riitojen hallinnassa, mutta tuskin sovittelusta on rikosentorjunnan isännäksi.

Myöhäismodernille yhteiskunnalle leimallista kontrollin kaipuuta selittää Garlandin mukaan 1950-lukulaisen yhteisöllisen kontrollin murtuminen, sosiaalisen vapautumisen aiheuttama kaaos ja epävarmuuden kokemus. Luonnollisen kontrollin puutetta koitettiin paikata jo vähäisiin juttuihin puuttumisella, mitä uusliberalistinen kehitys ja solidaarisuuden vähentyminen ovat vauhdittaneet.⁶⁴ Restoratiivisen oikeuden voidaan nähdä yrittävän elvyttää solidaarisuutta mutta mahdollisesti myös *yksilöllisyyttä rajoittavaa* yhteisöllistä kontrollia.

Kriminologiassa on puolestaan siirrytty poikkeavan käyttäytymisen selittämisestä yksilön sosialisoitumiseen liittyvillä ja rakenteellisilla ongelmilla kohti *kontrolliteorioita*, joiden perusidea on, että rikollisuus on normaali osa ihmistä ja yhteiskuntaa. Kontrolliteorioiden ihmiskuva on synkkä – oletetaan, että sopivan tilaisuuden tullen henkilö tavoittelee omaa etuaan häikäilemättömästi – ja siksi kontrollilla on pureuduttava rikosmahdollisuuksiin ja -motivaatioon. Sotien jälkeiset teoriat tarjosivat mieluummin hyvinvoinnin jakamista ratkaisuksi. Fokus on siirtynyt rikollisuudesta ilmiönä yksittäiseen rikolliseen tapahtumaan.⁶⁵ Sovitteluideologian sosiaalinen kontrolli, perheen ja yhteisön paine rikoksia ehkäisevänä voimana, on linjassa kontrolliteorioiden kanssa, vaikka korjaavan oikeuden ihmiskuva on päinvastainen ja restoratiivisessa menettelyssä ymmärretään ihmistä periaatteessa myös rakenteellisten ongelmien kautta tukemalla palveluihin hakeutumista. Päihdeongelmia ja monenlaista osattomuutta, joita rikoksen taustalla usein on, ei sovittelu voi ratkaista.

⁶³ Morriskin (2002) myöntää, ettei inklusiivisinkaan menettely tai restoratiivisinkaan ratkaisu maagisesti poista syrjäytymisen ja ulossulkeutumisen kierrettä, joka koskee niin monia rikosentekijöitä. Hän korostaa valtion vastuuta huolehtia tukipalvelujen saatavuudesta kaikille asianosaisille. s. 605.

⁶⁴ Garland 2001, s. 156–157.

⁶⁵ Garland 2001, s. 15–16, 57, 65–66. Kontrolliteorioita ovat rationaalisen valinnan teoria, rutiiniaktiiviteettiteoria, itsekontrolli ja tilannekohtainen rikosentorjunta. Ks. Harrikari 2008, s. 26. Koskela 2009, s. 44, 263.

Rikoksen juurisyihin vaikuttaminen menettelyllä onkin alan kirjallisuudessa melko paljon sanottu, mutta osana muita yhteiskunnallisia järjestelyjä ja huolehdittaessa asianosaisten eheytymistä ja yhteiskuntaan integroitumista tukevien mahdollisuuksien olemassaolosta voitaneen sovittelua hyödyntää syrjäytymisen ehkäisyssä.⁶⁶ Yhteisöllinen restoratiivinen oikeus olettaa kuitenkin rohkeahkosti, että sovittelun osapuolilla ylipäänsä on luottoläheisiä, jotka heitä onnistuvat tukemaan ja kontrolloimaan. Tutkielmani kolmanteen osaan perehtyessä lukija voikin miettiä, koskevatko ideaalikonferenssin reunaehdot esimerkiksi kaikkia rikoksenteekijöitä.

2.6. Tolkun menettely – maltillisen puuttumiseetoksen makua

Restoratiivinen prosessi asettuu kiinnostavasti kommunitarismin, matalan kynnyksen puuttumisen (*puuttumattomuusriski*), toleranssin ja *vastuullistamisen* (*responsibilization*) risteymään. Pohdittakoon, missä määrin sovittelu, jossa kartetaan viralliskoneistoa ja ohjataan tukipalveluihin, on *varhaista tukea* hyvinvointipoliittikan kontekstissa ja miten menettely ilmentää valvontaa kontrollin ja vastuullistamisen kehyksessä. Kansalaisyhteiskuntaa osallistavassa sovittelussa ja lähiyhteisöä aktivoivassa *eli vastuullistavassa* conferencing-menettelyssä on eräänlaista *talkoohenkeä* rikollisuuteen ja konflikteihin reagoinnissa.⁶⁷ Restoratiiviset menettelyt voitaneen sijoittaa sekä *hyvinvointikontrollivaltioon* että rikoskontrollivaltioon.

Harrikari on tutkinut, miten lapsuuden ja nuoruuden poliittinen hallinta on muuttunut viime vuosikymmeninä Suomessa. Hän katsoo individualistisen moraalieetoksen rantautuneen tänne murtamaan skandinaavista hyvinvointiyhteiskunta-ajattelua. Sovitteluja nuorten tapauksissa voidaan mielestäni pitää *varhaisina toimina*, joiden lisääntymistä Harrikari pohtii jälkimodernin yhteiskunnan yhteisöllisten rakenteiden

⁶⁶ Restoratiivisen oikeuden kritisoidaan vaikuttavan tosiasiaissa hyvin vähän rikoksen perimmäisiin syihin. On katsottu, että conferencing-menetelmässä toimenpiteiden mikrofokus on rikoksenteekijässä perheineen ja ettei taustaongelmiin, kuten työhön ja asumiseen liittyviin rikoksen selitystekijöihin, puututa käytännössä todellisen reintegraation edellyttämällä tavalla. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 49.

⁶⁷ Suomalaisessa rikosentorjunnassa polkaistiin vuonna 1999 käyntiin *Turvallisuustalkoot*, joissa niin valtio kuin paikallistason toimijat kantavat kortensa kekoon. Tilannetorjunnan lisäksi ohjelman päälinja on Koskelan mukaan *sosiaalisessa rikollisuuden ehkäisyssä*. Moniammatillisuutta ja kansalaisten osallistamista korostavalla yhteistyöllä on pyritty varhain puuttumalla ehkäisemään nuorisorikollisuutta ja syrjäytymistä vanhempia tukemalla ja vastuullistamalla sekä lasten ja nuorten itsekontrollia vahvistamalla. Lastensuojelussa on suosittava matalan kynnyksen tukitoimia, jotka eivät leimaisi. Koulujen osalta vertaissovittelu (VERSO) toteuttaa ohjelmaa, mutta nähdäkseni em. tavoitteet koskevat myös nuorten rikos- ja riitasovitteluja. Koskela 2009, s. 252, 255. Ks. Harrikarin (2008) koontia ja analyysiä aiheesta. s. 189–205.

heikentymisen ja korostuneen riski- ja kriisiajattelun osana. Varhaiset toimet voidaan jakaa varhaisen tuen ja varhaisen puuttumisen alakäsitteisiin, joista ensimmäinen viittaa pohjoismaiseen hyvinvointipolitiikkaan ja jälkimmäinen Yhdysvalloista kotoisin olevaan nollatoleranssiajatteluun ja *riskipolitiikkaan*. Koranderin jaottelussa käsitteissä on kyse puuttumis- ja puuttumattomuusriskeistä. Varhaisen tuen taustalla vaikuttaa puuttumisriski, eli ajatus siitä, että kontrolli on leimaavuudessaan vahingollista ja siksi sitä tulee välttää. Varhainen puuttuminen taas kulkee käsi kädessä puuttumattomuusriskin kanssa: rikoskontrollivaltiossa uskotaan *nollatoleranssiin*, jossa mitä pienimpiin norminvastaisuuksiin tulee puuttua nopeasti, jottei moinen käytös lähde käsistä. Puuttumisen elementti on restoratiivisessakin menettelyssä: toki sovittelu osoittaa oikeudenkäyntiin nähden toleranssin⁶⁸ piirteitä, mutta pehmeistä arvoistaan huolimatta tavoitteena ei ole, ainakaan teoriassa, kevyt menettely. Tässä yhteydessä on kysytty peräti, pääsevätkö rikoksenteijät juuri valtion oikeuskoneistossa kuin koirat veräjältä.⁶⁹ Varsinkin konferenssin olisi tarkoitus olla kova paikka tekijälle hänen joutuessaan tilille kunnioittamiensa ihmisten seurassa. Sovittelun leimaamista välttävä luonne kielii kuitenkin hyvinvointipolitiikasta; sosiaalityöhön nivoutuva rikossovittelu ilmentää suomalaista *”sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”* -ajattelua. Erityisesti conferencing-menetelmällä voidaan elvyttää yhteisöllisyyttä ja perheiden toimintakykyä, mikä taas voi osin kuvastaa muun muassa Harrikarin kuvaamaa perinteiden palauttamisen tavoittelua.⁷⁰ Kuten puuttumiseetokselle ominainen moraalipanikointi pikku asioista voinee myös sovittelumenettely mennä toiseuttavaksi, mikä on tietysti tolenranssille vastakkaista. Toleranssin ja toiseuttamisen suhde yhteisöllisessä sovittelussa riippunee pitkälti sen osallistujista. Kokoavasti asemoin restoratiiviset sovittelumenettelyt osin Harrikarin käsitettä lainaten *maltilliseen puuttumiseetokseen*.

⁶⁸ Kotimaisen seuraamusjärjestelmämme toleranssiasetusta pidetään kansainvälisesti harvinaisen kilpailukykyisenä. Ks. Harrikari 2008, s. 10.

⁶⁹ Ks. Braithwaite–Braithwaite 2001, s. 69. Christie 1977, s. 9.

⁷⁰ Harrikari tutki yhteiskunnallista keskustelua ja politiikkaa pohtien mm. lapsuuden ymmärtämisen tapojen muuttumista, kuten rankaisukeskeisyyden ja kontrollin ilmapiiriä nuorten ympärillä. Rikoskontrollivaltiota vaivaa alituinen kriisintunne ja lapsiin ja nuoriin kohdistuva julkinen huoli, mikä on 1990-luvun laman jälkeen johtanut *riskipolitiikkaan*. Kontrollin tehostaminen, eli vanhempien vastuu; varhainen, välitön ja nopea puuttuminen; sekä nuoren väestön itsekontrollin lisääminen ovat suomalaisten rikosentorjunta- ja turvallisuusohjelmien keskiössä. Harrikari 2008, s. 8–11, 14, 21–25, 32–33, 191, 196–207. Ks. myös Garland 2001, s. 19–20. Vrt. *Nollatoleranssi perustuu tieteellistettyyn*, vailla näyttöä olevaan, rikottujen ikkunoiden teoriaan: pieniinkin häiriöihin on puututtava vilkkaasti, esimerkiksi rikotut ikkunat korjattava, tai muutoin rikospaikkaa tai yhteisöä uhkaa rappeutumisen kierre. Korander 2014, s. 23, 26–30. Koskela 2009, s. 230–231, 259–260. Ajattelutapa on restoratiivisen oikeuden sukulaismiölle yhteisöoikeudelle (*community justice*) tyypillisempi. Korjaava oikeus keskittyy kuitenkin ennen kaikkea tilanteisiin, joissa vahingot – erityisesti ihmissuhteissa – ovat jo tapahtuneet. Ero nollatoleranssiin on tuntuva. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 33–34.

2.7. Valinnanvapausmenettely: jokainen on oman konfliktinsa seppä

Sovittelu nojautuu yksilönvapauteen: vapaaehtoisessa ja tahdonvaltaisessa menettelyssä kansalaiset saavat sopia myös rikoksista. Sovittelu on strukturoitu kohtaaminen, jossa ulkopuolinen taho fasilitoi asianosaisten omaehtoisen vuoropuheluyrityksen⁷¹, mutta erityisesti VOM-menettelyssä rikoksen tai riidan osapuolet ovat pitkälti omillaan.

Vastuullistamisen käsitteellä viitataan rikoskontrollivaltion ilmiöön, jossa alle valtion taseisia toimijoita – yksilöitä ja yhteisöjä – vastuutetaan rikosentorjunnasta, jolloin julkisen vallan ja yksityisen alueen raja hämärtyy ja määrittyy uudelleen. Nykykontrollilla on markkinaehtoisesti määrittynyt rikosentorjuntainfrastruktuurinsa moninaisine yhteenliittymineen ja kaupallisine toimijoineen. Kansalaisyhteiskunnan panos on kasvanut, minkä Garland näkee myös pyrkimyksenä elvyttää entisajan yhteisöjen *spontania* sosiaalista kontrollia. Riskeihin vastataan kustannustehokkaalla kontrollilla, joka ulottuu yksilöiden arkeen erilaisine turvajärjestelyineen. Myös kriminologia on sopeutunut oikeuden yksityistymiseen.⁷² Vastuullistaminen koskee conferencing-menettelyssä sekä yksilöitä että yhteisöjä. Cunneen ja Goldson katsovat, että korjaava oikeus on yhteensopiva vastuullistamisen poliittisten ja sosiaalisten vaatimusten kanssa: se perustuu tietynlaisiin käsityksiin yksilöistä ja näiden välisistä suhteista. Sovittelu hellii ajatusta ihmisistä vapaina toimijoina, eräänlaisina ideaaliuhreina ja ideaalitekijöinä, ja prosessissa vastuutetaan niin vanhempia lastensa käyttäytymisestä kuin muita läheisiä yksilöiden eheyttämisestä. Uhriltakin odotetaan kansalaisvelvollisuuden täyttämistä ja osallistumista rikosentekijän kasvatusprosessiin. Solidaarisuuden edellyttäminen yhteisöiltä mahdollistaa valtion hallinnan etäältä.⁷³

Vastuullistamiskolikon käänttöpuolena on *voimaantuminen (empowerment)*, joka on mielestäni restoratiivisen oikeusfilosofian viehättävämpiä puolia: on tuettava ihmisten omien asioidensa haltuunottoa ja aitoa ratkaisemista inhimillisten kokemusten tasolla

⁷¹ Bazemore–Umbreit 2001, s. 2.

⁷² Garland 2001, s. 16–19, 65, 141, 159–163.

⁷³ Lisäksi restoratiiviset menettelyt eivät toimi irrallaan valtiollisesta oikeudesta. Vastuuta painottavassa yksilökeskeisyydessään neoliberaali korjaava oikeus voi uuden rangaistuseetoksen vierellä myös pikemmin legitimoida kuin haastaa repressiivistä oikeutta. Cunneen–Goldson 2015, s. 9, 12–13, 16–18. Cunneen 2013, s. 148–152.

nimenomaan heidän tulevaisuutensa selviytymiskeinojen tähden. Pidän lukemastani ajatuksesta, jonka mukaan sovittelussa korjataan (*restore*) nimenomaan tulevaisuuden mahdollisuudet – ei niinkään sitä, mitä tapahtui menneisyydessä.⁷⁴ Aktiivisen osallistumisen arvioidaan myös motivoivan osapuolia sitoutumaan sopimuksiinsa. Restoratiivisen oikeuden tehokkuus riippuukin olennaisesti siitä, miten paljon kukin asianosainen laittaa itsestään likoon menettelyssä. Rikoksissa uhri ei ole vastuussa teosta tai sen seurauksista mutta kenties siitä, miten hän jatkaa vääryyteen suhtautumista asian käsittelyssä. Rikossovittelussa asianomistajan tehtävänä on kertoa, millainen vaikutus tapahtumilla on ollut häneen ja antautua vuoropuhelulle, jonka onnistuessa prosessi voi auttaa häntä irtautumaan uhri-identiteetistä.⁷⁵ Elämänhallinnan kohentamisen ja yksilöiden vahvistamisen tavoite koskee totta kai kaikkia osapuolia.

Pohdinnoissani tulee esille Garlandin oivaltama toimintapolitiikkojen ristikkäisyys: nykyajan erilaiset rikollisuuden hallinnan keinot perustuvat keskenään vastakkaisille ideologioille.⁷⁶ Ajatus kuvastaa mielestäni myös restoratiivisen oikeuden ja sovittelun hybridiluonnetta yksilökeskeisen ja yhteisvastuullisen ajattelun ja toiminnan välimaastossa. Yhtäältä sovittelu kansalaisten kesken on lisääntynyt vastuullistavana *naapurustovahtien* aikakautena; toisaalta kohtaavalla vuorovaikutusmenettelyllä pyritään vastaamaan juuri sellaiseen pelon, epäluuloisuuden ja toiseuttamisen kulttuuriin, jota katupartiointi ilmentää ja ruokkii.⁷⁷

2.8. Sovittelun sudenkuopat

Sovittelulle on tyypillistä puhua *konfliktista*, mikä on luontevaa tilanteissa, joissa ihmiset ovat erimielisiä tai joissa ihmisten intressit eivät kohtaa; sekä tekokokonaisuuksissa, joissa tekijöiden ja teon kohteiden roolit limittyvät niin, että on vaikea henkilöidä vahingoista vastuullista enempää yhteen kuin toiseen osapuoleen. Mielestäni restoratiivisen oikeuden konfliktipuhe karkaa kuitenkin käsistä, jos kaikista

⁷⁴ Chapman et al. 2015, s. 16.

⁷⁵ Chapman et al. 2015, s. 17. Elonheimo 2010, s. 28.

⁷⁶ Ks. Garland 2001, s. 4–6, 21, 23.

⁷⁷ *Neighbourhood watch* on etähallinnan muoto sekä osa ennakoitua ja kumppanuutta korostavaa rikosentorjuntainfrastruktuuria. Garland 2001, s. 141. Katupartiomuotia on näkynyt myös vanhempainvalvontaa tukevissa *Turvallisuustalkoissa*. Harrikari 2008, s. 193. Koskela (2009) kirjoittaa naapurustovahtijärjestelmien ja yhteisöllisyyden problematiikasta: välittämällä ja kollektiiveilla on puolensa, mutta niiden mukana kasvaa helposti myös yhdenmukaisuuden vaatimus. s. 115–117.

soviteltavista tilanteista puhutaan konflikteina. Tutkimani toiminta sijoittuu rikossovittelutoimistoon, jossa valtaosa soviteltavista tapauksista on poliisin menettelyyn ohjaamia rikosepäilyjä.⁷⁸ On älytöntä, jos esimerkiksi pahoinpitelyä kuvattaisiin etujen kilvoitteluna, jossa ihmisten tarpeet ja mieltymykset koskemattomuuden ja vallankäytön suhteen ovat ristiriidassa.

Sovittelua kritisoidaankin kiinnostavasti kahdella toisiinsa nähden vastakkaisella tavalla. Christien konfliktiajattelua tiukasti seuraten rikokset saatetaan *kesyttää* ihmisten välisiksi ristiriidoiksi, esimerkiksi *perheensisäiseksi vuorovaikutushäiriöksi*, josta vastuutetaan kutakin osapuolta.⁷⁹ Esimerkki on osa laajempaa kysymystä: toteutuuko restoratiivisen oikeuden *teoriassa merkittävä* vastuunoton vaatimus käytännössä? Toisaalta sovittelun kritisoidaan luovan leimaavan rooliaselman, joka mustavalkoistaa todellisuutta. Cunneen ja Goldson esittävät, ettei lapselta tulisi edellyttää tekijäidentiteetin omaksumista, kun nuoret rikoksenteijät kärsivät usein osattomuudesta ja uhriutuvat itsekkin. Kirjoittajat epäilevät myös hävettämisrituaalien rakentavuutta kyseisissä tapauksissa.⁸⁰ Kaksiteräisen kritiikin mukaan sovittelussa ei siis ole toisen vahingoittamisesta yksisuuntaisesti vastuullistavaa asetelmaa riittävästi tai sitten sitä on liikaa. Molemmat kritiikit voivat toki toteutua käytännössä erilaisissa tilanteissa. Sovittelussa ei olla kahlittuja tunnusmerkistöihin ja prosessioikeudellisiin sääntöihin, jolloin asian käsittelyssä päästään todennäköisemmin kiinni seikkoihin, jotka oikeudenkäynnissä ehkä sivuutettaisiin oikeudellisesti epäolennaisina huolimatta niiden inhimillisistä ja sosiaalisista merkityksistä.⁸¹ Tahdonvaltaisessa menettelyssä tilanteiden erilaisuus voidaan myös ottaa joustavasti huomioon, joskin se asettaa korkeat odotukset vapaaehtoissovittelijoiden osaamiselle ja on haastavaa, koska sovittelijan on pysyttävänä puolueettomana ja näytettävä siltä. Lisäksi oikeudenkäynnissä voidaan kyllä huomioida tunnusmerkistön ulkopuolinen todellisuus lieventävine ja raskauttavine asianhaaroineen – ei oikeudellinen ratkaisutoiminta ole kuitenkaan koneellista sekään.

⁷⁸ Vuoden 2016 rikosjutuista lähisuhdeväkivalta poislukien poliisin lähettämiä oli 82 ja syyttäjän 15 prosenttia. Flinck–Kuoppala 2017, s. 4.

⁷⁹ Ks. esim. *Talvio* (2016), joka rinnastaa sovitteluideologian ns. *perhedynaamiseen diskurssiin* lähisuhdeväkivaltakontekstissa. Käsite on *Ruuskasen* (2005). *Cobbin* (1997) mukaan 80 prosentissa hänen tutkimistaan sovitteluista, joissa keskusteltiin väkivallasta, väkivalta *kesytettiin* ja suorastaan kadotettiin puheessa. Hän kirjoittaa sovittelun hellivän moraalista relativismia siten, että moraalikoodista ylin on sovittelemisen itsensä moraalisuus – yhteisvastuullisen ja varsinkin osallistavan ongelmanratkaisun ideaali – jolle osapuolten *oikeudet* tai muu oikean ja väärän käyttäytymisen erottelu jäävät alisteisiksi.

⁸⁰ Cunneen–Goldson 2015, s. 9–10.

⁸¹ Restoratiivisen menettelyn lähtökohtana on, että jokainen kokee vahingon omalla tavallaan ja että prosessissa vahingonkärsijän tulisi saada ilmaista, mitä hän on kokenut ja mitä tarpeita juuri hänellä on koetun johdosta. Chapman et al. 2015, s. 14, 30.

Sovittelun sopivuutta pohdittaessa on huomattava, että soveltamispäätös olettaa osapuolet varsin vahvoiksi toimijoiksi, jotka tuntevat asiansa parhaiten ja kykenevät sitä hallinnoimaan.⁸² Vallankäytön (*dominance*) vähentämiseen tähtäävän⁸³ restoratiivisen menettelyn onnistuminen edellyttää jokseenkin tasavertaisia keskustelukumppaneita. Yhdyn melko mutkattomasti ajatukseen, että ihminen on oman elämänsä asiantuntija. Sen sijaan oletus reilusta neuvotteluasetelmasta ei ole lainkaan yksioikoinen. On tilanteita, joissa osapuolet eivät lähtökohtaisesti ole tasavertaisia; vallan epätasapainon mahdollisuus on lisäksi tapauskohtaista. Kyseenalaisia neuvotteluasetelmia voi ajatella olevan esimerkiksi lapsi ja aikuinen, työntekijä ja työnantaja sekä alistamista tai manipulointia sisältävän ihmissuhteen jäsenet.⁸⁴ Harvoinpa ihmiset ovat aivan yhtä vahvoja, mikä tekee sovittelusta haasteellisen menetelmän. Restoratiivisen oikeuden ihmiskuva on mielestäni osin myös sinisilmäinen olettaessaan osapuolet vilpittömiksi henkilöiksi, jotka tulevat sovitteluun ottamaan vastuuta ja jakamaan kokemuksiaan rehellisen avoimesti. Todellisuudessa osa ihmisistä on myös laskelmallisia, osaa käyttää erilaisia keskustelustrategioita hienovaraisesti ja voi osallistua konfliktin selvittelyyn näennäisen vilpittömästi mutta toimia ensisijaisesti omaa etua tavoitellen. Näiden tilanteiden tunnistaminen voi olla vaikeaa ulkopuoliselle.

⁸² Honkatukian (2015a) aineisto toisintä kulttuurillemme ominaista selviytymisen ja vahvuuden eetosta, joka korostui uhrien puheissa riippumatta, millaisten tekojen kohteena väkivaltaa kokeneet haastateltavat olivat olleet. s. 123.

⁸³ Chapman et al. 2015, s. 16.

⁸⁴ Lähisuhdeväkivallan sovittelusta on positiivisia ja negatiivisia tuloksia. Koska väkivalta ja kontrolli voivat olla mm. henkistä, emotionaalista, taloudellista ja uskonnollista, ei soveltuvuusharkinnassa voi tuijottaa fyysisen väkivallan toistuvuutta (ml. yksittäistapauksellisuutta), joka ei kerro välttämättä mitään osapuolten neuvotteluasemista. Tilannekokonaisuudet ovat hankalia tunnistaa ulkopuolelta. Toistuvaa väkivaltaa ei saa sovitella lain mukaan; toistuva parisuhdeväkivalta muodosti kuitenkin oman tapausryhmänsä Honkatukian (2015a) haastattelututkimuksessa. Nähdäkseni päädytään punnitsemaan, onko tärkeämpää, että lähisuhderikoksia, joita on soviteltu (esim. em. tutkimuksen mukaan) myös onnistuneesti, saa sovitella, vaikka sovittelulle sopimattomia juttuja otetaan menettelyyn – seula kun tutkitusti vuotaa – vai pitäisikö oikeudenkäynnin yhteyteen lisätä tukipalveluja, jotka vastaavat tarpeeseen, joihin sovittelu nyt parhaimmillaan tarjoaa apua? Väkivallan loppumiseen tähtäävä menettelyä on saatava eritoten silloin, kun osapuolet päättävät jatkaa yhteiseloaan. Yhteisvastaullisen politiikan tekeminen asiaryhmässä on vaikeaa, koska sekä sovittelussa että rikosoikeusjärjestelmän keinoissa on ongelmansa juttutyyppejä ajatellen. Vain esimerkkinä sakot voivat kurittaa asianomistajankin taloutta. Mielestäni vakavan yhteiskunnallisen ongelman käsittelylle kannattaa olla useita vaihtoehtoja. Olen sovitteluohjaajan kanssa samaa mieltä, että on loukkaavaa rikoksenuhria kohtaan, jos häntä pidetään lähtökohtaisesti heikkona, eikä olisi välttämättä oikein, että hän menettää kokonaan määräysvallan asiaansa. Näkyviin tulee Christien ajatus uhrista kaksoishäviäjänä rikosoikeusjärjestelmässä: ensin suhteessa tekijään ja sen jälkeen valtioon. Vaikka on otettava huomioon lähisuhteissa tapahtuvan vallankäytön omintakeinen luonne, lienee todellisuudelle vierasta ja uhrien aliarviointia olettaa heidät systemaattisesti heikoiksi. Erillinen tapaaminen 19.3.2018. Ks. Shapland et al. 2011, s. 28. *Kainulainen–Niemi* 2017, s. 152. Chapman et al. (2015) esittävät, ettei asianosaista tule olettaa haavoittuvaiseksi yksin rikoksen kohteeksi joutumisen perusteella. Haavoittuvuuden mahdollisuus on huomioitava huolellisesti samalla, kun ihmiseltä itseltään kysytään hänen tarpeistaan ja haluistaan prosessia koskien. s. 32.

Varsinais-Suomen sovittelutoimiston sovitteluohjaajan mukaan tasavertaisuuden kannalta huomion herättäviä tilanteita ovat suuri ikäero (aikuinen ja lapsi), vastakkain vanhempi ja lapsi (jolloin ohjaaja piti rajana, että lapsi on vähintään teini-ikäinen; myös lapsi voi olla tekijä ja vanhempi uhri – kyseisiä tilanteita on muutama vuodessa) ja isot vahingot (esimerkiksi talo palanut ja valtavat korvausvaatimukset alaikäisille). Asia pyritään huomioimaan menettelyn käynnistämistä harkittaessa ja tapoja lieventää mahdollista vallan epätasapainoa ovat tukihenkilöiden käyttö sekä juridinen apu tekijälle mittavien vahinkojen tilanteissa. Sovitteluohjaajat pitivät puheenvuorojen jakamista ja rajoittamista keinoina tasata valtaa sovittelussa. Etukäteen voidaan jossain määrin sopia keskustelunaiheista, joihin sovittelija saa luvan kanssa viitata yhteistapaamisessa. Lisäksi voidaan pitää taukoja, jos yksi osapuolista alkaa keulia. Erillistapaamiset⁸⁵ ovatkin erittäin tärkeitä tapahtumia: niissä osapuolella on tilaa puhua ilman toista osapuolta; keskustella sovittelijan kanssa, mitkä puheenaiheet ovat itselle tärkeitä; ja pohtia valmiiksi korvausta. Asioiden läpikäyminen sovittelijan kanssa etukäteen voi ehkäistä lukkoon menemistä yhteistapaamisessa.⁸⁶ Lisäksi sovitteluohjaaja korosti tarkentavassa sähköpostissaan, että sovittelijoiden tulisi ohjata tilannetta siten, että kukaan ei joudu tekemään juridisesti merkittäviä ratkaisuja kiireessä ja painostuksessa. Sovittelija voi esimerkiksi ehdottaa uutta kokoontumista ja sitä, että selvitetään asioita lisää ja harkitaan rauhassa ratkaisuja.⁸⁷

Tietenkään mikään menettely ei tee autuaaksi joka kerta. Cunneen kritisoi, että restoratiivinen oikeus on loppujen lopuksi saanut vähän todellista muutosta aikaan. Kirjoittajan mukaan radikaaliksi *terveen järjen (common sense)* yhteiskunnalliseksi liikkeeksi itsensä markkinoinut korjaava oikeus päinvastoin jopa ylläpitää hegemonista valtaa, eikä ole kyennyt puuttumaan rakenteellisiin ongelmiin kuten sukupuolistuneeseen väkivaltaan tai etnisten vähemmistöjen yliedustuvuuteen rikoskontrollissa. Myös Umbreit katsoo, ettei ilmiö saisi haudata alleen keskusteluja ylikäytetystä vankeusrangaistuksesta ja rodullistettujen ihmisten yliedustuvuudesta rikosoikeusjärjestelmässä. Kyseiset kritiikit on kirjoitettu Yhdysvalloista ja Australiasta

⁸⁵ Elonheimon (2010) väitöskirja osoittaa, että erillistapaamiset olivat aineiston keruun aikaan harvinaisia Turussa. s. 54. Vuonna 2017, kun havainnoin sovitteluja toimistolla, käsitin sovittelijoilta, että erillistapaamisten järjestäminen olisi ehtinyt vaihtua poikkeuksesta pikemmin säännöksi. Sovitteluohjaaja tarkensikin sähköpostissaan, että Varsinais-Suomen sovittelutoimistossa erillistapaamiset toteutuvat nykyään arviolta vähintään 90 prosentissa jutuista ja lähisuhdeväkivaltatapauksissa poikkeuksetta. Toisinaan asiakkaat eivät koe tarvetta erillistapaamisiin. Hänen käsityksensä mukaan valmistelut eivät olisi näin laajassa käytössä valtakunnallisesti. Sähköposti sovitteluohjaajalta 9.11.2018.

⁸⁶ Yhteinen tapaaminen 16.3.2018. Erillinen tapaaminen 19.3.2018.

⁸⁷ Sähköposti sovitteluohjaajalta 9.11.2018.

käsin. Cunneen katsoo, että liikkeellä on potentiaalia, jos se kykenee sekä teorian että käytännön tasolla reflektoimaan paremmin tavoitteidensa saavuttamatta jäämistä ja vallan luonnetta sekä omaa toimintaansa ja asemaansa rikosoikeusjärjestelmässä.⁸⁸

⁸⁸ Cunneen 2010, s. 103–109, 183–187. Umbreit 1988, ks. johtopäätökset (*Concluding Remarks*).

3. MIKSI CONFERENCING?

3.1. Määritelmiä

3.1.1. Konferenssi itse

Konferenssista on monenlaisia versioita erilaisissa kulttuureissa, joten on vaikea esittää yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Conferencing on kattotermi useille yhteisöllisille menettelyille rikosoikeusjärjestelmässä ja sen ulkopuolisissa instituutioissa.⁸⁹ Tyypillisesti kyse on rikollisen tai muuten loukkaavan teon jälkeisestä valmistellusta⁹⁰ ja vapaaehtoisesta⁹¹ tapaamisesta, jossa teosta vastuullinen, teon kohde ja heidän tukijansa kokoontuvat yhden tai useamman sovittelijan fasilitoimaan⁹² tilaisuuteen keskustelemaan teosta, teon vaikutuksista osallistujiin ja toimenpiteistä, joihin asian johdosta ryhdytään. Ennakkoehtona pidetään, että tekijä myöntää tosiasiat ainakin olennaisilta osiltaan⁹³ ja on valmis kantamaan vastuunsa.⁹⁴ Myös riita-asioissa järjestetään konferensseja, jolloin ei ole vastaavaa tekijä–kohde-asetelmaa, mutta epäilemättä tuettua kohtaamista ja ryhmäkeskustelua voidaan hyödyntää monissa konflikteissa. Vaikka kirjallisuuden ja tutkielman pääpaino on yhteistapaamisessa (varsinainen sovittelutilaisuus), conferencing on olennaisesti *prosessi*, johon kuuluvat erillistapaamiset (valmistelut) ja seuranta (sopimuksen täytäntöönpano). Ratkaiseva ero VOM-menettelyyn nähden on, että asian osapuolilla on prosessissa tukihenkilöitä, mutta

⁸⁹ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 46, 53.

⁹⁰ Valmistelut ovat tärkeitä mm. uudelleenuhriutumisen välttämiseksi. Olisi varmistettava, ettei teon kohteella ole vääriä odotuksia konferenssiin liittyen ja ettei hänelle tule yllätyksiä prosessissa. Esim. Shapland et al. 2011, s. 39. Payne et al. 2010, s. 55–56. Konferenssivalmisteluissa selvitetään tyypillisesti, mitä kukin odottaa tapaamiselta; millainen kunkin osallistujan rooli on; mitä jokaiselta henkilökohtaisesti odotetaan; mitä tapahtuu konferenssin jälkeen; ja mitkä ovat asianosaisten lailliset oikeudet. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 90.

⁹¹ Vapaaehtoisuutta pidetään tyypillisesti restoratiivisuuden elinehtona, mistä ei kuitenkaan olla kirjallisuudessa täysin yhtä mieltä. Näkemyksissä on hajontaa myös keskeisten luottamuksellisuus- ja neutraliteettiperiaatteiden suhteen. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 31, 38.

⁹² Fasilitatiivisuuden asteessa on kansainvälisiä eroja: sovittelijat saattavat ehdottaa keskustelunaiheita ja ratkaisuvaihtoehtoja tai tarjota vain hyvin ylimalkaisia kysymyksiä vapaalle keskustelulle. Kokonaisuudessaan konferenssit ovat sovittelutavaltaan VOM:iin nähden hieman vähemmän ohjaavia. Shapland et al. 2011, s. 19, 26, 28. Fasilitatiivisella työskentelyotteella sovittelija tarjoaa edellytyksiä osapuolten kohtaamiselle ja vuoropuhelun syntymiselle, mutta ei esitä ratkaisuehdotuksia tai puutu muuten asiaan omine mielipiteineen. Ks. esim. Ervasti–Nylund 2014, s. 146–160, 326–328.

⁹³ Toisaalta ns. objektiiviset faktat eivät sovittelussa ole kaikki kaikessa, vaan osapuolten tapahtumille antamien merkitysten, sanoittamien tarinoiden ja kertomusten tunnesisältöjen katsotaan olevan osa totuutta. Chapman et al. 2015, s. 23, 88.

⁹⁴ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 18. Shapland et al. 2011, s. 9. Chapman et al. 2015, s. 98.

kokoaisin kaikkea lukemaani yhteen sanoen, että konferenssia voi pitää myös tulevaisuusorientoituneempänä ja kokonaisvaltaisempänä viitaten prosessin eri vaiheisiin sekä palveluohjauksen toteuttamiseen.⁹⁵

Maailmalla conferencing on varsin tavallinen sovittelumenetelmä, joka on Suomessa jäänyt kehittymättä. Kansainvälisesti sovellusala vaikuttaa laajalta ja määritelmä vapaalta. Konferenssissa saatetaan käsitellä uhrittomia tai paikallisyhteisöön kohdistuvia rikoksia⁹⁶, jolloin tilaisuudessa voi osassa järjestelmiä olla sijaisuhri tai yleisen edun tai asianomistajan edustaja.⁹⁷ Konferenssiksi voidaan lisäksi katsoa sovittelu, jossa on paikalla sovittelija, tekijä ja tukihenkilö⁹⁸, kun toiset konferenssit muodostuvat jopa kahdenkymmenen henkilön joukkokokouksiksi.⁹⁹ Konferenssin tavoitteena on useimmiten kaikkia osapuolia tyydyttävän sopimuksen saavuttaminen; korvauksen tai anteeksipyynnön saaminen; tarjota uhrille mahdollisuus kysyä ja saada tietoa tekijältä; sekä vahvistaa tekijän vastuuntuntoa.¹⁰⁰

3.1.2. Vieraslista

Konferenssiin osallistuvat ne, joihin tapahtuma on (eniten) vaikuttanut (*those (most) affected*). Lähipiirillä viitataan läheisiin, olivatpa he sukulaisia, ystäviä tai muita asianosaisille tärkeitä henkilöitä (*micro-community, community of care, significant others, loved ones*). Tulkitsen, että conferencing-ilmio heijastaa näkemystä konfliktin *laajemmasta henkilöpiiristä*, jota ongelmanratkaisuprosessin olisi ilmennettävä¹⁰¹, sekä tavoitetta hyödyntää *sosiaalista tukea ja kontrollia* ongelmanratkaisussa. VOM-

⁹⁵ Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 46–47. Shapland et al. 2011, s. 26.

⁹⁶ Mm. Pohjois-Irlannissa konferenssi ilman uhria on mahdollinen, mutta optimaalisimpina pidetään juttuja, joissa on yksilöitäviä uhreja. Osallistumisen on kuitenkin oltava ehdottoman vapaaehtoista. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4. Shapland et al. 2011, s. 27, 31. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 316.

⁹⁷ Näin on esim. Pohjois-Irlannissa. Chapman–Zinsstag 2012, s. 11–12. Ks. myös Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 96–97.

⁹⁸ Rikosjutuissa lähinnä tekijä koetaan konferenssin pakolliseksi osallistujaksi, koska restoratiivisen oikeuden katsotaan merkitsevän erityisesti vastuunottoa. Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 39–40, 94–95, 156. Shapland et al. 2011, s. 40.

⁹⁹ Belgian HERGO-nimiset konferenssit ovat osanottajiltaan runsaslukuisia. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 263. Pohjois-Irlannissa nuorisokonferenssiin osallistuu 5–15 ihmistä. Chapman–Zinsstag 2012, s. 10.

¹⁰⁰ Tavoitteet ovat sovittelulle yleisiä. Lähinnä ns. reintegratiivinen hävettäminen on tehokkaampaa konferenssissa. Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 77, 119–122, 154. Shapland et al. 2011, s. 20.

¹⁰¹ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 32–33. Conferencing-menetelmällä katsotaan voitavan de-individualisoida rikosta, joka väijäämättä vaikuttaa yhteisöön ja yhteiskuntaan. Samalla kyseessä on myös henkilökohtainen (uusi) mahdollisuus tekijälle (toimia paremmin). s. 313.

sovitteluun nähden teon tai konfliktin henkilöpiiri laajenee välittömästi läheiseen, koska tapahtuneella ajatellaan olevan myös läheisiin ulottuvaa vaikutusta.¹⁰²

Maailman conferencing-ohjelmat eroavat toisistaan, mitä tulee viranomaisten ja yhteisön rooliin.¹⁰³ Suhtautuminen poliisiin ja juristien¹⁰⁴ osallistumiseen riippune osittain sovittelun paikasta kussakin oikeusjärjestelmässä tai sen ulkopuolella ja siitä, miten ilmiö on alunperin kehittynyt paikallisiin oloihin.¹⁰⁵ Uudessa-Seelannissa, Pohjois-Irlannissa ja Belgiassa conferencing on kiinteä osa maiden nuoriso-oikeutta¹⁰⁶, vaikka konferensseja toteuttavat tahot sijoittuvat rikosoikeusjärjestelmän ulkopuolelle.¹⁰⁷ Uuden-Seelannin nykykonferenssien lähtökohta on ollut maori-perinteen konfliktinhallintakeinoissa¹⁰⁸ ja perhekeskeisessä lastensuojelussa, kun taas Australiassa tuon menetelmän edelleen kehittämisessä poliisilla on ollut oma osansa.¹⁰⁹ Yhteisön määritelmä, eli osallistuuko konferenssiin paikallisyhteisöä osapuolten läheisiä laajemmin, vaihtelee. Niin kutsumiani lautamiesmalleja on olemassa: esimerkiksi Pohjois-Irlannissa ja Belgiassa konferenssiin saatetaan kutsua henkilöitä, joita osapuolet eivät varsinaisesti tunne.¹¹⁰ On tavallista, että konferenssin turvallisuudesta vastuussa

¹⁰² Välitön vaikutuspiiri vastaa Christien (1977) ajattelua sovittelusta. Ks. Shapland et al. 2011, s. 17. Bazemore–Umbreit 2001, s. 5. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 32–33, 36.

¹⁰³ Esim. Shapland et al. 2011, s. 17.

¹⁰⁴ Pohjois-Irlannissa juristi voi osallistua ja varmistaa, että nuoren vahingonaiheuttajan oikeudet toteutuvat, mutta ei puhua tämän puolesta. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4. Chapman et al. 2015, s. 66.

¹⁰⁵ Ks. Chapman–Zinsstag 2012, s. 1. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 18. Shapland et al. 2011, s. 9, 19–21, 43.

¹⁰⁶ Tosin Belgiassa conferencing on nykyään vähäistä (mm. rahoitusongelmia). Alankomaissa conferencing on irrallaan rikosoikeusjärjestelmästä, mutta sielläkin kolmas sektori järjestää menettelyä. Norjassa restoratiivisen oikeuden palvelut ovat keskeinen osa oikeusjärjestelmää. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 22, 163, 258–265, 268–269, 276. Pohjois-Irlannissa syyttäjä voi ohjata lähes kenen hyvänsä nuoren rikoksentehtäjän konferenssiin ja harvoja poikkeuksia lukuunottamatta tuomioistuimen täytyykin näin tehdä. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4. Chapman et al. 2015, s. 66. Gibbs–Jacobson 2009, s. V.

¹⁰⁷ Belgiassa restoratiivisia palveluja järjestävät julkisesti rahoitetut NGO:t, jotka myös seuraavat sovittujen suoritusten edistymistä. Chapman et al. 2015, s. 47–48. Pohjois-Irlannissa *Youth Justice Agency* voi tarvittaessa järjestää konferenssin myös seurantavaiheessa, jolloin keskustellaan, miten nuorta autettaisiin suorittamaan sopimus ja mitä seurauksia epäonnistumisella olisi. Gibbs–Jacobson 2009, s. 7.

¹⁰⁸ Bazemore–Umbreit 2001, s. 5.

¹⁰⁹ Pohjois-Irlannissa prosessiin erityisesti koulutetun poliisin on osallistuttava konferenssiin. Hän aloittaa tilaisuuden lukemalla faktat ja voi osallistua keskusteluun sopimuksesta. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4, 8. Australiassa on muiden ohella poliisijohtoisia konferensseja, joiden kehittämiseen reintegratiivisen hävettämisen teoria on vaikuttanut. Uuden-Seelannin ja Australian konferenssimallien voi sanoa olevan globaalisti vaikutusvaltaisimpia. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 45–46, 49, 162. Myös Belgiassa poliisi osallistuu konferenssiin edustaakseen yhteiskuntaa ja varmistaakseen, että teon vakavuus otetaan tosissaan. Lisäksi hän kertoo aluksi asian faktat. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 260–261. Chapman et al. 2015, s. 46.

¹¹⁰ Payne et al. 2010, s. 63, 66. Pohjois-Irlannissa ulkopuoliset voivat esittää yhteisön näkemyksen siitä, mitä tapahtuneen johdosta pitäisi tehdä. *Ns. balanced model* pyrkii huomioimaan tasapuolisesti rikoksen tekijän, uhrin ja yhteisön intressit. Chapman et al. 2015, s. 67–68. Chapman–Zinsstag 2012, s. 4. Tunteettomien osallistumista voi tarkastella kriittisesti luottamuksellisuusperiaatetta vasten. Shapland et al. 2011, s. 17, 44.

oleva sovittelija (koollekutsuja) päättää viime kädessä sallituista osallistujista. Toisaalta menettelyn vapaaehtoisuuden ja tietoisuuden valossa valta on osapuolilla: eihän heidän tarvitse osallistua konferenssiin, jossa paikalla on ihmisiä, joiden läsnäoloa he eivät hyväksy. Tällainen veto-oikeus vastapuolen tukihenkilöihin on Turussakin: myös sovitteluohjaajan mielestä osapuoli voi asettaa tukihenkilön osallistumisen kynnyskysymykseksi osallistumiselleen, koska kyseessä on vapaaehtoinen menettely, vaikka sovittelulain mukaan tukihenkilöt tulee lähtökohtaisesti sallia.¹¹¹ Itse asiassa sovittelulain 18 § mukaan asiasta päättää toimistossa viime kädessä sovittelutoiminnan vastuuhenkilö, mikäli esimerkiksi tukihenkilön osallistumisesta ei päästä yhteisymmärrykseen osapuolten ja sovittelijoiden kesken. Lain kirjain ei kyseisessä toisessa momentissa ole välttämättä tismalleen kohdillaan.

3.1.3. Turun tyyli

Turun toiminnan realiteettien valossa conferencing-menettely tarkoittaa tutkimuksessani sovittelua, jota fasilitoi nykyiseen tapaan kaksi sovittelijaa. Läsnä ovat kaikki rikoksen tai riidan osapuolet, joista jokaisella on vähintään yksi henkilökohtainen tukihenkilö mukana. Tukihenkilö on mielellään osapuolelle aidosti läheinen tai ainakin luotettu, tuttu ihminen mutta asianosaisen niin halutessa vaikkapa järjestön vapaaehtoinen. Kehitystyön lähtökohta perustuu edempänä kuvaamaani ajatuspohjaan ja tukijoiden aktivoimisen perusteluihin. Kaavailen tutkielmassa konferenssia, jota järjestettäisiin kaupungin sovittelupalvelun puolesta rikosoikeusjärjestelmän yhteydessä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että suurin osa menettelyistä koskisi rikosjuttuja, mikä näkyy myös argumentaatiossani – kirjoitan useimmiten tekijän ja uhrin asianosaissuhteesta käsin, vaikka conferencing sopii hyvin myös riita-asioihin.

Alustavan kirjallisuuskatsaukseni pohjalta käydyn sidosryhmäkeskustelun nojalla turkulaisen konferenssin tarkoituksena olisi 1) koota kaikki teon tai konfliktin läheisessä (vrt. välittömässä) vaikutuspiirissä¹¹² olevat henkilöt keskustelemaan asiasta ja sen

¹¹¹ Sähköposti sovitteluohjaajalta 9.11.2018. Shapland et al. 2011, s. 36. Tyypillisiä tukijoita ovat vanhempi, sisarus, puoliso, ystävä ja sosiaalityöntekijä sekä Belgiassa ja Israelissa myös opettaja ja valmentaja. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 92–96.

¹¹² Teon vaikutuspiirin havainnollistaminen tekijälle on konferenssin etu VOM:iin verrattuna niin teoriassa kuin käytännössä. Toisaalta ryhmäkeskustelussa haasteena on keskustelun dynamiikka. Shapland et al. 2011, s. 27, 36, 41.

ratkaisemisesta; sekä erityisesti 2) aktivoida osapuolille tärkeitä henkilöitä¹¹³ kriisin hetkellä vastuuttaen heitä ongelman kohtaamisessa ja ratkaisemisessa.¹¹⁴

Tapaamisemme perusteella tuli selväksi, että Varsinais-Suomen oloissa poliisin osallistamisen voi unohtaa. Ei ole todennäköisestään, että heitä saataisiin osallistumaan, eikä ajatus poliisista sovittelussa ole luonteva sovittelukulttuurillemme. Toisaalta, kuten sovitteluohjaaja totesi, erilaiset viranomaiset voivat olla nykyäänkin mukana, jos heillä on tukifunktio; konstaapelia ei kuitenkaan pyydetä viralliseksi valvojaksi. Tällä erää rajattakoon myös yhteisö tarkoittamaan lähipiiriä.¹¹⁵ Maltillinen uudistaminen voi olla paikallaan ja läheisten aktivointi prosessissa riittävän kunnianhimoista Suomen kulttuurissa.¹¹⁶

Kuten yksi sovitteluohjaajista kiteytti hyvin, edellä mainittuihin rajausvalintoihin vaikuttaa, halutaanko juttujen käsittelyssä korostaa ihmisten välistä konfliktia vai yleistä normia. Lautamiesmallinhan voi ajatella lähentyvän oikeudenkäyntiä. Entä liittyykö vaikutuspiirijattelu osapuoliin vai konfliktiin, eli laajennetaanko henkilöpiiriä siksi, että teon tai konfliktin ajatellaan koskettavan monia, vai siksi, että osapuolten katsotaan tarvitsevan läheisiään prosessissa? Conferencing-teoriassa molemmat ajatukset toteutuvat luontevasti. Konferenssissa, kuten nykysovittelussa, voidaan käsitellä myös monen rikoskumppanin tapauksia. Näen sidosryhmien kanssa, että konferenssi on sopiva menettely moniosapuolisille jutuille, mutta kehittämistyön keskiössä on aktivoida kunkin osapuolen (olipa heitä kaksi tai seitsemän) läheisten osallistamista prosessissa. Näin ollen voi sanoa, että painopiste on asianosaisten näkökulmassa, osapuolten tukemisessa ja kontrolloimisessa.

Seuraavaksi kiteytän näkemykseni siitä, mitä lisäarvoa conferencing-menetelmällä tai tukihenkilön roolin vahvistamisella voisi olla nykytoimintaan nähden. Korjaavan oikeuden ihanteiden on nimittäin tarkoitus ohjata myös osapuolten väliseen suhteeseen

¹¹³ Keskeistä on kutsua ihmisiä, jotka osapuoli konferenssiin tahtoo. Usein ne ovat sukulaisia ja työkavereita, mutta työn puolesta tuleva voi toki olla mieluinen henkilö. Shapland et al. 2011, s. 36, 42.

¹¹⁴ Bazemore–Umbreit (2001) mukaan *family group conferencing* -menettelyn tavoitteena on mm. luoda *kollektiivista vastuuntuntoa* tekijän tukijoukoille hyvitysten ja käyttäytymisen muuttamisen osalta sekä auttaa kumpaakin osapuolta pääsemään paremmin osaksi yhteisöllisiä tukijärjestelmiä. s. 5–6.

¹¹⁵ Yhteinen tapaaminen 29.1.2018. Zinsstag–Teunkens–Pali (2011) suosittelevat, että menetelmää pilotoitaessa selvennetään osapuolten ja yhteisön määritelmät sekä menettelyn fokus. s. 315.

¹¹⁶ Voi miettiä, onko sovittelun luontevuus jossain määrin kulttuurikysymys. Toimisiko konfliktin käsitteleminen konferenssissa jäyhänpuoleisten, verrattain ei niin perhekeskeisten, suomalaisten välillä? Ks. Christien (1977) esimerkki tansanialaisesta riitaoikeudenkäynnistä. s. 2–3.

keskittyvää sovittelua, mutta VOM-menettelyn heikkoutena pidetään, ettei prosessissa välttämättä huomioida riittävästi vahingonaiheuttajan ja vahinkoa kärsineen monenlaisia ja monimutkaisia tarpeita, joihin läheiset tukihenkilöt voivat kenties parhaiten vastata. Lisäksi konferenssilla voidaan puuttua kenties vakavampaan rikolliseen käyttäytymiseen.¹¹⁷ Ajatukseni oli alunperin, että menetelmällä laajennettaisiin turkulaisen sovittelun keinovalikoimaa. Esitin alustavan ja sittemmin täydentämäni kiteytyksen konferenssia koskevan kirjallisuuskatsaukseni ohella sidosryhmätapaamisessa 29.1.2018 ja arvioin seuraavassa tuolloin pohtimaani, eli osaa alla olevista perusteluista, myös käymiemme keskustelujen pohjalta.

3.2. Menetelmän lisäarvo¹¹⁸ nykyiseen nähden

3.2.1. Yhteisvastuullinen aktiivimalli

Sovittelun tasavahvojen neuvottelijoiden oletus ja luonne menettelynä, jossa osapuolet ovat pitkälti omillaan, voi olla riskialtis. Sovittelu vaatii paljon asianosaisilta, jotka saattavat olla haavoittuvaisessa tilassa. Talvion mukaan uhrilähtöistä prosessia havitellessa on vaikeaa tunnistaa vahvoja ja heikkoja uhreja.¹¹⁹ Tietysti menettely voi olla vaikea paikka myös (tai nimenomaan) rikoksenteijälle. Aktiivisilla tukihenkilöillä ja yhteisöllisyydellä saatettaisiin lieventää sovittelun yksilökeskeistä lähtökohtaa. Pidän tätä ison kaaren argumenttinani menetelmän puolesta, ja myös sen vuoksi olen nostanut esille valtatasapainoasioita, eritoten lähisuhdetapausten sovittelua, jonka osalta pohdin konferenssia seuraavassa perustelukappaleessani. Lisäksi jaksamisen kannalta olisi hyvä, että läheiset ovat olleet alun alkaen mukana silloinkin, kun sovittelusta jatketaan oikeudenkäyntiin. Näkisin, että konferenssissa tukijat voivat tarvittaessa puuttua teon neutralointiin ja uhrin syylistämiseen tai vastaavasti halveksuntaan ja alentamiseen, joka käy tekijän persoonaan. Erityisesti nuorten kohdalla konferenssilla katsotaan voitavan toteuttaa restoratiivisen oikeuden pyrkimystä tukea henkilökohtaisen vastuun ymmärtämistä ihmissuhteiden tuella.¹²⁰

¹¹⁷ Chapman et al. 2015, s. 92, 98.

¹¹⁸ Zinsstag–Teunkens–Pali (2011) suosittavat, että pilotoitaessa keskusteltaisiin ja selvennettäisiin menettelyn lisäarvo olemassa oleviin keinoihin nähden. s. 314–315.

¹¹⁹ Talvio 2016, s. 35.

¹²⁰ Chapman et al. 2015, s. 29.

3.2.2. Luottamuksellisuuden varjosta läheisten näkyville

Sovittelun luottamuksellisuuden periaate¹²¹ on perusteltu – yksilönvapausmenettelyssä tavallaan välttämätön – mutta ei välttämättä kokonaan ongelmaton.¹²² On oma ristiriitansa, että menettely kytkeytyy rikosprosessiin, oikeudenkäynti on julkista ja sovittelussa tehdään oikeudellisesti olennaisia toimia: esimerkiksi syyttäjä voi omassa harkinnassaan ottaa huomioon asiassa saavutetun sovinnon kuitenkin tietämättä, millainen sovittelu on ollut. Se ei kuitenkaan ole pääajatukseni, vaan voidaan ajatella, että rikos tai konflikti olisi hyvä saattaa julkiseksi, yhteiseksi asiaksi, edes jonkinlaisen yhteisön piirissä, vaikka oikeudenkäynti haluttaisiinkin välttää.

Yksityisasian julkiseksi tulo on tietysti kiinnostavaa lähisuhdeväkivallan kohdalla. Braithwaite ja Daly esittävät, että conferencing-menettelyllä voitaisiin rikkoa tapauksille ominaista salaisuuden verhoa. Braithwaite perustelee muutenkin, että lähiyhteisötasoinen kontrolli, myös perheissä esiintyvään väkivaltaan, olisi tehokkainta. Toisaalta kirjoittajat ehdottavat restoratiivisen ja rankaisevan oikeuden rinnakkaiseloa, eli että parisuhdeväkivallan käsittely sosiaalisesti tuetussa konferenssissa voisi ensimmäisenä ratkaisuyrityksenä voimaannuttaa väkivallan kohdetta ryhtymään oikeudenkäyntiin, mikäli lähiyhteisötason prosessi ei auta.¹²³ Niemi-Kiesiläisen mukaan yhteisöllisestä sovittelusta voisi olla hyötyä lähisuhdeväkivallassa, jos yhteisö tukee väkivallan loppumista ja uhria syylistämättä tätä, mitä ei kuitenkaan voi olettaa tapahtuvan Suomessa nykyään. Talviokin katsoo, että rikoksen näkyväksi tekeminen on positiivista, vaikka on kyseenalaista, että yhteisö voisi enää taata kontrollia.¹²⁴ Osapuolille intiimiä asiaa voi toisaalta olla vaikeaa houkutellessa yhteisölliseen käsittelyyn. Läheisillä saattaa lisäksi olla ongelmallisia asenteita koskien perheessä esiintyvää väkivaltaa.

Alankomaissa *Eigen Kracht Centrale* -järjestö fasilitoi conferencing-menettelyjä, joissa tuetaan asiakkaan päätöksen mukaisesti turvakodissa olleen naisen hallittua eroa tai paluuta kotiin, huoltajuuskysymysten selvittämistä tai yritystä saada väkivalta

¹²¹ Myös sovittelulain § 18 mukaan sovittelu suoritetaan pääsääntöisesti yleisön läsnä olematta.

¹²² Periaate on osin kiistanalainen. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 38, 43.

¹²³ Braithwaite–Daly 1994, s. 230, 236. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 27, 46.

¹²⁴ Niemi-Kiesiläinen 2005, s. 277. Talvio 2016, s. 31, 34.

loppumaan. Tavoiteltu lopputulos perustuu siihen, mitä väkivallan kohde haluaa konferenssilla saavuttaa. Norjassa on käytetty conferencing-menetelmää eri projekteissa lähestymiskieltojen ja muiden käytännöllisten asioiden järjestämisen yhteydessä eri rikosprosessin vaiheissa.¹²⁵ Näyttää siltä, että conferencing voisi olla osa ratkaisuja myös liitoista erotessa, jolloin yhteistyö tukijärjestöjen kanssa olisi tärkeää.

3.2.3. Joukolla hävettäminen

Yhteisöllinen sovittelu eroaa VOM-menettelystä mahdollistamalla *uudelleenintegroivan* (reintegratiivisen) *häpeäntuottamisen*¹²⁶ (*reintegrative shaming*). Conferencing-menetelmän australialaisen uranuurtajan, kriminologi John Braithwaiten teorian perusajatus on, että rikoksenteijä näkee, miten teko on vaikuttanut paitsi uhriin myös tämän läheisiin. Lisäksi tekijän oletetaan kokevan, että teon haitalliset vaikutukset ulottuvat hänen omiin läheisiinsä, tai ainakin hän joutuu kohtaamaan tekonsa vaikutukset arvostamiensa ihmisten edessä. Uhrin henkilökohtainen tai tukijan kertomus koskettaa tekijää niin, että tämän omatunto laukaisee häpeän, joka tukee moraalista kasvua ja johdattaa ottamaan vastuuta. Teorian mukaan jatkokäyttäytymistä ajatellen olisi leimaamista hyödyllisempää saada väärintekijä kokemaan tervettä katumusta *reintegratiivisessa seremoniassa*, jolloin rikostulevaisuuden kannalta läheisten osallistamisella on erityisestävä funktio. Valtion rangaistusjärjestelmä pohjaa puolestaan yleisestävyyteen ja lakien ohjausvaikutukseen. Teoria olettaa, että estävyyden kannalta keskeistä on seuraamuksen *sosiaalinen sidoksisuus*, ei rangaistuksen kovuus. *Shermanin uhmakkuuden teorian* näkökulmasta vahingollinen käyttäytyminen voi lisääntyä rangaistuksen myötä: rangaistun henkilön halua uhmata sosiaalisia normeja ruokkii se, ettei hän koe sanktiota hyväksyttävänä; hänellä ei ole tiiviitä sidoksia sen langettavaan viranomaiseen; tai hän ei kykene ilmaisemaan häpeää tekonsa johdosta.¹²⁷ Braithwaiten ajatuksissa on olennaista, että tekijää kunnioitetaan koko ajan lainkuuliaisen yhteisön jäsenenä ja hänet pyritään liittämään (reintegroimaan) siihen entistä tiiviimmin, mitä kaiken edellä mainitun toteutuminen myös edellyttää. Rikoksenteijän itsekunnioitus pyritään palauttamaan. Leimautumisessa tulee sen sijaan hylätyksi koko ihminen, mikä

¹²⁵ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 272–273, 278–279.

¹²⁶ Takala (1998) tutki sovittelujen moraalitunteita haastatteleamalla sovittelijoita sekä havainnoimalla sovitteluja ja vertailun vuoksi rikosoikeudenkäyntejä. Hän käyttää termiä *ehyttävä hävettäminen*.

¹²⁷ Sherman 1993, s. 445–473.

ruokkii vastareaktioita ja syrjäytymistä.¹²⁸ Konferenssi ryhmätilanteena toteuttaa varmemmin edellä mainittuja restoratiivisen oikeuden tausta-ajatuksia.

3.2.4. Läsnaoloa osapuolille

Konferenssissa läheiset voivat auttaa osapuolia viestimään asiansa.¹²⁹ Sovittelu ja oikeudenkäynti eroavat suuresti siinä, että ensiksi mainittuun kutsutaan ihmisiä, jotka voivat tukea asianosaisia, kun jälkimmäiseen osallistuvat ne, jotka kykenevät todistajina parhaiten vahingoittamaan toista osapuolta.¹³⁰ Onnistunut sovittelu edellyttää kuitenkin kommunikointikykyä haastavassa tilanteessa, joka voi olla emotionaalisesti hyvin latautunut. Cunneenin ja Goldsonin mukaan dialogisen kohtaamisen mahdollisuuksia sovittelussa liioitellaan nuorten kohdalla, jolloin osapuolten itseilmaisu kärsii usein sosiaalisista ja henkilökohtaisista ongelmista.¹³¹ Itse nostaisin esiin myös kaikenikäisten ihmisten erot viestinnällisissä valmiuksissa ja pohdin, voitaisiinko tukihenkilöiden osaa vahvistamalla tai conferencing-muotoisella sovittelulla lieventää mahdollista epäsuhtaa. Tukijoiden ei tulisi kuitenkaan puhua asianosaisen puolesta, vaan he ennen kaikkea auttavat jännittyneitä osapuolta ilmaisemaan itseään.¹³² Tyypillisen conferencing-käsikirjoituksen¹³³ mukaan tukihenkilöillä on omat puheenvuorot vasta osapuolten ensimmäisten kertomusten jälkeen.¹³⁴ Tukihenkilö voi kyllä nykyäänkin tarjota hiljaista tukea ja myötävaikuttaa asianosaisen osallistumiseen keskustelussa. Nykytukijoiden oikeus osallistua on kuitenkin rajoituneempaa, joten tukihenkilösovitteluja ei voi

¹²⁸ Ahmed (2001) analysoi tunnustettua häpeää (*acknowledged shame*). Kun ihminen hyväksyy tekonsa vääryyden ja siitä seuraavan häpeän, hän kokee voitavansa vapautua tunteesta tilannetta korjaavalla käyttäytymisellä; sen sijaan suora hyökkääminen ihmistä kohtaan laukaisee vastareaktion ja vihantunteita, jolloin sosiaalinen konflikti jää kytemään. Ks. Ahmed 2001, s. 232–234, 251–252. Braithwaite 1997, s. 9–13, 17–19, 25. Braithwaite 2002. Braithwaite 1989, s. 55 ja 81–83. Shapland et al. 2011, s. 27. Bazemore–Umbreit 2001, s. 5. Jotkin menettelyä koskevat arviointitutkimukset osoittavat matalampaa rikoksenuusimisastetta rikosoikeusjärjestelmän läpikäymiseen nähden. Toisaalta vaikutukset näyttävät vaihtelevan voimakkaasti juttutyypistä riippuen, jolloin uusimistodennäköisyys on rattijuopumuksissa nousutkin konferenssin jälkeen. Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 19, 59, 197–199. Pohjois-Irlannissa uusintarikollisuusaste konferenssin jälkeen on väkivaltarikoksissa huomattavasti matalampi kuin omaisuusjutuissa. Chapman–Zinsstag 2012, s. 13. Ihmisen myöhempään käyttäytymiseen vaikuttaneita mahdollisesti moninasiakin syitä voi olla vaikeaa tutkia luotettavasti.

¹²⁹ Erityisesti nuori tai hermostunut osapuoli voi kaivata tukea keskusteluun osallistumisessa. Shapland et al. 2011, s. 27, 41.

¹³⁰ Elonheimo 2010, s. 29. Braithwaite–Braithwaite 2001, s. 69.

¹³¹ Cunneen–Goldson 2015, s. 14.

¹³² Shapland et al. 2011, s. 41.

¹³³ Konferensseille on maailmalla tiukempia ja löyhempiä käsikirjoituksia, joiden mukaan aiheita käsitellään ja kysymyksiä esitetään etukäteen suunnitellussa järjestyksessä. Konferenssille on VOM:ia tavallisempaa olla käsikirjoitus. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 47. Shapland et al. 2011, s. 19, 26.

¹³⁴ Shapland et al. 2011, s. 41, 53. Chapman–Zinsstag 2012, s. 9.

välttämättä rinnastaa konferenssiin. Konferenssissa voisi myös olla luontevaa osallistaa jopa useita tukihenkilöitä.

Olen ottanut kehittämistyön ajatuspohjaksi edellä kuvaamani uudelleenintegroivan häpeäntuottamisen teorian, jonka kannalta olisi nähdäkseni olennaista, että tukijoita on kaikilla osapuolilla. Rikosasiassa lähipiirin tehtävänä on tukea sekä tekijän integrointia että asianomistajan ja yhteisön eheytymistä.¹³⁵ Erotankin konferenssin toispuoleisesta tukihenkilösovittelusta, eli sellaisesta nykykäytännössä esiintyvistä yhteistapaamisesta, jossa vain toisella asianosaisella on tukihenkilö. Asetelma voi muodostua yksinäiselle osapuolelle raskaaksi¹³⁶ ja jopa leimaavaksi, jolloin sovittelu kääntyy tavoitteitaan vastaan. Lisäksi conferencing-tukihenkilöitä olisivat teorian valossa aidosti läheiset ihmiset, luottohenkilöt, mikä edelleen loitontaa joitakin nykysovitteluja konferenssista. Toisinaan tukihenkilönä on asianosaiselle tuntematon Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoinen, mikä voi totta kai olla toimiva ratkaisu. Mielestäni toispuoleista tukihenkilösovittelua tai sovittelua, jossa tukijana on järjestön vapaaehtoinen, ei kuitenkaan voida edellä mainituista syistä täysin verrata conferencing-menettelyyn.

3.2.5. Ymmärretään erehtyvistä

Konferenssissa lähipiiri voi kertoa rikosentekijästä tai tämän taustoista seikkoja, jotka saattavat auttaa uhria ymmärtämään tekoa ja tekijää. Oikeudenkäynnin logiikkahan suosii kiistämistä ja vastakkainasettelua: kilpailullinen prosessi ei kannusta edes toden puhumiseen, saatika yhteisymmärryksen etsimiseen, vaan toisen osapuolen voittamiseen.¹³⁷ Konferenssissa asianomistaja voi saada tietoa loukkaajansa hyvistä puolista, hankalasta elämäntilanteesta tai vaikkapa siitä, miten sattumanvaraisesti hän valikoitui teon kohteeksi. Saamiensa tietojen johdosta asianomistaja saattaa kyetä paremmin käsittelemään uhriutumisen synnyttämää pelkoa tai muita negatiivisia

¹³⁵ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 312–313.

¹³⁶ Sovitteluohjaajat viittasivat tällaisiin yksittäistapauksiin läheisten tukihenkilöiden suhteen, mutta mainitsivat myös tapauksen, jossa uhrijärjestön vapaaehtoinen oli osoittanut non-verbaalisesti halveksuntaa tekijää kohtaan. Toisessa keskustelussa sovitteluohjaaja arvioi, että toispuoleisen tukihenkilösovittelun riskeillä on yleisemmin jokseenkin vähäinen merkitys, koska nykyisen tukihenkilön rooli on joka tapauksessa passiivinen. Hänen mukaansa joskus on käynyt niin, että osapuolen ystävä on ryöstänyt tilaa keskustelussa ja alkanut päämöröidä, jolloin sovittelijan on pohdittava tukijan poistamista sovittelusta. Poistaminen on kuitenkin käytännössä vaikeaa ja usein epätarkoituksenmukaista. Punnintatilanteessa on ajateltava toimenpiteen seurauksia: tukihenkilön lähtö voi uhata asiakkaiden mahdollisuutta sovittaa asiansa. Yhteinen tapaaminen 16.3.2018. Erillinen tapaaminen 19.3.2018.

¹³⁷ Ks. Elonheimo 2010, s. 29.

tunteita.¹³⁸ Näkyviin tulee ajatus, jolla sovittelufilosofia haastaa rikosoikeusteoreettisen lähtökohdan rikoksesta pistemäisenä tekona.¹³⁹ Teot eivät tapahdu tyhjiössä.

Lähipiirillä on erityistä merkitystä, koska kyse voi olla asioista, joita tekijä ei osaisi ilmaista itse tai joita hän ei tulisi kertoneeksi oma-aloitteisesti. Braithwaite on esittänyt esimerkin havainnoimastaan australialaisesta konferenssista Wagga Waggan kaupungissa.¹⁴⁰ Murtautumistapauksessa nuoren rikosentekijän vanhempi saapui konferenssiin suuttuneena, alkoi laukoa hävyttömyyksiä lapselleen heti alussa ja lähti ovet paukkuen. Tilanne kääntyi kuitenkin edukseen, sillä välikohtauksen vuoksi asianomistajapuoli alkoi ymmärtää nuorta ja ongelmakäyttäytymisen taustalla olevia syitä, kuten kodittomuutta. Osapuolet pääsivät sopimukseen realistisista korvaustoimenpiteistä, jotka olivat pääasiassa yhteisöllistä työkorvausta. Rikoksen taustasyitä käsiteltiin prosessissa ja nuoren sukulaiset ottivat vastuuta reintegroinnissa, kuten asumisen järjestämisessä koulunkäynnin jatkamiseksi.¹⁴¹ Esimerkki on kehoittava, että conferencing-menetelmässä on tarkoituksena kutsua yhteistapaamiseen henkilöitä, jotka suhtautuvat tukemaansa asianosaiseen positiivisesti. Tapaus kuitenkin havainnollistaa, mitä lisäinformaatiota jutun välittömiin osapuoliin nähden ylimääräinen osallistuja voi keskusteluun tuoda toisen osapuolen ymmärrystä rakentavalla ja siten ratkaisua edistävällä tavalla.

Nykytukihenkilön oletetusti passiivista luonnetta voidaan pitää riittämättömänä. Puheoikeudesta ei ole lausuttu sovittelulaissa, mutta Varsinais-Suomen sovittelutoiminnassa lähdetään siitä, että ainakin alaikäisten huoltajia kuullaan. Käytännössä nuorten välisissä riidoissa ja rikoksissa on esiintynyt myös hiljaisen tukijan kritiikille vastakkaista ongelmaa, kun huoltajat ovat alkaneet dominoida koko keskustelua, jolloin asian käsittely on karannut sen omistajilta, nuorilta. Toisinaan sovittelussa ilmenee, että konflikti on pikemmin huoltajien kuin heidän kasvattiensa välillä.¹⁴² Tukihenkilöiden ollessa sovittelun sivuosassa tai päinvastoin dominoijia ja osapuolten puolestapuhujia ei nykyisiä tukihenkilösovitteluja voida pitää conferencing-menettelyinä, joissa tulkitsen tukijoiden olevan kutakuinkin tasavertaisia

¹³⁸ Braithwaite (1997) huomauttaa, että restoratiivinen menettely epäonnistuu toisinaan ja rikoksen uhrin pelko voi lisääntyä. s. 29.

¹³⁹ Ruuskanen 2005, s. 21.

¹⁴⁰ Wagga Waggan conferencing-malli on poliisijohtoinen mukaelma Uuden-Seelannin alkuperäisestä *family group conferencing* -menetelmästä. Bazemore–Umbreit 2001, s. 5.

¹⁴¹ Ks. Braithwaiten verkkoluento 2011.

¹⁴² Yhteinen tapaaminen 29.1.2018.

keskustelunjäseniä. Myös konferenssissa annetaan tilaa ensisijaisesti varsinaisille asianosaisille. Siten Christien ajatus konfliktista omaisuutena, joka tulee palauttaa valtiolta ihmisille itselleen, kuuluu ilman muuta myös conferencing-sovitteluun. Ehkäpä menettelyn yhteisöpainotuksen voi ajatella heijastavan näkemystä rikoksen tai konfliktin kollektiivisesta omistusoikeudesta.

3.2.6. Loukatulle legitimitettä

Loukkaavan tilanteen jälkipuinnissa ja silloinkin, kun kyse on molemminpuolisesta loukkaamisesta, riidoista tai monimutkaisista konflikteista, on mielestäni merkityksellistä kommunikoida yhteisöllisesti, että loukatuksi tulemisen kokemus on hyväksyttävä ja ymmärrettävä. Vääryydet tulevat tunnustetuiksi ja teko todella hylätään moraalin¹⁴³ tai yhteisesti hyväksytyjen normien vastaisena¹⁴⁴, vaikka teon tehnyttä ihmistä kunnioitetaan. Korostan siis, että siinä missä tekijän on oikeudenmukaista saada ulkoista vahvistusta haitallisen käyttäytymisensä inhimillisyydestä, on oman kokemuksen legitimointi ja kollektiivinen myötäeläminen tärkeää myös uhrille, jossa teon kohteeksi joutuminen on saattanut herättää häpeää. Asianomistajan näkökulman vahvistaminen tapahtuu konferenssissa todennäköisesti häpeäntuottamisen yhteydessä, jolloin samoilla puheenvuoroilla on teoriassa kaksi funktiota. Joka tapauksessa näkisin, että uudelleenuhriutumisen riski on suuri, mikäli teon kohde ei vahvistusta saa, ja että riski olisi ehkä pienempi, jos keskustelussa vaikuttaa useampi ihminen. Ryhmäkeskustelu saattaisi viedä myös painetta pois sovittelijoilta, joita sitoo puolueettomuus, eli he voisivat kenties varmemmin vetäytyä puhtaan fasilitatiiviseen rooliin.¹⁴⁵ Conferencing-menetelmässä onkin tyypillistä VOM-sovittelutapaan nähden epäinterventionistisempi työote.¹⁴⁶

¹⁴³ Rikosjutuissa on omanlaisensa "*moraalinen komponentti*". Braithwaite–Braithwaite 2001, s. 68.

Rikostapausten lähtökohdat ja osapuolten tarpeet eroavatkin usein riidoista. Toisaalta esim. perheoikeudelliset siviiliasiat voivat lähestyä rikosjuttujen tarpeita, sillä niihin kietoutuu vaikeita ihmissuhde- ja tunnekokemuksia, joiden selvittely olisi tärkeää ihmisille ja sosiaalisille suhteille.

¹⁴⁴ Kirjojen sivuilla on helppo todeta, että sovittelussa teko hylätään, mutta entä jos tässä haparoidaan? Voiko tai pitääkö puolueettoman sovittelijan tehdä teon hylättävyys viime kädessä selväksi? Kysymys on hankala. Braithwaite–Braithwaite (2001) ovat sitä mieltä, että sovittelijan ei pitäisi esittää omia mielipiteitään teon vääryydestä, mutta se ei heidän mukaansa tarkoita, että hän olisi moraalisesti neutraali. Kirjoittajat katsovat, että myös sovittelun on oltava oikeudenmukaista, minkä vuoksi vaikkapa väkivallan tuomittavuus on oltava selvää. Vrt. On syytä huomata, että henkilöön ja omaisuuteen kohdistuvat teot (kuten ilkivalta- ja väkivaltajutut) ovat olennaisesti erilaisia. s. 68. Ks. myös Elonheimo 2010, s. 67.

¹⁴⁵ Toisaalta yksi Varsinais-Suomen toimiston sovitteluohjaajista kommentoi ajatuksesta puhuessamme, että passiiviseen rooliin vetäytyminen ei ole käytännössä mahdollista, vaan sovittelijankin on aina oltava tilanteessa melko intensiivisesti mukana, ns. emotionaalisesti kartalla. Yhteinen tapaaminen 16.5.2018.

¹⁴⁶ Shapland et al. 2011, s. 19, 26, 28.

3.2.7. Esitteissä pölyttyvä yhteisönäkökulma

Kahta edellistä perustelukappaletta voidaan koota yhteen sanomalla, että yhteisön, kolmannen, väliintulijan tai ulkopuolisen (olkoonkin läheisen) tarjoama vahvistus tai uusi näkökulma on lisäarvo, vaikka keskustellaan asiasta, jonka välittöminä osapuolina on vain esimerkiksi kaksi henkilöä. Tätä puolueeton sovittelija ei nähdäkseni voi oikein tarjota VOM-sovittelussa. Rakennamme sovintoa -oppaaseen on kirjattu yksi sovitteluideologian vetovoimaisista ajatuksista:

Vapaaehtoisten, tehtävään koulutettujen henkilöiden toimiminen sovittelijoina mahdollistaa yhteisönäkökulman sovittelussa. Vapaaehtoissovittelijat ovat oman yhteisönsä edustajia, tavallisia, tasavertaisia kansalaisia. Heidän ammatillista taustaansa ei korosteta eivätkä he käytä asiantuntijavaltaa.¹⁴⁷

Paitsi että sitaatin asiantuntijavalta- näkemyksen voi kyseenalaistaa sovittelun ammatillistuksessa jäin ihmettelemään lausumaa yhteisönäkökulmasta. Sovittelijoiden voi toki nähdä edustavan yhteisöä symbolisesti, mutta epäilen heidän voivan tarjota yhteisönäkökulmaa sen konkreettisemmin varjellen yhtä aikaa sovittelutoiminnan keskeistä¹⁴⁸ neutraliteettiperiaatetta. Pidän itse tosin eniten lukemastani ajatuksesta, jonka mukaan sovittelija ei ole neutraali eikä puolueeton, vaan *tukee* molempia osapuolia; hän hylkää aiheutetun vahingon, mutta *välittää* tasapuolisesti kummankin osapuolen tunteista ja tarpeista.¹⁴⁹ Ainakin Suomessa sovittelijan tila kommentoida kolmantena lienee käytännössä hyvin kapea tai suorastaan olematon.¹⁵⁰ Sovitteluohjaaja vahvisti Varsinais-Suomen sovittelutoimiston puolesta, että sovittelijat eivät saa ottaa kantaa osapuolten asiaan ja totesi oppaassa olevan edellä mainitsemani sitaatin osalta sanahelinää.¹⁵¹ Toisin sanoen olimme yhtä mieltä, että yhteisönäkökulman mahdollistuminen tiukan neutraliteettiperiaatteen vallitessa on jokseenkin mahdoton

¹⁴⁷ Flinck 2013, s. 27.

¹⁴⁸ Turussa periaate vaikutti minusta vahvalta, kun keskustelin sovittelijoiden kanssa havainnoidessani sovitteluja edellisessä tutkimuksessani (seminaarityö 2017).

¹⁴⁹ Chapman et al. 2015, s. 28, 86.

¹⁵⁰ Vrt. Rintala (2012) tutki häpeää ja *uudelleenintegroitua ilmentäviä tunne-elementtejä* kuuden havainnoimansa rikossovittelun pohjalta. Hän ehdottaa jatkotutkimukselle aiheeksi, miten sovittelija voisi rohkaista moraalitunteiden ilmaisemista tai myötävaikuttaa vuoropuhelun syntymiseen. s. 116. Tukihenkilöiden aktivoiminen voisi vapauttaa sovittelijalta resursseja em. tarkoituksiin; tai sitten sosiaalinen tilanne vain monimutkaistuu ja työskentely vaikeutuu.

¹⁵¹ Yhteinen tapaaminen 29.1.2018. Sähköposti sovitteluohjaajalta 9.11.2018.

yhtälö. Arvo yhteisönäkökulmasta sovittelussa kietoutuu myös yhteiskunnallisesti laajempiin kysymyksiin *keskusteleavasta demokratiasta (deliberative democracy)* ja normien selventämisestä, jotka olen Braithwaiten ja Christien kirjoituksista vanginnut toiseksi viimeiseen perustelukappaleeseen. Ryhmäkeskustelussa on enemmän ihmisiä ja näkökulmia, joten asiassa kuultaneen ajatuksia monipuolisemmin. VOM-sovitteluun verrattuna konferenssissa on *enemmän informaatiota*.

3.2.8. Konferenssissa uusitaan jäsenyys laumassa

Uudelleenintegroivan hävettämisen yhteisöllisyys piilee käsitteen attribuutissa: restoratiivisessa menettelyssä tekonsa sovittanut liitetään takaisin yhteisöön. Oikeammin sanottuna hänet pysytetään yhteisön jäsenenä: tekijäähän ei hylätä korjaavan oikeuden mukaan missään vaiheessa, vaan loukkaajaa kunnioitetaan yhtenä meistä. Toiseuttamista vältetään. Uudelleenintegrointi ei ole kuitenkaan aivan ilmaista: conferencing-menetelmän käyttövoimaa ovat yhteisön odotukset vastuunottamisesta ja tilanteen korjaamisesta, eli sosiaalinen kontrolli, joka tulee kenties konkreettisimmin esiin vasta konferenssin jälkeen. VOM-sovittelussa empatian ja katumuksen herääminen jäävät sen varaan, riittääkö tekijälle pelkästään uhrin kokemuksen kuuleminen. Onko hän lopulta vain sen perusteella kyllin motivoitunut ottamaan vastuuta?¹⁵² Uhrihan ei välttämättä saa edes ilmaista asiaa osuvasti yksinänsä. Ryhmäkeskustelussa ilmenee tietysti myös uhrin, rikostapahtuman ja vahinkojen kuuluminen yhteisöön. Restoratiivisen oikeuden yhteisöllisyyden ajatusta voisi käytännössä toteuttaa nykyistä vahvemmin, konkreettisemmin tai ainakin useammin, vaikka Rakennamme sovintoa -oppaan mukaan huoltajan, tukihenkilön ja avustajan mukanaolo yhteisöllisyyttä jo ilmentää. Toisinaan laajemman tukijoukon osallistaminen, mikä epäilemättä tuo mukanaan haasteita, voisi myös mahdollistaa kokonaisvaltaisen ongelmanratkaisun, mikäli läsnä on ihmisiä, jotka tuntevat ja voivat tukea asianosaisten elämää erilaisilla tavoilla. Esimerkiksi ystävän, valmentajan ja psykologin osat ovat erilaisia. Kriisin hetkellä tukijoiden mahdollisuuksista auttaa kukin omalla tavallaan voisi olla hyödyllistä pohtia samassa yhteydessä. Tukihenkilöiden käytön lisääminen, aktivointi ja puheoikeuden laajentaminen mahdollistaisivat, että useampi vahingonaiheuttaja tosiasiallisesti oppaan sanoin *kohtaa yhteisönsä*. Niin ikään tukihenkilöt voisivat

¹⁵² Vastuunotto on ainakin periaatteessa sovittelun käynnistämisen edellytys, ja kommunikointivaikeudet voivat tietysti koskea ketä tahansa osapuolta.

konkreettisemmin kertoa rikoksen tai riidan kielteisistä vaikutuksista yhteisöön, kuten oppaassa niin ikään mainostetaan.¹⁵³

3.2.9. Yhteisestä aivoriihestä kestäväan kehitykseen

Konferenssissa voidaan hyödyntää useamman henkilön näkemyksiä sopivista, innovatiivisistakin toimenpiteistä, joihin rikoksen tai riidan johdosta ryhdytään.¹⁵⁴ Läheiset voivat olla tavalla tai toisella osallisina toimenpiteissä, mistä voidaan sopia konferenssissa. Lisäksi yhteistyöllä saatettaisiin taata palveluohjauksen onnistuminen. Kutsutuista tukihenkilöistä riippuen konferenssin osallistujilla voi olla asiantuntijatietoa liittyen tarpeellisiin tukitoimenpiteisiin.¹⁵⁵ Onkin esitetty, että conferencing-menetelmässä korostuvat pitkän tähtäimen pysyvä ongelmanratkaisu, rikoksen tai konfliktin taustasyihin puuttuminen ja sovittelun tulevaisuusorientoituneisuus.¹⁵⁶

Pohjois-Irlannissa nuorisokonferenssin keskeisenä tavoitteena on vahinkojen hyvittämisen lisäksi ryhtyä tulevaisuuden rikoskäyttäytymistä torjuviin toimenpiteisiin ja keskustella ehkäisevistä keinoista konferenssissa. Toimenpiteet voivat olla aktiviteetteja, jotka liittyvät haitallisen käyttäytymisen käsittelemiseen tai tukitoimenpiteitä mutta myös rajoituksia, kuten kieltä mennä määrättyyn paikkaan. Sopia voidaan myös nuoren tekemisten valvomisesta.¹⁵⁷

Yhteisöllisessä sovitteluajattelussa rikos tai riita vaurioittaa sosiaalisia siteitä osapuolten välistä ihmissuhdetta laajemmin. Siksi osa korjaus- tai korvaustoimenpiteistä voi kohdistua yhteisöön¹⁵⁸ erotuksena kuitenkin valtiosta, jolle rikos virallisprosessissa korvataan. Erilaisia yhdyskuntapalveluksia, melko kekseliäitäkin tehtäviä, esiintyy kansainvälisissä käytännöissä.¹⁵⁹ Kuten esille on tullut, sekä luovat ratkaisut

¹⁵³ Ks. Flinck 2013, s. 27–28.

¹⁵⁴ Shapland et al. 2011, s. 27. Bazemore–Umbreit 2001, s. 5.

¹⁵⁵ Pohjois-Irlannissa ammatilliset tukihenkilöt voivat ehdottaa ajatuksiaan sopivista palveluista ja ohjelmista, joihin nuori ohjataan. Chapman–Zinsstag 2012, s. 9.

¹⁵⁶ Toisaalta sopimuksen tekemisen tavoite painottuu paikoitellen. Shapland et al. 2011, s. 19, 26–27.

¹⁵⁷ Chapman–Zinsstag 2012, s. 4–5, 9. Chapman et al. 2015, s. 67.

¹⁵⁸ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 18. Shapland et al. 2011, s. 9–10, 17.

¹⁵⁹ Belgiassa conferencing-sopimuksen olisi katettava palvelus yhteiskunnalle tai yhteisölle, oli se sitten jonkinlainen työpaja, urheilutapahtuman järjestäminen, vapaaehtoistyö vanhainkodissa tai kirjoitustehtävä rikokseen liittyen, kuten väkivallan vastainen blogi väkivaltarikoksen tekijältä. Korvaamisen ohella tehtävät liittyvät rikoskäyttäytymisen ehkäisemiseen. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 264, 266. Myös Pohjois-Irlannissa käytetään palkattoman työn yhteisökorvausta ja projekteja, jotka voivat belgialaiseen

työkorvauksineen että jälkihoito ovat olleet vajavaisesti toteutuneita sovittelun ihanteita Suomessa. Sidosryhmät olivat kuitenkin sitä mieltä, että yhteisöön kohdistuva korvaustoimenpide ei olisi Varsinais-Suomen toiminnan kehittämisen keskiössä tällä haavalla. Idea ei ehkä äkkiseltään istu suomalaisen sovittelukulttuuriin. Meillä oikeusjärjestelmän kyljessä toimiva sovittelu operoi vahvasti kahden osapuolen ajatuksella: usein oikeudenkäynnille vaihtoehdoisen menettelyn olennaisena tarkoituksena on hyvittää rikosvahingot nimenomaan uhrille ja välttää raskas oikeusprosessi. Toisaalta yhteisökorvauksen kaltaisia hyvityksiä on joskus esiintynyt käytännössä. Tällöin tilanne on yleensä ollut, että yrityksellä ei ole ollut tarvetta rahakorvaukseen, vaan taho on jopa itse ehdottanut, että rikosentekijä suorittaa kasvatusluonteisen korjaavan toimenpiteen muun kuin asianomistajan eduksi. Mikään ei estä seuraamusvaihtoehtojen kehittymistä tulevaisuudessa, joten ajatus voidaan pitää mielessä.¹⁶⁰

3.2.10. Restoratiivinen debatti – deliberatiivista demokratiaa ja sääntöjen selvennystä

Sovittelun keskustelevan demokratian sekä normien selventämisen ja konflikteista oppimisen tavoitteet koskevat selvemmin conferencing- kuin VOM-menettelyä. Konferenssit voivat lisätä yhteisöllistä keskustelua ja kollektiivista vastuunottoa ihmisten asioista.¹⁶¹ Eryteisesti conferencing-menetelmään soveltuva restoratiivisen oikeusfilosofian ideaali on yhteisöllisen, kriittisen keskustelun avaaminen tapaukselle relevanteista normeista. Christien mukaan konfliktit ovat arvokkaita yhteiskunnalle, koska niiden avulla voidaan selventää normeja ja oppia.¹⁶² Myös Braithwaite suitsuttaa ruohonjuuritasolla voimaantuvaa kansalaisyhteiskuntaa, joka deliberatiivisen demokratian¹⁶³ keinoin neuvottelee rikoksesta ja sen seurauksista ja ehkäisemisestä. Bazemoren ja Umbreitien mukaan *family group conferencing* -menettelyssä yhteisö harjoittelee konfliktinratkaisutaitoja ja osallistavaa päätöksentekoa.¹⁶⁴ Konfliktia pidetään siis sosiaalisena voimavarana, joka voidaan keskustelulla valjastaa suorastaan

tapaan liittyä rikokseen temaattisesti. Chapman–Zinsstag 2012, s. 5. Payne et al. 2010, s. 64. Chapman et al. 2015, s. 67.

¹⁶⁰ Yhteinen tapaaminen 29.1.2018. Ks. myös Flinckin (2013) sovitteluopas, jossa esittämiäni tavoitteita luovasta ja yhteisöllisestä ongelmanratkaisusta kirjoitetaan sovittelulla jo olevan. s. 27.

¹⁶¹ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 46–47.

¹⁶² Christie 1977, s. 8.

¹⁶³ Braithwaite 1997, s. 16.

¹⁶⁴ Bazemore–Umbreit 2001, s. 6.

yhteiskunnallisesti edistyksellisiin tarkoituksiin. Rakennamme sovintoa -oppaassa todetaankin mielenkiintoisesti, että “yhteisön jäsenet voivat miettiä, ovatko yhteisön ja yksilöiden arvot kohdallaan, mitä tulisi muuttaa ja miten asioiden tulisi muuttua, että rikoksilta ja riidoilta vältyttäisiin tulevaisuudessa”.¹⁶⁵ Koskela kutsuu ihmisten keskinäisiä moraalikoodeja *arjen urbaaniksi turvallisuuspolitiikaksi*, joka hallitsee erityisesti vanhempien ja lasten välillä, joskin myös aikuiset palkitsevat ja rankaisevat toisiaan erilaisista käyttäytymistavoista. Parhaimmillaan konferenssissa voitaisiin avata kriittistäkin keskustelua näistä normeista ja rakentaa Koskelan kannattamaa *toleranssin kulttuuria*.¹⁶⁶ Lähiyhteisön asioiden ylittävä keskustelu viittaa tosin enemmän restoratiivisiin piireihin (*circles*), joissa on perinteisemmin käsitelty yhteisiä asioita käsitteen laajassa merkityksessä.¹⁶⁷ Keskustelevan demokratian ajatus istuu ehkä erityisen luontevasti konflikteihin, joiden suhde rikoslain tunnusmerkistöihin on epäselvä tai joissa osapuolten roolit limittyvät.

Conferencing-menetelmässä ammattilaisten vallan on katsottu kaventuvan VOM-sovitteluun verrattuna, kun ääneen pääsevät useammat ihmiset ammattisovittelijoiden sijasta.¹⁶⁸ Perustelu ei koske Turkua sikäli, että Suomen nykysovittelu on vapaaehtoisten osalta maallikkovetoista ja fasilitatiivista. Toisaalta sovittelijoiden valta estää tukihenkilöiden osallistuminen sovittelun häiriöttömän kulun estämiseksi, kuten laki sanoo, kuvastaa omaehtoista ammattilaisuutta. Ala-Kurikka ja Elonheimo argumentoivatkin, että tukihenkilöiden käytön vahvistamisella voitaisiin kunnioittaa konfliktin omistusoikeutta nykytodellisuuteen nähden.¹⁶⁹ Kehittämistyössä on siten kyse asianosaisten autonomian ja tukihenkilöoikeuden toteuttamisesta.

3.2.11. Tukihenkilö on veljensä vartija

Yhteisöllisessä sovitteluprosessissa voidaan varmistaa, että asianosainen täyttää sopimuksen. Conferencing-menetelmän merkittävin anti onkin kenties vasta

¹⁶⁵ Flinck 2013, s. 28.

¹⁶⁶ Koskela 2009, s. 228, 349.

¹⁶⁷ Erityisesti *circle sentencing* -menetelmässä on laajemman yhteisön hyvinvoinnin vahvistamisen päämäärä. Piireissä keskitytään kunkin osapuolen sekä yhteisön toipumiseen ja konsensushenkiseen ratkaisun etsimiseen. Menettelyyn otetaan myös hyvin vakavia rikoksia ja rikoksenuusijoiden tapauksia. Esim. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 62–64. Shapland et al. 2011, s. 17. Bazemore–Umbreit 2001, s. 6–7, 17.

¹⁶⁸ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 46.

¹⁶⁹ Ala-Kurikka–Elonheimo 2015.

yhteistapaamisen jälkeen. *Läheisiä* tukihenkilöitä on syytä korostaa siksi, että asianosaisen kunnioitusta nauttiva luottohenkilö kykenee todennäköisesti parhaiten vaikuttamaan sopimuksen toimeenpanoon. Lähipiiri voi tehokkaimmin seurata paitsi korvaavan toimenpiteen suorittamista myös osapuolen hakeutumista tämän tarvitseman tukipalvelun piiriin.¹⁷⁰ Tuen ja kontrollin muodoista, osallistujien odotuksista ja sitoutumisesta prosessin seurantavaiheessa ja vastuuhenkilöistä voidaan sopia vähintään suullisesti konferenssissa, ellei peräti kirjallisessa sopimuksessa. Yhteisöllisyys tukee conferencing-menetelmässä niin konfliktin, prosessin kuin seuraamusten *sosiaalista sidosteisuutta* Braithwaiten sanoilla sanoen.

Pohjois-Irlannissa seurantavaiheen kontrolloivana tahona on *Youth Justice Agency*, joka yhteistyössä muiden järjestöjen kanssa tukee nuorta toteuttamaan sovitun ja pidättäytymään vahingoittavasta käyttäytymisestä. Konferenssin jälkimainingeissa työestetään niin sovitteluprosessin korjaavuuden, rehabilitaation kuin reintegraation elementtejä. Sopimuksia noudatetaan käytännössä hyvin vahvasti.¹⁷¹ Mainittakoon myös, että Pohjois-Irlannissa nuorten tekemissä vakavissa seksuaali- ja muissa väkivaltarikoksissa sekä toistuvan rikoskäyttäytymisen tapauksissa käytetään *circle of support and accountability* -piirejä, jotka ovat ikään kuin jatkuvia konferensseja: nuoren monenlaiset ammatilliset ja muut läheiset tukihenkilöt toimivat yhteistyössä ja rikoksentekijä tapaa jotakuta tukihenkilöä päivittäin.¹⁷²

Conferencing-kirjallisuudessa väläytellään myös niin sanottua onnitelutapaamista ja että vähintään jonkinlaisella viestillä rikoksentekijälle annettaisiin tunnustusta sopimuksen suorittamisesta. Symbolinen ele osoittaisi, ettei häntä nähdä enää rikoksentekijänä, vaan positiivisena yhteisön jäsenenä. Toisaalta se voisi ehkäistä uusintarikollisuutta osoittamalla jatkuvaa yhteisöllistä kiinnostusta eli kontrollia: tekijä näkee, ettei hänen juttuaan unohdeta välittömästi yhteistapaamisen jälkeen. Reintegratiivisen hävettämisen teoria tukisi ideaa, mutta onnistunutta prosessia juhlistavia ja sovittelun päättäviä seurantatapaamisia toteutetaan kansainvälisessä käytännössä harvoin.¹⁷³

¹⁷⁰ Shapland et al. 2011, s. 42.

¹⁷¹ Chapman–Zinsstag 2012, s. 5, 10. Chapman et al. 2015, s. 67.

¹⁷² Chapman–Zinsstag 2012, s. 16. Payne et al. 2010, s. 21.

¹⁷³ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 256, 317. Shapland et al. 2011, s. 61.

Kyselyn tuloksista keskustellessamme sovitteluohjaajat pohtivat, että usein tukihenkilön osallistuessa sovitteluprosessiin sovittelijan ei tarvitse työskennellä yhteistapaamisen jälkeen niin paljoa olemalla asiakkaan tukena ja osapuoli uskaltaa lähteä tilaisuudesta jäämättä yksin asian kanssa.¹⁷⁴ Kyselyn vastauksissa tuotiin myös esille, että on hyvä, kun sovittelun asiakas voi jakaa tukijan kanssa sekä asiaan että sovittelukokemukseen liittyviä ajatuksia ja tunteita sovittelun jälkeen. Voisi ajatella, että yhteisöllisempi sovitteluprosessi liittäisi kokemuksen kiinteämmin asianosaisen elämään: kun menettelyn on jakanut lähipiirin kanssa, sen anti säilyy varmemmin ja asiasta voidaan jatkaa keskustelua tarvittaessa.

3.3. Mutta ei lisäarvoa ilman sudenkuoppia

3.3.1. Uhria ei jätetä

Family group conferencing -menettelyssä asianomistajan tarpeiden, suojelemisen ja voimaantumisen on epäilty jäävän rikoksesta epäillyn hävettämisen, kasvattamisen ja reintegroinnin jalkoihin. Tekijän mahdollisuudet oppia tekonsa seurauksista ovat menettelyn vahvuuksia, mutta yhteisöllisessä menettelyssä olisi muistettava huolehtia sovittelun sensitiivisyydestä ja siitä, että fokus pysyy myös asianomistajassa.¹⁷⁵

3.3.2. “Vaarana on, että aletaan moukaroida lekalla, kun ehkä vasarallakin naputtelu riittäisi”¹⁷⁶

Jo tutkimusaihetta kaavaillessani Varsinais-Suomen toimiston sovitteluohjaaja pohti, että lievissä jutuissa varsinkin nuorten rikoksenteijöiden kohdalla konferenssi urheilupalmentajan ynnä muiden kera saattaisi olla liioiteltua. Myöhemmin hän lisäsi,

¹⁷⁴ Yhteinen tapaaminen 16.5.2018.

¹⁷⁵ Ks. Bazemore–Umbreit 2001, s. 9–11.

¹⁷⁶ Olen otsikon velkaa Harrikarille (2008), joka pohtii nasevasti, miten nykyinen rikosentorjunta- ja turvallisuuspuhe voi suitsia ylilyöntejä paikallisissa lapsiin ja nuoriin kohdistuvissa interventioissa. s. 208.

että kaikissa tapauksissa ei kannata välttämättä käynnistää sovittelua, sillä menettelyyn motivoitumisen kannalta on tärkeää, että asia on osapuolille merkityksellinen. Lisäksi hän tarkensi sähköpostissa, että väheksymättä mitään rikosasiaa on joitakuista lieviä asianomistajarikoksia, joissa ei välttämättä tarvittaisi ulkopuolista sovittelijaa, vaan osapuolet tai vaikkapa huoltajat pystyisivät sovitteluun niitä keskenään. Esimerkiksi naapuruukseloon liittyvissä jutuissa (meluhäiriöt; riita koskien aidan paikkaa) ihmisten kannattaisi ensin yrittää puhua keskenään. Jokaisesta konfliktista ei ole järkevää tehdä rikosprosessia ja siten mahdollisesti paisuttaa asiaa.¹⁷⁷ Onkin varmasti tilanteita, joissa voi olla arveluttavaa panna pystyyn konferenssia ja lietsoa sosiaalista kontrollia yksinkertaisessa ja sopimuskypsässä jutussa.¹⁷⁸

Myös epävirallisen valvonnan kohdalla on pohdittava kontrollin laajentumista (*net-widening*), jota sovittelun katsotaan aiheuttavan, mikä voi viime kädessä tukea rankaisevaakin oikeutta.¹⁷⁹ Tilanne syntyy helposti, kun tekijä on alle rikosvastuukärajan. Braithwaite on tosin pitänyt verkonlaajentumista sosiaalisen kontrollin positiivisena ilmiönä. Käsitelläänkö sovittelussa raskaasti juttuja, joiden osalta syyttäjä tekisi syyttämättäjättämispäätöksen¹⁸⁰ tai kun vielä matalamman profiilin reaktio riittäisi? Kontrolli ei ole viatonta, vaan mahdollisesti leimaavaa. Toisaalta asian käsittely konferenssissa voi olla hyödyllistä, vaikka tapaus ei päättyisi viranomaisen työpöydälle. Yhteisön inklusiivisuus ja menettelyn reintegratiivisuus ovat edelleen avainasemassa.¹⁸¹ Morrisin mukaan verkonlaajentumisen riski on ennen muuta silloin, kun sovitteluaan nimenomaan lievän pään asioita.¹⁸²

¹⁷⁷ Yhteinen tapaaminen 16.3.2018. Sähköposti sovitteluohjaajalta 9.11.2018. Ks. myös Gibbs–Jacobson 2009, s. 19. Pohjois-Irlannin *Youth Justice Agency*n omien tutkimusten mukaan resurssielevän konferenssin järjestäminen on toisinaan osoittautunut epätarkoituksenmukaiseksi vähäpätöisissä tapauksissa.

¹⁷⁸ Shapland et al. 2011, s. 32. Konstruktivistisesta näkökulmasta ihmiset luovat keskustelemalla niin mukavaa kuin ikävää todellisuutta, joten jos kaikkien osapuolten näkökulmasta juttu on kutakuinkin sovittu, on asioiden vattominen kaksiteräinen miekka. Elonheimo (2010) tukee ajatusta, että tilannetta luetaan ja sovitteluprosessia mukautetaan osapuolten tarpeiden mukaan. Oppikirjamainen restoratiivinen menettely ei ole itsetarkoitus. s. 67.

¹⁷⁹ Ks. esim. Cunneen–Goldson 2015, s. 16–17. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 48.

¹⁸⁰ Pohjois-Irlannissa, jossa suositaan restoratiivisia reaktioita nuorten rikosepäilyihin, on vahvoja viitteitä siitä, että lievien juttujen konferenssit itse asiassa vievät nuoria virallisjärjestelmään, kun heitä ei ko. tapauksissa syytettäisi oikeudessa. Chapman–Zinsstag 2012, s. 11, 16.

¹⁸¹ Suomen osalta näin pohtivat myös Ala-Kurikka–Elonheimo (2015).

¹⁸² Morris 2002, s. 602–603.

3.3.3. Mikä korjaavan oikeuden yhteisö on miehiään?

Ajatus yhteisöllisyydestä on ihastuttava, mutta mikä on tämä restoratiivisen oikeuden mystinen *yhteisö*? Entä millaista yhteisöllisyyttä asianosaisten lähiyhteisö mahtaa edustaa ja edellyttää? Kirjallisuudessa viljellään hieman epämääräistä yhteisön käsitettä ja on perustellusti epäilty, että restoratiivinen oikeus pitää sisällään jokseenkin harhaisen oletuksen homogeenisestä ja harmonisesta yhteisöstä ja sen oikeanlaisesta jäsenyydestä, jolloin sovittelu voi myös jälleentuottaa yhteiskunnassa vallitsevia eriarvoistavia valtarakenteita.¹⁸³ Jos yhteisöllä on vahva käsitys siitä, millaisia *me* olemme, ollaankin toiseuttamisen ytimessä. Moninaisuuden ja yhtenäisyyden toteuttaminen yhtä aikaa on haastavaa.¹⁸⁴ Mikä on sovitteluun kokoontuneen yhteisön *toleranssiastetta* koettelevaa poikkeavaa tai epäsosiaalista käyttäytymistä ja ketkä sen määrittävät?¹⁸⁵ Yhteisöllisyyden hyödyllisyys riippuu paljon siitä, millainen yhteisö on.

Conferencing-menetelmää pidetään yhteisöllisyytensä vuoksi inklusiivisempänä, dynamiikaltaan parempana sekä kokonaisvaltaisempana ja siten VOM:ia selvästi *reilumpana* menettelynä. Yhteisöllinen ja dynaaminen reiluus voivat nähdäkseni heittää myös kuperkeikkaa ja restoratiivinen konferenssi kääntyä sensitiivisyyden tavoitettaan vastaan aivan kuten VOM-sovittelu. Ryhmäkeskustelussa riskinä on suorastaan sosiaalisesti masinoitu uudelleenuhriutumisen: rikosjutuissa teon kohdetta voidaan syyllistää tai vahinkoja vähätellä kollektiivisesti peräti asianomistajan lähipiirin toimesta. Inhorealisticena esimerkkinä kyseenalaisesta konferenssista mieleeni tulee seksuaalinen hyväksikäyttö yhteisössä, jossa tapauksia esiintyy ja joissa jutuista on tapana vaieta. Kansainvälisesti katsottuna seksuaalisen ja lähisuhteissa esiintyvän väkivallan sovitteluissa asiantuntijan läsnäoloa on paikoittain pidetty ehdottomana. Idea vertaisten fasilitoimasta asianosaisjohtoisesta sovittelusta on tällöin tietysti koetuksella. Toisaalta tekijä voidaan musertaa ja arvostelu kohdistaa henkilöön teon sijasta. Yhteisö voi olla repressiivinen.¹⁸⁶ Voisi ajatella, etteivät tällaiset skenaariot ole todennäköisiä, jos paikalla on aitoja luottohenkilöitä. On kuitenkin mahdollista, että lähipiiri kokee asian nöyryyttävänä eikä suhtaudu tukemaansa osapuoleen rakentavasti. Kyselyn

¹⁸³ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 34. Braithwaite–Daly 1994, s. 229. Bazemore–Umbreit 2011, s. 15–16. Cunneen–Goldson 2015, s. 10–11, 15.

¹⁸⁴ Haaste koskee Eurooppaa muun ohella sovittelun saralla. Chapman et al. 2015, s. 23.

¹⁸⁵ Koskelan (2009) mukaan todennäköisesti normatiivinen keskiluokka. s. 250. Samoin toimintapolitiikan *konfliktiorientoituneesta* ja *valtasuhteita dekonstruoivasta näkökulmasta* konsensushenkistä sovittelua voisi mielestäni epäillä hienovaraiseksi ehdollistamiseksi vallitseville valtasuhteille yhteisön omaehtoisen sääntelyn ja kontrollin keinoin. Ks. Harrikari 2008, 12–13.

¹⁸⁶ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 48, 311, 314.

vastaukset osoittivat, että esimerkiksi huoltajat voivat säättää omaakin lastaan. Uudelleenuhriuttavien, nöyryyttävien tai muuten osapuolten toipumista vaikeuttavien konferenssien mahdollisuutta ei voi mielestäni trivialisoida ihmisyhteisöissä. Riskit olisi kaiketi pyrittävä havaitsemaan erillistapaamisissa.

Yksittäiset osallistujat voivat ottaa enemmän tilaa kuin toiset ja keskustelulta jakautua epätasaisesti korjaavan oikeuden arvojen vastaisesti. Restoratiivisen oikeuden valossa vaarana on myös konfliktiomaisuuden karkaaminen pääpelaajilta tukihenkilöille. Turussa pyritään varmistamaan, ettei tilanteen vesittäjiä päätyisi yhteistapaamiseen: erillistapaamisissa on lisäksi hyvä kartoittaa, kuka tai ketkä kannattaa päästää viimeisenä ääneen.¹⁸⁷ Sovittelijalla on vaativa tehtävä välttää mainittuja ongelmia, huolehtia konferenssin valtasapainosta ja varmistaa, että kaikki kokevat voivansa osallistua.¹⁸⁸ Väen lisääntyessä tilanteen jännittävyys voi lisäksi kasvaa.¹⁸⁹ Onko isompi sovittelupopulaatio asianosaisen osallistumisen kannalta uhka vai mahdollisuus? Sovittelun edellytyksenä on tosin aina vapaaehtoisuus, joten voisi ajatella, että ryhmätilanteen epämiellyttäväksi kokeva osapuoli ei konferenssiin suostu alun alkaen.

3.3.4. Sovellusala ja kiistanalaiset tapaukset

Konferenssiin sopivista tapauksista on vaikea laukoa ehdottomuuksia. Kansainvälisessä kirjallisuudessa ja Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla keskustellessa toistuu ajatus, että vakavuusaste tai juttutyypit eivät ratkaise, vaan sovittelu on aina käynnistettävä ja toteutettava *osapuolten tarpeiden ehdoilla*. Yleisesti VOM-menettelyä pidetään sopivampana lievempiin ja conferencing-menettelyä vakavampiin rikoksiin sekä monimutkaisempiin konflikteihin, mikä on osittain kustannus-hyöty-kysymys: konferenssin organisointi on työläämpää. Lievän pään jutut korostuvat kuitenkin myös conferencing-menettelyn kohdalla. Törmätään toisaalta vakavan ja lievän määrittämisen vaikeuteen, eikä aiheutunut vahinko sinänsä kuvasta teon vakavuutta välttämättä täydellisesti.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Yhteinen tapaaminen 29.1.2018.

¹⁸⁸ Shapland et al. 2011, s. 41. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 311.

¹⁸⁹ Sovitteluohjaajat pohtivat konferenssitilanteen jännittävyttä erityisesti nuorille henkilöille.

¹⁹⁰ Shapland et al. 2011, s. 26–27, 31–32. Chapman–Zinsstag 2012, s. 13–14. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 265–266. Belgiassa conferencing voidaan käynnistää vain vaativammissa ja monimutkaisemmissa, nuoriso-oikeuteen asti edenneissä tapauksissa. Chapman et al. 2015, s. 47.

Yleisesti kielletyimpinä tapausryhminä konferenssille pidetään huumausaine- ja henkirikoksia.¹⁹¹ Lähisuhdeväkivalta on valtaproblematiikan vuoksi kiistelty jutturyhmä ja myös seksuaalirikosten sovittelukelpoisuus jakaa mielipiteitä.¹⁹² Suomessa lapseen kohdistuvaa seksuaalirikosta ei saa sovittaa. Tapausta, jonka ainoa teko on aikuiseen kohdistunut seksuaalirikos, ei sovittaa myöskään; käytännössä seksuaalirikoksia käsitellään jossain määrin muiden tekojen sovittelun yhteydessä.¹⁹³ Talousrikoksista todettakoon *Alvesalon* ja *Tombsin* vanavedessä, että kriminalisointi ja rankaiseva kontrolli voivat tepsyä estävästi nimenomaan valkokaulusrikollisuuden toiminnan laskelmallisuuden vuoksi. Tilanne on toinen impulsiivisemmassa yksilörikollisuudessa, joka kumpuaa pikemmin eriarvoisuudesta kuin rationaalisesta valinnasta.¹⁹⁴ Restoratiivinen rikossovittelu on luontevampi jälkimmäisen kohdalla.

Menetelmää koskevan kansainvälisen kyselyn mukaan noin puolet conferencing-ohjelmista ovat nuorten rikosentekijöiden tapauksiin, mutta lähes yhtä paljon on organisaatioita, joissa menettelyä sovelletaan sekä aikuisten että nuorten jutuissa. Uusintarikollisuuden suhteen osa tutkimuksesta on osoittanut konferenssin aikuisille jopa tehokkaammaksi kuin nuorille. Aikuisten on esitetty olevan aivojensa, kognitiivisen kypsyytensä, puolesta otollisempia restoratiivisen oikeuden mukaisille menettelytavoille. Pohjois-Irlannissa aikuisten konferenssit ovat tutkimukseen haastateltujen toimijoiden mukaan kasvava trendi, joka herättää kiinnostusta.¹⁹⁵

Varsinais-Suomen sovittelutoimistolla sovittellaan myös riitoja.¹⁹⁶ Keskustelimme, että conferencing voisi sopia esimerkiksi perintöriidan selvittelyyn tai eronneen pariskunnan omaisuuden jakoa koskevaan konfliktiin. Tukihenkilösovittelusta riita-asiassa sovitteluohjaajilla oli kokemusta muun muassa naapureiden välisessä konfliktissa, jonka yhteistapaamisessa molempien puoliset olivat olleet paikalla tukena ja ottaneet melko aktiivisesti kantaa, jolloin voidaan puhua konferenssin kaltaisesta sovittelusta.¹⁹⁷

¹⁹¹ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 82–83.

¹⁹² Shapland et al. 2011, s. 28.

¹⁹³ Flinck–Kuoppala 2017, s. 7, liitetäulukko 1.

¹⁹⁴ Ks. Alvesalo–Tombs 2002, s. 33–34.

¹⁹⁵ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 76–77, 159, 250. Shapland et al. 2011, s. 39. Chapman et al. 2015, s. 25.

¹⁹⁶ Norjassa conferencing on saatavilla siviiliasioille. Maassa sovittelupalvelu on kehittymässä VOM:in ja konferenssin sekoitelmaksi menettelyjen jo sulaututtua toisiinsa aikojen saatossa. Kiinnostavana yksityiskohtana mainittakoon, että norjalaisessa prosessissa sopimusta harkitaan viikko konferenssin jälkeen ennen kuin osapuolet päättävät sen solmimisesta. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 276–280.

¹⁹⁷ Yhteinen tapaaminen 8.1.2018. Conferencing-menetelmää käytetään kansainvälisesti naapurustojen konflikteissa. Ks. Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 68–69.

3.3.5. Kaksijakoinen sovittelutaulukko

Alla olevassa taulukossa pelkistän tulkintani VOM-menettelyn ja konferenssin eroista. Vastakkainasetteluni on paikoitellen kärjistävää. Järjestelmissä on myös vaihtelua alueittain, eivätkä menettelyt välttämättä eroa valtavasti toisistaan, kun eri organisaatioita vertaillaan. Vastakkainasettelun tarkoituksena on kristalloida konferenssin mahdolliset ja tyypilliset lisäedut VOM-sovitteluun nähden, vaikka on mahdollista ja todennäköistäkin, että joitakin konferenssin alla lueteltuja ilmiöitä esiintyy jo Suomen nykysovitteluissa. Nähdäkseni tukihenkilöiden osallistaminen menettelyssä lisää kuitenkin todennäköisyyttä, että tietyt sovittelun hyödyt toteutuvat käytännössä.

Victim-Offender Mediation (VOM)	Conferencing-menetelmä
tukihenkilöitä niukasti tai ei lainkaan	vähintään yksi tukija, tukijoita mieluiten kaikilla osapuolilla
tukihenkilö passiivinen	tukija aktiivinen
tukihenkilö lähinnä yhteistapaamisessa	tukija myös valmisteluissa ja seurannassa
tukihenkilö hiljainen läsnäolija: asianosaisen oma osallistuminen helpottuu	tukija kertoo myös tapahtuneen vaikutuksista ja asianosaisen taustoista
tukihenkilö taustalla, rooli vaatimaton	tukija keskustelee, tukee ja kontrolloi
asian katsotaan vaikuttavan osapuoliinsa	asian katsotaan vaikuttavan myös yhteisöön
asiasta vastuutetaan osapuolia	asiasta vastuutetaan myös yhteisöä
asiaa käsitellään osapuolten välisenä konfliktina	keskustelu yhteisön normeista mahdollista
sovittelija vetää keskustelua	koollekutsujan rooli vähemmän ohjaava
asian ratkaiseminen yhteistapaamisessa	kokonaisvaltaisuus: prosessin eri vaiheet ja palveluohjaus (reintegraatio ja eheytyminen)
empaattinen vuorovaikutus osapuolten välillä	lisäksi uudelleenintegroiva häpeäntuottaminen
rahakorvauksia ja käyttäytymissopimuksia	myös luovia ratkaisuja ja yhteiskuntapalveluksia
ytimessä yksittäistapauksesta sopiminen	tulevaisuus: taustaongelmiin pureutuminen, rikoksia ja konflikteja estävät toimenpiteet
tukihenkilöinä läheisiä ja työn puolesta tulevia	tukijoina erityisesti läheiset, olemassa lautamiesmallejakin
lievemmat jutut	vakavammat tapaukset

4. VALTAKUNTAMME TUKIHENKILÖT

4.1. Perusteltu kysely

4.1.1. Kokonaiskuvaa piirtämässä

Käsillä on tutkielman pääasiallinen havainto-osuus. Uskottavassa empiirisessä tutkimuksessa tiedon keräämisen ja analysoinnin menetelmät on selitettävä ja perusteltava, jolloin kyse on määrällisen tutkimuksen termein validiteetista (on tutkittu mitä luvattu) ja reliabiliteetista, tulosten toistettavuudesta ja luotettavuudesta.¹⁹⁸ Teetin Webropol-kyselyn Suomen sovittelutoimistojen vastaaville sovitteluohjaajille ja pyysin, että he vastaisivat koko toimiston, eli ammattihenkilöstön (sovitteluohjaajat) ja vapaaehtoissovittelijoiden (joita sovitteluohjaajat ohjaavat) puolesta. Tutkimuksen alussa oli tiedossa, että tukihenkilön rooli kaipaa selventämistä ja että on mahdollista, että tukihenkilöitä osallistetaan tai että he myötävaikuttavat sovittelussa valtakunnallisesti epäyhtenäisellä tavalla. Teen tutkimusta Turun kaupungin intressissä, mutta teetin kyselyn valtakunnallisesti, mikä nautti sidosryhmien kollektiivista kannatusta. Laajemman kartoituksen tarkoituksena oli kerätä monenlaisia kokemuksia ja näkemyksiä, joiden pohjalta olisi hedelmällistä pohtia Varsinais-Suomen sovittelutoiminnan kehittämistä. Tukihenkilökäytäntöjen selvittämällä on itsenäistä merkitystä, johtipa se jatkossa conferencing-menetelmän käyttöönottoon tai ei.

Webropolilla oli mahdollista kerätä kattava kokonaiskäsitys tukihenkilötoiminnasta sekä prosessiekonomisesti että tutkittava-ystävällisesti, mikä puolsi kyselyn teettämistä. Toisaalta kysymykset on tällöin harkittava tarkkaan, koska niiden on menestyttävä kertaheitolla.¹⁹⁹ Jälkiviisaana vuoropuhelunomainen ja siten joustavampi haastattelu, jossa tutkittava ja tutkija voivat selventää kysymyksiä, olisi myös ollut tarkoituksenmukainen menetelmä, jolloin tietojen edustavuudesta olisi toisaalta tingitty. Mielestäni opinnäytetyöni ollessa käsittääkseni ensimmäinen tukihenkilöitä pääasiassa

¹⁹⁸ Vrt. Teoreettinen tutkimus, jossa keskeisiä ovat argumentoinnissa viitatu lähteet, eli kuka puhuu. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 21–22, 57, 136.

¹⁹⁹ Tutkimuksessani vastaajien maksimi oli tosin vain 18, mutta tiedonantajat olivat esim. haastattelun käytännönjärjestelyjä ajatellen kaukana toisistaan.

tarkasteleva tutkimus oli tärkeämpää saada kattavahko käsitys tukihenkilöihin liittyvien kokemusten ja käytäntöjen keskeisimmistä seikoista kuin ruotia yksittäisen toimiston tilannetta syvällisemmin haastatteleamalla. Kysely on myös hyvä metodi testaamaan hypoteeseja, joita tutkimuksessa oli.²⁰⁰

4.1.2. Sosiaalista kontrollia vai kontrolloimatonta sosialisointia

Kysymysten muodostamiseen vaikuttivat seuraavassa selostetut ennako-oletukset ja uteliaisuus aiemman tutkimuksen ja sidosryhmäyhteistyön perusteella.²⁰¹ Varsinais-Suomen sovittelutoimiston henkilökunnan mukaan konferenssin todennäköisimpiä haasteita sovittelijoille on tilanteenhallinta, sillä ryhmäkeskustelussa on enemmän liikkuvia osia. Sovittelemisen haasteena on kuulemma aina varmistaa, että osallistujat ovat mukana positiivisella mielellä. Conferencing-kehityksen vaatimukset liittyvätkin oletettavasti toimintakulttuuriin, eivät niinkään lakiin: vapaaehtoissovittelijat saattavat suhtautua tukihenkilöiden osallistumiseen kielteisesti, koska nämä voivat tuoda mukanaan yllätyksiä. Turussa on esimerkiksi kokemusta, että nuoret olisivat sopimassa asiansa, mutta vanhemmat pilaavat sovinnonteon ja osoittavat joskus myös, että varsinainen konflikti on aikuisten kesken. Muutenkin huoltajat ovat hallinneet keskustelua alaikäisten sovitteluissa.²⁰² Lisäksi voi olla vaikeaa hahmottaa, miten tukijoita osallistetaan ja millainen rooli heillä on menettelyssä. Konkreettisesti sanoen sovittelijan olisi osattava vastaanottaa tukijoiden kommentit ja liittää ne onnistuneesti jatkokeskusteluun.²⁰³ Minua kiinnosti, koetaanko tukihenkilöt häiriötekijöinä vai positiivisina myötävaikuttajina ja pyrin kartoittamaan sovittelijoiden suhtautumista heihin. Tein myös eron toispuoleisen tukihenkilösovittelun ja konferenssin välille ajatellen tilanteita, joissa yksinäinen osapuoli on sovittelijan mukaan jäänyt altavastaajaksi jo lähtökuopissa, kun vastapuolella on ollut tukihenkilö.

Pyrin selvittämään, miten lakisääteinen tukihenkilömahdollisuus toteutetaan (tai ei toteuteta) ja miksi. Mahdollisuus lukee esitteissä, mutta kuinka helposti tukihenkilöt

²⁰⁰ *Caulfield-Hill* 2014, s. 124–129.

²⁰¹ Periaatteessa asiantuntijahaastattelun omaiset yhteistyökeskustelut ja kysely samasta aiheesta toteuttavat metodista triangulaatiota, vaikka toisaalta tukihenkilöilmiötä tutkitaan eri paikoissa. Tuomi-Sarajärvi 2009, s. 145.

²⁰² Ks. myös *Elonheimo* 2010, s. 54.

²⁰³ Yhteinen tapaaminen 29.1.2017.

kenties putoavat prosessista erillistapaamisten jälkeen? Vihjataanko vaikkapa, että asiakas ei välttämättä haluaisi tukijaa mukaansa yhteistapaamiseen, jotta hän saa rauhassa keskustella vastapuolen kanssa kahdestaan? Vai päinvastoin – markkinoidaanko tukihenkilöitä? Entä miten tukihenkilöitä osallistetaan tai ei osallisteta yhteistapaamisessa: onko heillä käytännössä puheoikeutta ollenkaan vai kannustetaanko heitä suorastaan puhumaan? Mikä on toimistojen tukihenkilöiden käyttöön liittyvä normi?²⁰⁴ Lisäksi mukana oli toiminnan kehittämistä koskevia ideoita keräävä avoin kysymys, jossa sana oli vapaa.²⁰⁵ Kyselyn luonnoksia kommentoi 10-15 ihmistä²⁰⁶ ja lomake löytyy tutkielman liitteistä.

4.1.3. Kysely kaikin puolin

Kyselyn vastausaika oli arviolta 20 minuuttia, mitä pidetään postikyselyissä sopivana. Toisaalta vastaamisprosessi oli pidempi, mikäli tiedonantajat pyyntöni mukaisesti järjestivät keskustelua kysymyksistä henkilökuntansa kesken. Avoimet kysymykset olivat perusteltuja, koska vastaajien saattoi olettaa olevan aktiivisia: tutkimuksesta oli ollut puhetta sovittelukentällä ja tiedonantajat tiesivät odottaa kyselyä. Esittelin saatteessa itseni ja tutkimuksen tarkoituksen ja kerroin, että vastaaja voi saada lisätietoa minulta. Kyselyssä oli aina mahdollisuus vastata *en osaa sanoa*. Ohjeeni olivat mielestäni selkeät, mutta voi miettiä, horjuinko yhden tiedon kysymisessä: pidin kuitenkin tarkoituksenmukaisena tehdä esimerkein varustettuja avoimia kysymyksiä, joten laitoin sulkuihin joitakuita seikkoja, joista olin kiinnostunut ja joista vastaaja saa virikkeitä. Asia ei ole sikäli ongelma, että avoimessa kysymyksessä vastaajan ei tarvitse valita vaihtoehtoista. Esimerkeillä on kuitenkin ajattelun ohjaamisen ja rajaamisen vaara, minkä vuoksi niille pitäisi olla hyvät perustelut. Tein myös suljettuja monivalintakysymyksiä, jolloin kysyin tarkasti asian kerrallaan. Pyrin pitämään kaikki kysymykset yksinkertaisina ja välttämään johdattelua. Voi tosin sanoa, että olisi ollut neutraalimpaa kysyä esimerkiksi tukihenkilöiden *antia* sovittelussa, kun sen sijaan kysyin suoraan, onko heistä ollut *hyötyä* ja *haittaa*. Toisaalta kysyin tasapuolisesti molempia ääripäitä ja on myös niin, että halusin tietää juuri hyödyistä ja haitoista.

²⁰⁴ Ideoimme kysymystä kokouksessa 19.3.2018. Skenaariot ovat osin sovitteluohjaajien pohdintaa.

²⁰⁵ Kyselyssä on hyvä olla tämäntyyppinen lopetuslaus, jota tutkittavien kannalta, jotta he kokevat tulleen kuulluiksi. Caulfield–Hill 2014, s. 133.

²⁰⁶ Kyselymetodissa kannattaa pilotoida lomake koehenkilöillä ennen kuin alkaa kerätä tietoa. Caulfield–Hill 2014, s. 125.

Tutkijan on kysyttävä mahdollisimman selkeästi ja tarkasti, mitä hän haluaa tietää. Ongelmallisempaa olisi, jos edellä mainitut olisivat olleet suljettuja kysymyksiä, mutta kyselyssäni vastaajat ovat voineet perustella hyötyjä ja haittoja ohjeideni mukaisesti. Etenin määrällisistä kysymyksistä laadullisiin ja suljetuista avoimiin järjestäen kysymykset temaattisesti yhtenäisiksi ryppäiksi.

Suljetut kysymykset ovat nopeita vastata ja koodata analyysiä varten sekä mahdollistavat suoran tilastollisen vertailun vastaajien välillä. En ole kuitenkaan pitänyt tutkimustehtävälleni olennaisena ristiintaulukoida ja tarkastella vaihteluita alueellisesti. Toisaalta suljetut kysymykset yksinkertaistavat tietoa, eivätkä mahdollista vastausten selittämistä, mikä asettaa tehdyt johtopäätökset hieman kyseenalaiseen valoon. Raporttiani lukiessa on muistettava erityisesti, että vastaajat ovat tarjonneet suuntaa-antavat arviot koko toimiston puolesta, jolloin laskemieni keskiarvoja on pidettävä ainoastaan suuntaa-antavina.²⁰⁷ Pidin avoimia kysymyksiä tärkeinä, jotta vastaajat saattoivat tuoda esille kokemuksia yksilöllisesti ja vapaasti ennakkokäsitysteni ulkopuolen sekä perustella enemmän.²⁰⁸ Lisäksi asenteita lienee helpompi haarukoida vapaan tekstin avulla. Jälkikäteen ajateltuna olisi kannattanut teknisellä ratkaisulla pakottaa vastaaja vastaamaan jokaiseen kysymykseen. Nyt kysymysten vastausmäärissä on vaihtelua.

4.1.4. Bricoleur²⁰⁹ tutkimuksen touhussa

Perustelen pari menetelmällistä valintaani, joita voi kritisoida. Ensinnäkään sidosryhmätapaamisia ei ole äänitetty. Olen korostanut käytännönläheisessä projektissani vapaampaa työskentelyotetta suosien luonteivia sosiaalisia tilanteita, enkä alunperin toisaalta hahmottanut, kuinka merkittävässä osassa tapaamiset voisivat aineistona olla. Kokoukset ovat olleet osa projektia, koska opinnäytetyöni on tarkoitus

²⁰⁷ Pyysin vastaamaan tarkoilla luvuilla, jolloin syntyy harhauttavasti näennäistarkkoja tuloksia, vaikka asiat ovat todennäköisesti vastaajien muistin varassa, elleivät he ole sattuneet tilastoimaan ko. tietoja.

²⁰⁸ Kyselyn toteuttamista koskevien seikkojen osalta olen ottanut oppia seuraavista lähteistä: Caulfield–Hill 2014, s. 125, 129–135. Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto: menetelmäopetuksen tietovaranto (ks. *KvanttiMOTV* internet-lähteissä).

²⁰⁹ *Denzin* ja *Lincoln* kuvaavat *Levi-Straussilta* lainaamallaan käsitteellä laadullisen tutkimuksen tee-se-itse-henkilöä, joka ei kangistu kaavoihin, vaan hyödyntää monenlaisia työkaluja, tekniikoita ja menetelmiä omaan tyyliinsä. Olen heidän kanssaan samaa mieltä siitä, että tietonikkarin on ymmärrettävä, mitä on tekemässä ja – lisäksi itse, että – osattava perustella valintansa luottamusta herättäen. Tuomi–Sarajärvi (2009) assosioivat bricolöörit postmoderniin tieteeseen perustuvaan tutkimukseen. Heidän mukaansa tutkimuksen *sisäinen johdonmukaisuus* on hyvän tutkimuksen piirre tyyliuunnista riippumatta. s. 55, 127.

tuottaa tietoa kaupungille sovittelutoiminnan kehittämiseksi. Ajattelin, että ne toisivat tutkielmaani pientä empiiristä lisää, jolloin voisin viitata kenttäpäiväkirjaani, kuten olen tehnyt. Jälkeenpäin ajateltuna keskustelumme voisi mieltää asiantuntijahaastatteluiksi, jotka pelkältään olisivat voineet olla kirjallisuuden kommentteina rikas empiirinen aineisto pro gradu -tutkielmalle. Näkyviin tuli haastattelumetodin etu verrattuna kyselyyn, jossa tutkittavalta ei voi kerätä lisätietoa siten kuin keskustellessa.²¹⁰ Tilaisuuksien luonteen ja alkuperäisen tarkoituksen vuoksi en äänittänyt niitä, minkä tekisin nyt ehkä toisin, jos saisin luvat osallistujilta. Toisaalta en katso, että tutkimukseni kaatuu viittaamatta sanatarkkaan litteroituun käsikirjoitukseen tapaamisten osalta, sillä en tutki kielellisiä ilmaisuja ja tee esimerkiksi diskurssianalyysiä palavereistamme. Samalla uskallan väittää, että olen näpytellyt muistiinpanoni hyvinkin sanatarkkaan.

Toisekseen tuloksia lukiessa on muistettava, ketkä tietoja ovat antaneet. Se, etten ole kysynyt sovittelun asiakkailta mitään, on vallan huomionarvoista. Tiedonantajani esittävät vastauksissa jonkin verran tulkintoja osapuolten kokemuksista, jolloin kyse on toisen käden oletuksista. Varmasti toimijat myös keskustelevat asiakkaiden kanssa ainakin etukäteen valmistelujen puitteissa. Näidenkin keskustelujen mahdollisessa referoinnissa on kuitenkin uskottavaa tutkimusta ajatellen rikkinäisen puhelimen elementti, kuten siinä, että kyselyn vastaajat puhuvat koko henkilökunnan puolesta. Metodinen ratkaisu on tietysti kokonaan tutkijan vastuulla ja vastaajat ovat seuranneet itse kirjoittamiani ohjeita. Tarkoitukseni ei ole epäillä erityisesti sovittelutoimijoiden kykyä tulkita tilanteita tai aistia ihmisten tunteita, mutta katson, että vaikkapa tukena olemista tuen *saamisen* merkityksessä on kysyttävä väitetysti tuetulta, jos halutaan tehdä osapuolten saamaa tukea koskevaan tietoon perustuvaa toimintapolitiikkaa.

Toimintatapaani kysyä vastaavilta sovitteluohjaajilta kaikkien puolesta sisältyy hyvän johtajan oletus: vastaajan olisi parasta tietää, mitä kaikkea toimistolla tapahtuu. Tiedot jäävät vääjäämättä summittaisiksi. Olen kuitenkin päättänyt tutkia asiaa näin, koska saamani vastaukset kertovat kyllä paljon: ainakin ne kertovat asiantilasta sovittelutoimistojen johtajien näkökulmasta, eli miten he tukihenkilöihin liittyvien asioiden katsovat olevan. Se on olennaista tietoa, koska heidän käsityksensä vaikuttanevat siihen, miten he toimintaa johtavat tahoillaan, ohjaavat sovittelijoita ja muovaavat toimintakulttuuria omasta asemastaan. Vastaava ajatus koskee myös muiden

²¹⁰ Caulfield–Hill 2014, s. 129.

sovitteluohjaajien ja sovittelijoiden näkemyksiä, joita aineistoon on suodattunut. Jotta toimintaa voidaan kehittää, on tiedettävä, miten toimijat ajattelevat. Se ei vain yksinään riitä, ellei toimintaa päätetä kehittää toimijoiden ehdoilla. Rikas aineistoni herättää myös kiinnostavia lisäkysymyksiä ja paikantaa tiedon aukkoja. Tukihenkilötutkimuksen varhaisessa vaiheessa oli mielestäni hedelmällistä tähdätä kattavaan otokseen ja nyt meillä onkin varsin laaja vaikka kenties epätarkka käsitys siitä, mitä tapahtuu. Lisäksi vastaajillani on tietoa ja kokemusta tutkittavasta ilmiöstä kokonaisuutena, mikä on laadullisessa tutkimuksessa tärkeää, kun pyritään kuvailemaan, tulkitsemaan ja ymmärtämään toimintaa.²¹¹ Ratkaisuni on siis mielestäni perusteltu, kunhan pidetään mielessä, mitä päätelmiä aineistosta voi tehdä ja mitä ei. Tutkimukseni ei tarjoa tilastollista briljanssia vaan käytännönläheistä yleiskuvaa.

4.1.5. Metodien sekakäyttäjä: määrää ja laatua

Laadullisella tutkimuksella pyritään tutkimuskohteen ymmärtämiseen. Sisällönanalyysi on varsinkin kvalitatiiviselle tutkimukselle tyypillinen menetelmä mutta paremmin sanottuna metodinen kattotermi, jonka alla analyysi voidaan toteuttaa monellakin tavalla. Tuomen ja Sarajärven mukaan tutkijan uskottava kuvaus tehdystä analyysistä voi käydä sisällönanalyysistä.²¹²

Kysyin yksinkertaisia numeerisia arvioita ja hain monivalinta- ja kyllä tai ei -kysymyksiin tietoja, jotka luovat käsitystä toimintatavoista ja tukihenkilöiden esiintyvyydestä sekä panoksesta valmisteluissa ja seurannassa määrällisessä mielessä. Laskin vastausvaihtoehtojen keskiarvot, jotka pyöristin tasaluvuiksi, ja kuvailen päätuloksia sanallisesti. Määrällisten kysymysten vastaukset löytyvät tarkemmin liitteenä olevasta kyselylomakkeesta, johon olen merkinnyt kaikkien kysymysten osalta myös annettujen vastausten määrät. Muiden läheisten tukihenkilöryhmää koskevan avoimen kysymyksen osalta tein sisällönerittelyn, jossa ryhmittelin erilaiset mainitut läheiset ja laskin mainintojen määrät. Tukihenkilöihin liittyvien käytäntöjen sidoksisuutta ja tyypillistä tukihenkilöjuttua koskeville avoimille kysymyksille tein omat analyysit; kehittämisen haasteille, tarpeille ja ideoille omansa. Toimijoiden kokemia tukihenkilöiden tuomia hyötyjä ja haittoja sekä tukijoiden tosiasiallista roolia

²¹¹ Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 85.

²¹² Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 28, 91, 166.

ja käyttäytymistä koskevien laajempien avointen kysymysten vastauksia käsittelin yhtenä massana. Avokysymysten analyysi on pääasiassa laadullista, joskin teen tuloksia kuvaillessani määrällisiä huomioita, kuten kuinka moni vastaaja on määrätyn asian tuonut esille, eli olen myös kvantifioinut sisältöä. Kuten laadullisessa tutkimuksessa yleensä yleistyksiä ei kuitenkaan ole tehtävä. En ole kysynyt määrällistä arviota vaikkapa tukihenkilöiden hyödyistä tai haitoista. Pienten laadullisten aineistojen kvantifiointi ei usein tuo lisäarvoa, mutta tutkimuksessani otos on kattanut lähes kaikki Suomen sovittelutoimistot, joten määrälliset huomiot saattavat olla relevantteja.²¹³

Olen lukenut kaikki vastaukset useaan kertaan, jolloin ajatuskokonaisuudet ovat alkaneet jäsentyä ryhmiin. Sisällönanalyysissä on määritettävä analyysiyksikkö²¹⁴, joka muita läheisiä tukihenkilöitä koskevan kysymyksen kohdalla on ollut käsite, kuten ystävä, ja muissa avoimissa kysymyksissä ajatuskokonaisuus. Käytännössä olen toiminut avovastausten kanssa niin, että olen tekstinkäsittelyohjelmaa käyttäen värikoodannut samankaltaisia ajatuskokonaisuuksia edustavat lausumat, kerännyt samaa väriä tunnustavat ryhmäläiset yhteen, uudelleen lukien hionut vielä jäsenystä ja järjestänyt ryhmät allekkain runsauden mukaan eniten esiintyneet ajatukset ensin. Olen otsikoinut toisiinsa nähden ulossulkevat ryhmät, sitten tummentanut ja alleviivannut (erityisesti toistuvia) lisähuomioita uusilla lukukerroilla ennen tulosten kuvailua, jossa olen käytännössä tiivistänyt kunkin ryhmän. Toisin sanoen olen vastauksia moneen kertaan lukiessa hajottanut ja uudelleenjärjestänyt aineiston temaattisesti, tarkastellut osia vielä tiheämmällä kammalla ja summannut osittelen. Tavoitteenani on ollut laadulliselle sisällönanalyysille ominaisesti koota aineisto yhtenäiseksi ja hajanaista alkuperäisjärjestystä informatiivisemmaksi, loogiseksi esitykseksi, josta voidaan tehdä johtopäätöksiä.²¹⁵

Mitä edellä kutsun ryhmittelyksi, voidaan sanoa kuvaavan *teemoittelua*, jolla olen pilkkonut aineistoa aihepiirien mukaan. Analyysini on ollut teoriaohjaavaa ja teemoittelu syntynyt tutkimuksen ajatuspohjan ja aineiston vuoropuheluna. En ole etukäteen lukiin teemoja, vaan lukenut aineistoa ja jäsentänyt sen sisältönsä ehdoilla (aineistolähtöisyys). Toisaalta teoreettiset lähtökohdat, aiempi tutkimus ja keskustelut Turussa ovat vaikuttaneet aineiston pilkkomisessa ja olen liittänyt havaintoni valmiisiin käsitteisiin, eli tukihenkilöilmiöstä jo tiedettyyn (teoriaohjaavuus). Teoria on siis

²¹³ Ks. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 85, 120–121.

²¹⁴ Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 110.

²¹⁵ Ks. Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 108.

apuvälineenä: poimin teemat aineistosta, mutta aiempi tieto tukee analyysiä. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan lisäksi *havaintojen teoriapitoisuudesta*, eli etukäteen omaksumani käsitteet, tiedot, ajatukset ja ymmärrykseni ilmiöstä sekä sille antamani merkitykset vaikuttavat tuloksiin. Ovathan koko tutkimusasetelma ja keksimäni kysymykset sidoksissa omiin käsityksiini. Olen edellä kirjoittanut auki ennakkolliset ajatukseni ja oletukseni, millä fenomenologis-hermeneuttisessa perinteessä vastataan mahdollisuuteen, että aineistolähtöiseen analyysiin vaikuttavat tutkijan käsitykset tiedonantajien ohi.²¹⁶

Usein yksittäisen tiedonantajan vastauskokonaisuus muodosti ikään kuin kertomuksen, jossa eri vastaukset kävivät keskustelua, jonka vuoksi kaikki avovastaukset limittyivät jossain määrin. Pidin kysymyksiä ja vastauksia kuitenkin siinä määrin eri tasoisina, että jaottelin aineiston luettelemini osiin, joille tein omat analyysit. Huomioin limittyneisyyden tuloksia kuvaillessa.

4.2. Tukihenkilön profiili

4.2.1. Aluksi

Aloitan nyt tulosten analyysin. Taustoitan ensin tutkimuskysymyksiäni ja tarkastelen, kuinka paljon, millaisissa jutuissa ja millaisessa suhteessa osapuoliin olevia tukihenkilöitä sovitteluissa esiintyy nykyään. Kyseiset tiedot vaikuttavat myös johtopäätöksissä, kun pohdin nykyistä tukihenkilötodellisuutta. Seuraavaksi esittelen tuloksia niiltä osin kuin olen kysynyt toimintatavoista ja tukihenkilön roolista määrällisesti, minkä jälkeen etenen vastaamaan tukihenkilökäytäntöä ja sen kehittämisen edellytyksiä koskeviin tutkimuskysymyksiin sanallisten vastausten avulla. Kun kuvailen tuloksia, esitän ohessa joitakuuta tulkitsevia päätelmiä ja kommentteja, jotka erotan tiedonantajien vastauksista. Tekstien lukemisessa, erittelemisessä ja esittelemisessä on kuitenkin aina tulkinnan elementti. Joku muu olisi vetänyt vastaukset yhteen eri tavalla. Tekstissäni lainausmerkkien käyttö tarkoittaa suoraa sitaattia ja pelkkä kursiivi omaa korostustani.

²¹⁶ Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 20, 93, 95–96, 117, 136.

Vastaan niin määrällisen kuin laadullisen tarkastelun avulla kahteen ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, jotka kuuluvat seuraavasti:

- 1) Millainen sovittelun tukihenkilön rooli on nykyään?
- 2) Millaisia ovat sovittelutoimijoiden käytännöt ja asenteet tukihenkilöihin liittyen?

Vastaan sanallisten vastausten ja kirjallisuuden perusteella neljanteen tutkimuskysymykseeni:

- 4) Mitä edellytyksiä tukihenkilön roolin vahvistaminen ja conferencing-menettelyn käyttöönotto asettavat sovittelutoimijoiden puolesta?

Suomen 18 sovittelutoimistosta 15 toimiston johtavat sovitteluohjaajat vastasivat kyselyyn. Kolme vastausta tuli julkaisupäivänä niin nopeasti, ettei kyselyn saatteessa ehdottamaani keskustelua henkilökunnan kanssa ole käytännössä voinut ehtiä käydä.

4.2.2. Onko tukihenkilöä näkynyt? – Tukijoiden volyymi ja henkilöllisyys

Keskimäärin reilussa neljäsosassa toimistojen sovitteluista oli vuonna 2017 ainakin yksi tukihenkilö. Tällöin tukihenkilöitä on selvästi useimmiten molemmilla osapuolilla. Tuloksista käydyssä sidosryhmäkeskustelussa²¹⁷ asian epäiltiin johtuvan siitä, että tukihenkilösovittelut ovat usein alaikäisten välisiä; että tukihenkilön ehdottaminen yhdelle osapuolelle sovittelutoimiston puolesta lisää ehdottamismahdollisuutta myös toiselle; ja että yhden asianosaisen tukihenkilön mukaan ottaminen lisää todennäköisyyttä, että toinenkin haluaa mukaansa tukijan.

Niin kutsumieni muiden läheisten tukihenkilökategoria on kiinnostava. Ei ole mielestäni syytä korostaa vain perinteisiä perheenjäseniä tukihenkilöinä. Rikoksenteijällä ja kenellä vain voi olla vaikeat perhesuhteet tai muuten heikot sosiaaliset sidokset, jolloin tukijoiksi sopivat henkilöt saattavat tulla monenlaisista yhteyksistä. Huoltajia ja vanhempia sekä työn puolesta osallistuneita tukihenkilöitä on esiintynyt kaikkien vastanneiden sovitteluissa. Työn puolesta tulevilla tarkoitetaan esimerkiksi ammattinsa vuoksi sovitteluun osallistuvaa sosiaalityöntekijää tai omaohjaajaa mutta lisäksi

²¹⁷ Yhteinen tapaaminen 16.5.2018.

Rikosuhripäivystyksen koulutettuja vapaaehtoisia. Myös muita läheisiä on esiintynyt melkein kaikissa toimistoissa. Olennaista muun läheisen käsitteessä on tukihenkilön osallistuminen sovitteluun pelkän ihmissuhteen perusteella erotettuna velvoittavasta työtehtävästä tai vapaaehtoistyöstä. Kaikista vuoden 2017 tukihenkilöistä valtaosa on ollut huoltajia ja vanhempia; noin joka kymmenes tuli työn puolesta; ja muiden läheisten osuus on muutaman prosentin luokkaa. Tästedes tulokset eivät koske vain vuotta 2017, vaan olen pyytänyt tiedonantajia vastaamaan yleisesti. Muut läheiset tukihenkilöt ovat olleet erityisen usein osapuolten kumppaneita tai ystäviä ja näiden jälkeen korostuvat monenlaiset perheenjäsenet eri sukupolvissa.

4.2.3. Huoltajat mukaan; muut tulkoon, kunhan eivät puhu

Lakisääteisestä tukihenkilömahdollisuudesta kerrotaan sovittelun asiakkaille lähinnä joko usein tai silloin tällöin, kun taas tukihenkilön mukaan pyytämistä *suositellaan* sovittelutoimiston puolesta pääasiassa silloin tällöin tai harvoin. Suositteleminen on siten harvinaisempaa kuin mahdollisuudesta tiedottaminen aktiivisesti. Rikostapauksissa mahdollisuudesta kerrotaan lähes kaikkialla sekä tekijälle että uhrille ja niin tukihenkilöitä kuin vapaaehtoissovittelijoita ohjeistetaan tukihenkilön tehtävästä jollain tavalla lähes kaikissa toimistoissa. Huoltajilla ja vanhemmilla on puheoikeus yhteistapaamisessa yhtä lukuunottamatta kaikissa vastanneissa toimistoissa; ammatillisilla tukihenkilöillä puheoikeus on sen sijaan vain muutaman toimiston sovitteluissa; ja muilla läheisillä ainoastaan yhdessä vastanneista toimistoista. Sovittelijat *rohkaisevat* tukihenkilöitä esittämään näkökulmansa useimmiten, kun kyseessä on huoltaja tai vanhempi, mutta vain yhdessä toimistossa, kun kyseessä on ammatillinen tukihenkilö, eivätkä missään silloin, kun tukija on muu läheinen henkilö. Tiedot kertomisesta ja suosittelemisesta sekä toisaalta puheoikeudesta ja rohkaisemisesta noudattavat samaa toimintatapojen logiikkaa, jossa tukihenkilö sallitaan mutta häntä ei aktivoida yhtä hanakasti. Tulokset tukevat oletettua hiljaisen sivuhenkilön normia, mistä huoltajat tekevät poikkeuksen niin ikään oletetusti.

4.2.4. Tukijoiden anti yhteistapaamisen ulkopuolella

Conferencing-menetelmässä on olennaisesti kyse koko prosessista ja erityisesti sopimuksen toteuttamisesta. Huoltajat ovat myötävaikuttaneet sovitteluun yhteistapaamisen lisäksi kaikissa toimistoissa jollain tavalla, joko vain sopimuksen täytäntöönpanossa mutta useimmiten sekä valmisteluissa (erillistapaamiset) että seurannassa. Työn puolesta osallistuvat ovat panostaneet yhteistapaamisen ulkopuolella alle kolmasosassa toimistoja ja kuta kuinkin yhtä usein valmisteluissa, seurannassa ja molemmissa. Muut läheiset ovat osallistuneet osapuilleen saman verran tai hivenen harvemmin kuin ammatilliset tukihenkilöt. Ei ole yllättävää, että asianosaisten vanhemmat ovat kokonaisvaltaisesti aktiivisimpia. Toisaalta vastaajilla ei usein ollut tietoa kahden muun tukihenkilöryhmän toimista, mikä sekin on ymmärrettävää.

4.2.5. Tyypillinen tukihenkilötapaus

Tukihenkilöitä on tyypillisesti nuorten jutuissa; tilanteen ja tarpeen mukaan missä vain; väkivaltarikoksissa; henkisen taakan tapauksissa; lähisuhdeväkivalta-asioissa; joissakin lähinnä omaisuuden kohdistuvissa rikoksissa; ja muutamissa riita-asioissa. Eniten viitattiin nuorten tai alaikäisten juttuihin, useimmiten rikosasioihin. Tukihenkilöitä on kuitenkin ollut kaikenlaisissa jutuissa tilanteen ja tarpeen mukaan, joskin rikokset nousivat kaiken kaikkiaan hivenen vahvemmin esiin, ja olennaisena vastaajat pitivät nimenomaan asianosaisten kokemusta tuen tarpeesta. Lähisuhdeväkivalta mainittiin myös sinänsä useammassa vastauksessa, mutta toisaalta korostettiin, että tukihenkilöitä on kyseisessä juttutyypissä vain joskus tai hyvin harvoin. Yksi vastaaja totesi, että tapausryhmässä *“asiaa pohditaan aina tarkemmin”* ja suositetaan koulutettuja vapaaehtoistukihenkilöitä. Rikosjutut olivat erilaisia tavanomaisia omaisuusrikoksia, kuten vahingontekoja, ja henkilöön kohdistuvat väkivaltarikokset olivat merkittävä vastausryhmä. Erityisesti Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoiset mainittiin muutamassa vastauksessa kaikenlaisten väkivaltatapausten tukihenkilöinä. Lisäksi tukihenkilöitä on ollut kolmen vastauksen mukaan kunnianloukkauksissa (kohdistuu henkilöön). Rikokset tulivat esiin riitoja vahvemmin, joskin rikoksen ja riidan raja vaikutti liukuvalta.

Esimerkiksi yhdessä vastauksessa kunnianloukkauksiin viitattiin riidanomaisena juttuna ja toisessa tukihenkilöitä kerrottiin esiintyvän riitaisissa tilanteissa, joissa juttu koskettaa muita henkilöitä kuin rikosasian varsinaisia osapuolia. Viimeksi mainitun lisäksi vastaus, jossa sukulaisten välisessä sovittelussa tukihenkilönä oli ollut riidalle ulkopuolinen sukulainen, yhdistyy mielessäni ajatukseen konfliktien laajemmasta henkilöpiiristä ja keskusteluun konfliktien vaikutusten ulottuvuudesta. Toisaalta myös siviiliasioissa on ollut tukihenkilöitä useiden vastausten mukaan, esimerkiksi naapurikiistoissa ja kun asiassa on ollut isoja korvausvaatimuksia. Henkisen taakan tapauksilla tarkoitan vastauksia, joissa tukihenkilön kerrottiin olevan tyyppillisesti mukana, mikäli juttu on osapuolelle erityisen raskas henkisesti; jos tapaus tai sovittelu tuntuu asianosaisesta pelottavalta; ja kun osapuolella on esimerkiksi paniikkihäiriö.

4.2.6. Toimintatapojen sidoksisuus

Kysyessäni tukihenkilökäytäntöjen liitynnästä tietynlaisiin tapauksiin sain vastauksia, joiden mukaan sidoksisuutta ei ole; ammattihenkilöstö kertoo mahdollisuudesta asiakkaille; alaikäisille ohjataan tukihenkilö lain mukaan; tukihenkilöasia on tapauskohtainen; mahdollisuutta tarjotaan herkemmin pelon ja epävarmuuden tapauksissa; asiasta tiedotetaan kirjallisesti; valtaepätasapaino herkistää tukihenkilön suosittelulle; ja joiden mukaan tukihenkilön rooli on oltava hillitty. Useat vastaajat esittivät, että tukihenkilöihin liittyvät toimintatavat eivät ole millään lailla sidoksissa tietynlaisiin tapauksiin. Monesti tuotiin esille, että joko sovitteluohjaaja tai vastaava sovitteluohjaaja, toisin sanoen eivät vapaaehtoissovittelijat, kertoo mahdollisuudesta käyttää tukihenkilöä aina, tai vähintään lähes aina, kaikissa tapauksissa ja jokaisen asiakkaan kohdalla ja että tämä tehdään jo tutkittaessa, onko sovittelulle edellytyksiä. Paljon painotettiin tukihenkilöiden välttämättömyyttä ja osallistumisen varmistamista alaikäisten jutuissa sovittelulain vuoksi. Mielenkiintoista on, että kuitenkin omana ryhmänään olivat myös vastaukset, joissa kerrottiin, että aikuisten jutuissa tukihenkilöiden osallistumista punnitaan joka kerta tapauskohtaisesti, eikä mahdollisuudesta kerrota aktiivisesti saatika suositella automaattisesti. Yhtäällä vastauksissa todettiin, että mahdollisuus on kaikilla sovittelun asiakkaila ainakin periaatteessa, ja toisaalla, että mahdollisuudesta kerrotaan vain, jos tarve nousee esille

tai jos tapauksessa vaikuttaa olevan jotain erityistä, minkä takia asiakkaalle saattaisi olla hyvä kertoa asiasta nimenomaisesti. Eri vastausten mukaan toimistojen lakisääteisen tukihenkilömahdollisuuden toteuttamisessa vaikuttaa olevan jossain määrin epäyhtenäisyyttä valtakunnallisesti. Lisäksi sidoksisuutta tuli esille siinä, että mahdollisuudesta kerrotaan herkemmin silloin, kun asiakas vaikuttaa pelkäävän, jännittävän tai kokevan epävarmuutta sovitteluun osallistumisesta. Kolmessa vastauksessa mainittiin, että tieto mahdollisuudesta annetaan asiakkaille aina kirjallisen materiaalin mukana. Niin ikään kolmessa vastauksessa viitattiin käytäntöjen sidoksisuuteen tapauksissa, joissa osapuolilla on valtaepätasapainoa, esimerkiksi lähisuhdeväkivallan kohdalla. Yhdessä vastauksessa korostettiin ammattihenkilöstön ja sovittelijoiden vastuuta varmistaa asiakkaiden tasapuolinen kohtaaminen, minkä keinona kaksi vastaajaa näki tukihenkilön käytön. Käytäntöjen sidoksisuutta koskevan kysymyksen vastauksissa tiedonantajat pohtivat melko paljon myös tukihenkilön roolia, eli tukemiseen liittyviä sääntöjä. Yhdessä vastauksessa painotettiin, ettei tukihenkilöllä ole koskaan puheoikeutta, ellei siitä sovita etukäteen. Parissa vastauksessa esitettiin, että tukijan rooli on aina tukea osapuolta, mikä erotettiin selvästi neuvotteluun osallistumisesta, johon tukihenkilöllä ei pitäisi vastaajien mukaan olla asiaa. Hiljaisen tukihenkilön normi tulee selkeästi esille poiketen osallistamisen kulttuurista conferencing-menettelyssä.

Koulutettujen vapaaehtoisten käyttämistä, suosittelemista ja paremmuutta tukihenkilöinä korostettiin muutamissa vastauksissa muun muassa sillä perusteella, että he eivät sotke sovittelua puuttumalla neuvotteluun. Etäisyys yhteisöä vastuullistavaan konferenssiin on mielestäni tuntuva, mitä kuvaa erään tiedonantajan lausuma, jonka mukaan vapaaehtoiset *“eivät ole henkilökohtaisesti osallisia juttuun eli osaavat toimia tukihenkilöinä”*. Tukihenkilön rooli erotettiin selvästi läheisen henkilön halusta todistaa tai puolustaa asianosaista, mikä onkin ymmärrettävää, kun pyritään tekemään ero oikeudenkäynnin ja sovittelun välille. Toisaalta tulkitseen conferencing-menettelyä niin, että asianosaisen ja tukihenkilön läheinen ja lämmin suhde on prosessin keskeinen menestystekijä. Tässä mielessä vastaajien ajatusmaailma tuntuu muistuttavan sovittelulain ja VOM:in henkeä. Monet vastaajat näkivät henkisen tuen ja tauoilla käytävien keskustelujen olevan tukihenkilön tehtävän ytimessä.

4.3. Uhkaava, mahdollisuuksia avaava tukihenkilö

4.3.1. Aluksi

Nyt pyrin luonnehtimaan tukihenkilön nykyistä roolia ja antia sovittelutoimijoiden näkökulmasta. Hyödyt ja haitat -dikotomia kysymysteni muotoilussa vaikutti epäilemättä jaotteluun, jonka sitten myös löysin vastausmassasta, eli karkeasti sanottuna olen tulkinnut, että tukihenkilö esiintyy sovitteluissa tiedonantajien mukaan uhkana ja mahdollisuutena. Olen jakanut vastauksia vastakkainasettelun alle. Mutkia oikoen sanoisin, että uhkaa kuvastavat isot teemat käsittelevät samaa asiaa: tukihenkilön liiallista puuttumista sovitteluun. Teemat jakautuivat vastauksissa tukihenkilötyypin (huoltajat, ammatilliset, muut läheiset) mukaan. Kaikentyypiset tukihenkilöt vaikuttavat olevan potentiaalisia konfliktiryöväreitä, joskin huoltajateema näyttäytyy vastauksissa määrällisesti selvästi oleellisimpina. Mahdollisuuksia koskevissa teemoissa on monenlaisia ajatuksia, jotka koskevat tukihenkilöitä yleisemmin. Mahdollisuusteemat ovat keskenään eritasoisia siten, että osittain tukihenkilöstä lausuttiin sellaisena kuin hän on, ja osittain otettiin kantaa, miten hänen tulisi olla. Käyn läpi ensin uhkaa ja sitten mahdollisuutta ilmentävät vastaustyyppit.

4.3.2. Leijonavanhemmat, kesyttömät huoltajat

Selvästi yleisin ajatuskokonaisuus aineistossa oli nuorten asianosaisten vanhempiin ja huoltajiin liittyvät ongelmat (joskin myös edut). On huomattava, että valtaosa kaikkien sovittelujen tukihenkilöistä on juuri vanhempia ja huoltajia. Heidän läsnäoloon pidettiin vastauksissa tärkeänä, mutta joidenkin vastaajien *leijonavanhemmiksi* tituleeraamat huoltajat voivat olla riesaksikin. Tulkitsen, että leijonalla viitataan ärhäkkäästi lastaan suojelemaan otukseen. Yhdessä vastauksessa tosin todettiin, että

suurimmaksi osaksi sovittelut ovat sujuneet hankaluuksista myös huoltajien kohdalla; toinen tiedonantaja taas kertoi, että vaihtelua on paljon. Toistettakoon, että aineistostani ei voi monilta osin tehdä määrällisiä päätelmiä tietyn ongelman volyymista sovittelun arjessa, vaikka määrätty seikka olisi mainittu sinänsä monta kertaa.

Pääasiassa ongelmana pidettiin sitä, että vanhemmat ottavat liikaa tilaa keskustelussa, mikä voi myös uhata koko sovitteluun mahdollisuutta. Roolin ottaminen esitettiin vastauksissa yleensä nuorten asian ja puheoikeuden varastamisena ja tällöin esimerkiksi vastuunoton ja sovinnonteon estämisenä. Ennako-oletusten lailla kahden vastauksen mukaan sovitteltavan asian varsinainen syy on joskus nimenomaan huoltajissa tai konflikti on tosiasiallisesti vanhempien välillä. Toisaalta ongelman kärkenä pidettiin vanhempien suhtautumista asiaan (ääripäinä välinpitämätön ja leijonamainen) tai osapuolen ja vanhemman keskinäistä, vaikeaa suhdetta. Huoltajat saattavat asettua epärakentavasti joko vastapuolta tai omaa huollettavaansa vastaan.

4.3.3. Tunnepitoinen tukihenkilö

Tämän teeman olisi voinut yhdistää edelliseen, sillä ongelmat ja näkemykset ovat jokseenkin samoja, mutta huoltajia ja vanhempia kommentoitiin yleensä erikseen. Huoltajien tukihenkilöys voidaankin erottaa muista johtuen heidän lakisääteisestä asemastaan asiassa. Joka tapauksessa tässäkin luokassa kantaa ottavan tukihenkilön nähtiin uhkaavan sovittelua. Osa tiedonantajista käytti suoraan Christien terminologiaa konfliktin anastamisesta. Varsinkin *läheisen ihmissuhteen* osapuoleen katsottiin saavan tukijan suhtautumaan tunnepitaisesti ja omistushakuisesti myös asiaan ja silloin helposti sekoittamaan prosessin etenemistä puuttamalla paljon keskusteluun, moralisoimalla tai dominoimalla. Kaksi vastaajaa tarkensi, että tukihenkilö voi alkaa puhua asianosaisen puolesta, jolloin tukihenkilön tarpeet saattavat ohittaa tuettavan tarpeet. Yksi vastaaja yhdisti puolesta puhumisen myös puolueettomuuden estymiseen. Ongelman katsottiin joissakin vastauksissa kulminoituvan ratkaisuisissa, kuten korvauksissa, joihin osapuoli ei ole tyytynyt tukihenkilön kielteisen väliintulon vuoksi. VOM-ajattelumaailmaa heijastelivat näissäkin vastauksissa lausumat, joiden mukaan tukihenkilö ei aina

“*tunnista omaa rooliensa*”, tälle on tunnesiteen vuoksi “*haasteellista pysytellä omassa roolissaan*” ja tukija “*ei pysty pitäytymään hiljaisessa roolissa*”. Toisaalta vaikeudet tunteikkaan tukihenkilön kanssa olivat vastausryhmässä yhden vastauksen mukaan harvinaisia.

4.3.4. Kriittiset Rikut

Vaikka vapaaehtoisin, käytännössä Rikosuhripäivystyksen (Riku) koulutettuihin tukihenkilöihin, suhtauduttiin kyselyn vastauksissa varsin myönteisesti, samalla näihin liittyvät toimijoiden kokemat ongelmat toistuivat aineistossa. Myös Rikun tukihenkilöt saattavat vastaajien mielestä vaikuttaa negatiivisesti sovitteluun, esimerkiksi puuttumalla liikaa neuvotteluun tai kommentoimalla mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja. Mainittiin myös, että ammatillinen tukihenkilö on joskus vaikuttanut keskusteluun ja asianosaisten ratkaisuihin moralisoivilla mielenilmauksilla ja non-verbaalisella viestinnällä, kuten paheksuvin katsein ja tuhahtuksin. Mielenkiintoisena mutta yksittäisenä mainintana eräs tiedonantaja katsoi, että paikallinen Rikosuhripäivystys kilpailee asiakkaista sovittelutoimiston kanssa.

4.3.5. Henkilö tukekoon vain

Mahdollisuuksiin siirtyen nykyinen tukihenkilö ja varsinkin sovittelun ammattilaisen *ideaalitukihenkilö* näyttäytyy aineistossa hillittynä henkisenä tukijana. Kaikkein eniten tukihenkilö mainittiin vastauksissa positiivisella tavalla joko enempää tarkentamatta osapuolen tukena tai henkisenä tukena, joka avittaa läsnäolollaan neuvottelua ja voimaannuttaa asianosaista. Hyödyllisinä tukihenkilöinä pidettiin erikseen vanhempia, laitokseen sijoitettujen nuorten omaohjaajia, hoitajia, sosiaalityöntekijöitä ja perhetyöntekijöitä. Yhdessä vastauksessa vanhempien korostettiin tarjoavan myös tiedollista ja taloudellista tukea nuorelle. Varsin usein tukihenkilön esitettiin tuovan *turvallisuuden* kokemusta sovitteluun. Yleensä hyöty vaikutti vastaajien mukaan

tulevan tuettavalle osapuolelle, mutta joissakin vastauksissa esitettiin myös, että hyöty tulee kaikille osapuolille kokonaisuuden sujuvuuden tai yhteisen turvallisen kohtaamisen kautta. Jälleen tukihenkilöiden mainittiin yksittäisissä vastauksissa olleen pääsääntöisesti hyödyllisiä. Sivuhenkilönormiin viittasivat lausumat, joiden mukaan tukijat yleensä *“tunnistavat roolinsa”* ja *“osaavat toimia sivullisina”* sekä ovat olleet *“asiallisesti ja hiljaa”*, jolloin viitattiin erityisesti työn puolesta tuleviin tukihenkilöihin. Yksittäiset vastaajat kirjoittivat suoraan, että tukijan *“tehtävä on tarjota hiljaista tukea”* ja että he ovat tarjonneet *“hiljaista tukea, mikä on myös tarkoitus”*. Sinänsä hiljaisen tuen käsite esiintyy aineistossa usein siksi, että olen kysynyt suluissa, ovatko tukihenkilöt esimerkiksi *“tarjonneet hiljaista tukea”*. Yksi vastaaja myötäili sanalla sanoen sovitteluideologiaa ja totesi: *“Sovittelussa asiantuntijoita ovat asianosaiset.”*

4.3.6. Sovittelun sujuvuus, kokonaisuus, toteutuminen ja ratkaisut

Yhtenäisen ajatusryhmän muodostivat vastaukset, joissa tukihenkilöistä puhuttiin myönteisessä mielessä sovittelun sujuvan kulun, kokonaisuuden ja ratkaisujen tekemisen kannalta. Tukihenkilö voi vastaajien mukaan pitää tilannetta rauhallisena ja auttaa sovittelua etenemään jouhevasti kohti ratkaisuja. Tukihenkilö näyttää myös tukevan osapuolen omaa aktiivista osallistumista. Toisinaan tukihenkilön osallistuminen on koko sovittelun toteutumisen ehtona, jos esimerkiksi osapuoli ei muuten tulisi paikalle. Yhden vastaajan mukaan sovittelijat pystyvät tukihenkilön ansiosta keskittymään paremmin asianosaisten *“kohtaamisen ja vuoropuhelun järjestämiseen”*, mitä itse asiassa myös conferencing-kirjallisuudessa on esitetty. Lisäksi vastauksissa toistuivat mahdollisuudet taukojen pitämiseen ja kahdenkeskiseen keskusteluun tukihenkilön ja osapuolen välillä esimerkiksi korvauksiin ja muihin ratkaisuihin liittyen. Laillisuusseikkoja korostettiin monissa vastauksissa, mikä mainittakoon enemmittä erittelyittä tämän otsikon alla, koska perustelut voi tiivistää nopeasti: alaikäisten sovitteluissa huoltajien välttämättömyys oikeudellisesti pätevien sopimusten teossa on lain puitteissa selvä. Osa vastaajista korosti myös vanhempien puheoikeutta.

4.3.7. Ajatuksia conferencing-menetelmän hengessä

Yksi ajatusrypäs kuvasti mielestäni conferencing-menetelmän ajatusmaailmaa. Tavallaan jo edellä mainittu vanhempien ja huoltajien puheoikeuden alleviivaaminen joissakuissa vastauksissa saa nykysovittelun kuulostamaan konferenssilta. Yksi vastaaja ajatteli tukihenkilöiden tuoneen *“hieman ulkopuolista näkökulmaa asiaan”*, mikä kuvastaa sovitteluideologista yhteisönäkökulmaa, jonka toteutumista olen epäröinyt pelkkien sovittelijoiden kanssa. Eniten conferencing-henkiset näkemykset, niin kokemukset kuin toimijoiden toiveet, tukihenkilöiden panoksesta sovitteluprosessissa yhdistettiin vastauksissa huoltajiin ja vanhempiin. Enimmillään heidän kantaansa kysytään tai heitä muuten aktivoidaan, kun varsinaiset osapuolet ovat käyneet asiaa läpi häiriöttä, mitä on mahdollisesti ohjeistettu etukäteen. Yhdessä vastauksessa myös *ammattillisen* sosiaalityöntekijän tai edunvalvojan toivottiin olevan aktiivinen. Kontrasti toiseen vastaukseen, jonka mukaan tukihenkilöillä ei ole koskaan puheoikeutta, ellei asiasta erikseen sovita, on melko suuri. Lisäksi conferencing-menetelmän tavoitteet näkyivät siinä, miten huoltajien katsottiin voivan langettaa sosiaalista kontrollia ja *“edesauttaa menettelyn erityisestävää vaikutusta”*. Yksi vastaaja näki muitakin tukihenkilöryhmiä voitavan hyödyntää kontrollin mielessä. Kontrollilla viitattiin erityisesti korvauksen suorittamiseen. Lisäksi kahdessa vastauksessa pohdittiin, että osapuoli saa jutussaan tukea myös sovittelun ulkopuolella, eli hän voi jakaa kokemuksia ja tunteita, jotka liittyvät paitsi asiaan myös sovittelukokemukseen. Näissä vastauksissa viitattiin sekä lähipiiriin että ammatillisiin tukihenkilöihin.

4.3.8. Seinäruusuna viran puolesta

Asiaa on jo sivuttu, mutta oman luokkansa muodostivat ajatukset tukihenkilön matalasta profiilista, joka koski erityisesti ammatillisia ja muita läheisiä tukihenkilöitä. Olen luokitellut periaatteessa neutraalin luonnehdinnan mahdollisuudeksi, koska sellaisena siitä keskusteltiin vastauksissa. Osa vastaajista totesi erityisesti ammatillisten tukihenkilöiden olleen suurimmaksi osaksi huomaamattomia ja katselleen tilannetta

hiljaa sivusta. Toiset korostivat, ettei tukihenkilöiden yleensä, mutta varsinkaan muiden kuin huoltajien tai vanhempien, toivota olevan aktiivisia, mitä myös selvitetään tukihenkilöille aktiivisesti. Varauksellisuutta aktiiviseen ja kantaa ottavaan tukihenkilöön kuvasti lausuma, jossa todettiin, että *"pääosin huoltajat ovat olleet asiallisesti ja antaneet nuoren hoitaa asiaa -- Muut henkilöt ovat olleet asiallisesti."* Asiallisuus vaikuttaa samastuvan hillittyyn osallisuuteen. Tukihenkilölle sopivana aktiivisen osallistumisen tapana toimijoiden näkökulmasta toistuivat keskusteleminen tauoilla tuettavan kanssa ja esimerkiksi ratkaisuisissa auttaminen mutta ei osallistumalla itse sovittelukeskusteluun.

4.4. Miten tästä eteenpäin?

4.4.1. Haasteita, tarpeita ja ideoita onkimassa

Pyrin johtopäätöksissä tarjoamaan perusteltuja ajatuksia tukihenkilötoiminnan tulevaisuuden suunnista tehden synteesiä erilaisista kirjoituksista, itselläni heränneistä ajatuksista ja kyselyn vastauksista. Asiaa koskevan kysymyksen vastausten analyysi ja kirjallisuutta reflektivat mielipiteeni muodostavat yhdessä vastauksen tutkimuskysymykseen 4. Jäsensin vastaukset kolmeen alla kuvailemaani luokkaan.

4.4.2. Aktivoinnista etuja, restoratiivisia ideoita

Aineiston hillitystä normitukihenkilöstä huolimatta osa vastaajista osoitti myös kiinnostusta tukijoiden lisäämistä tai vahvistamista kohtaan, jolloin conferencing-tavoitteet tulivat jälleen esiin. Vastaajat ehdottivat esimerkiksi *"tukihenkilöverkoston laajentamista"* ja *"laajennetun osallistumisen oikeuden kehittämistä"* siten, että yhä useammat erilaiset tukihenkilöt osallistuisivat sovitteluihin, jolloin mainittiin

monenlaisia osapuolten ystäviä, perheenjäseniä ja koulun henkilökuntaa (viimeksi mainittu riitojen ja koulukiusaamisen yhteydessä). Tulkitsen, että tukihenkilöjoukkoa voitaisiin tosiasiallisesti monipuolistaa nykyiseen verrattuna erityisesti työn puolesta ja muina läheisinä osallistuvien osalta, koska kaikki ehdotetut tukihenkilöt ovat periaatteessa mahdollisia jo nykyisellään. Vaikka kyselyssä ei tiedusteltu oikeudellisista avustajista, on heistäkin esitetty vähäisessä määrin kommentteja: sovitteluun nihkeästi suhtautuvien yksityisten asianajajien sijasta oikeusaputoimiston edustaja nähtiin positiivisena tekijänä, joka voi sujuvoittaa neuvottelua ja realististen ratkaisujen löytymistä. Kaikkiaan tukihenkilöt nähtiin tässäkin yhteydessä sujuvuuden ja rakentavien ratkaisujen kannalta myönteisinä myötävaikuttajina ja uteliaisuuteen conferencing-menetelmää kohtaan sekä yhteisöllisyyden lisäämiseen viitattiin suoraan. Tukijoiden aktivoinnin katsottiin voivan toteuttaa paremman tulevaisuuden, muutoksen tukemisen ja sopimuksiin sitoutumisen restoratiivisia ideaaleja. Conferencing-menetelmän tavoitteita väläytti vastaaja, jonka mukaan sosiaalinen kontrolli tekisi ihmisten tilanteen näkyväksi ja edistäisi siten ymmärrystä myös asianosaisia laajemmin. Tarkentamatta enempää eräs vastaaja ehdotti erilaisten työmenetelmien ottamista käyttöön, jolloin osapuolella olisi *“selkeämmin tilaisuus saada tukea tapaamisen aikana”*. Ajatus herättää mielenkiintoni arvuuteltaessa nykyisen tuen toteutumista sovittelun asiakkaan näkökulmasta. Toinen conferencing-menettelyn kannalta kiinnostava vastaus oli, että epäillyille tulisi järjestää ammatillinen tukihenkilö. Kyselyä edeltävässä sidosryhmäkeskustelussa pohdittiin myös, ettei vastaajia palvele *rikoksista epäiltyjen päivystys*. Vaikka ajatus järjestöstä voi tavallaan olla huvittava, en epäile, etteikö tiedonantaja olisi oikeassa sanoessaan, että *“kaikilla ei ole mahdollisuutta ottaa läheistä tukihenkilöä sovitteluun mukaan”* ja että *“epäillyillä on tiedollista ja henkistä tarvetta tukihenkilölle”*.

4.4.3. Tietoa ja sääntöjä

Toinen merkittävä ryhmä kehitysehdotuksissa koski tiedon lisäämistä. Vastaajien mukaan ohjeistusta tukihenkilön tehtävästä tarvitsisivat niin sovittelijat kuin tukihenkilöt. Tukihenkilöiden mainittiin olevan joskus jokseenkin heikosti perillä sovittelumenettelystä tai käsiteltävästä asiasta. Ajattelisin, että ongelmaan voitaisiin

vaikuttaa valmisteluihin panostamalla. Tiedonantajien mukaan asiakkaita voisi tiedottaa paremmin tukihenkilömahdollisuudesta ja sovittelutoimijoita kouluttaa tunnistamaan tukihenkilöä kaipaavat asiakkaat ja tilanteet sekä milloin tukijan osaa kannattaisi voimistaa. Tukihenkilön roolista ja hyödyistä kaivattiin tietoa ja yhteistä keskustelua; toivottiin myös, että asiasta muodostettaisiin yhtenäistä käsitystä. Kaikkiaan kannatettiin toimistojen sisäisten ja valtakunnallisten sääntöjen selventämistä, täsmentämistä ja yhtenäistämistä. Yhdessä vastauksessa toimintakulttuurin ajateltiin perustuvan luottamuksellisuuden periaatteeseen ja sovittelulain VOM-normiin, jossa tukihenkilö on korkeintaan sivullisena. Toisessa esitettiin puolestaan, että olisi tärkeää pohtia tukihenkilön tehtävää: onko se tuen antaminen vai onko kyse osallisuudesta asiaan?

4.4.4. Riskihenkilö

Kolmas ajatusten ryhmä sisälsi haasteita ja epäilyksiä. Yhden vastaajan mukaan tukihenkilö on sovittelijalle VOM-normin mukaisessa toimintakulttuurissa ylimääräinen tekijä, joka voi tuoda yllätyksiä sovitteluun ryhmätilanteen hallinnan ja johtamisen kannalta. Muutkin tiedonantajat viittasivat tukihenkilön toiminnan rajoittamisen haasteisiin hillityn sivuhenkilön kontekstissa. Eräs vastaaja katsoi juttujen olevan aiempaa vaikeampia ja epäselvempiä ja pohti, onko osallistujia tällöin *“tukena vai hämmentäjänä”*. Epäilyksiä herätti myös mahdollisuus, että useiden tukihenkilöiden sovitteluissa tukijat ottaisivat kovasti kantaa ja määrittelisivät tuettavien yli, mikä asiassa on tärkeää, jolloin tukihenkilöt saattaisivat myötävaikuttaa kielteisesti ratkaisujen muodostamiseen. Tehtävään koulutetut Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoiset esitettiin yhdessä vastauksessa suotavimmiksi tukihenkilöiksi, joista asianosaiset voisivat *“saada muutenkin henkistä tukea ja apua asian käsittelyyn”*. Huolta esitettiin myös puolueettomuuden ja tasapainon näkökulmasta, mikäli tukijoiden *“määrä ja laatu suhteessa osapuoliin ei ole balanssissa”*, kuten eräs vastaaja kiteytti. Yksi vastaaja piti alaikäisten juttuja lukuunottamatta yhden tukihenkilön maksimia järkevänä. Huomattava on maininta, jonka mukaan mahdollisuuden tarjoamisesta huolimatta tavallisinta on, että *asiakkaat tahtovat hoitaa asiansa tukihenkilöttä*.

5. MITÄ VIELÄ TULIN AJATELLEEKSI – VIIMEISIÄ MIETTEITÄ JA SUOSITUKSIA

5.1. Kuiskaajasta valokeilaan?

5.1.1. Sivuhenkilöitä ja orastavia konferensseja

Aineistostani heijastuu hiljaisen sivuhenkilön normi, joka koskee ammatillisia tukihenkilöitä ja muita läheisiä enemmän kuin vanhempia ja huoltajia, mikä on ymmärrettävää VOM:iin ja sovittelulakiin perustuvassa nykyjärjestelmässä. Osapuolten väliseen suhteeseen keskittyvässä sovittelussa tukihenkilön pyytämistä suositellaan hieman harvemmin kuin mahdollisuudesta kerrotaan. Pääasiassa tukihenkilöt toimivat ja heidän oletetaan tai toivotaan toimivan hillitysti henkisenä tukena sekä keskustelukumppanina tauoilla osallistumatta varsinaiseen neuvotteluun. Erityisesti hiljaisen tuen ihanne tuli esille siinä, ettei huoltajia lukuunottamatta tukihenkilöitä yleisesti rohkaista puhumaan. Aineistosta ei löydy kattavaa suoraa vastausta siihen, johtuuko hiukan pidättyväinen tukihenkilöiden aktivointi ensisijaisesti lainsäädännön tulkinnasta ja noudattamisesta vai vaikkapa osallistujiin ja tilanteenhallintaan liittyvistä haasteista, joskin molemmista selityksistä on viitteitä. Sovittelijoiden näkökulmasta tukihenkilöhyödyt liittyvät erityisesti ratkaisujen löytymiseen, sovittelun sujuvuuteen, osapuolen voimaantumiseen ja turvallisuuden kokemukseen; haasteet koskevat liiallista osallistumista, mikä ilmenee esimerkiksi tunteikkaana puuttumisena, moralisointina, tukihenkilöiden keskinäisenä ongelmana ja neuvottelun tai sovinnonteon sotkemisena.

Conferencing-tyylisiä sovitteluja saattaa jo esiintyä, koska useimmiten tukihenkilösovittelussa molemmilla osapuolilla on tukija. Lisäksi tukihenkilöiden ollessa vanhempia tai huoltajia koko prosessin conferencing-tavoitteet vaikuttavat jossain määrin toteutuvan, koska he ovat tarjonneet sosiaalista tukea ja kontrollia valmisteluissa ja seurannassa, varsinkin sopimuksen toimeenpanossa. Toisaalta aineistosta ei löydy viitteitä reintegratiivisesta häpeäntuottamisesta yhteistapaamisten

ilmiönä. Sen sijaan konferenssille ominaisen tukihenkilötasapainon puolesta puhuu, että rikosasioissa tukihenkilömahdollisuudesta kerrotaan lähes kaikissa toimistoissa molemmille osapuolille. Pari vastaajaa esitti nimenomaisesti, että tukihenkilö vain yhdellä osapuolella voi aiheuttaa valtaepätasapainoa. Tukihenkilöiden mainittiin tuoneen myös hieman kolmannen näkemystä asiaan. Kyseistä kommenttia lukuunottamatta deliberatiivisen demokratian ja sääntöjen selventämisen restoratiiviset ihanteet vaikuttavat kaukaisilta nykysovitteluissa, mikä on ymmärrettävää, koska tukihenkilön rooli on pääasiassa passiivinen. Kaikkiaan conferencing-menetelmän mahdollisessa kokeilussa ei liene mitään kokonaan uutta. Lähinnä vaikuttaa, että aktiivisten tukijoiden skaala (millainen ihmissuhde asianosaiseen) voisi olla monipuolisempi, mikä saattaisi tarkoittaa käytännössä, että tukihenkilöiden anti ulottuisi useammin muihinkin kuin alaikäisiin asianosaisiin. Joka tapauksessa tukihenkilöiden konkreettisesta osallistumisoikeudesta pitäisi ehkä ensin olla selkeämpi yksimielisyys. Voidaanhan yhtä lailla todeta kollektiivisesti, että nykyinen normi säilytetään, mille löytyy myös perusteluja. Täysi-ikäiset asiakkaat eivät välttämättä halua tukihenkilöä sen useammin kuin nykyään, mutta ehkäpä mahdollisuudesta voitaisiin kertoa positiiviseen sävyyn koko maan laajuisesti vielä säännöllisemmin. Mielestäni ainakin aktiivisen maininnan standardi olisi paikallaan jutussa kuin jutussa. Lähtisin siitä, että paperilla viestintä ei vielä toteuta asianosaisten informointia, vaikka on varmasti hyvä, että asiasta muistutetaan myös kirjallisessa materiaalissa.

5.1.2. Paradokseista ratkaisuihin

Tukihenkilöihin liittyvät ilot ja haasteet näyttävät hyvin samankaltaisilta valtakunnallisesti, mutta käytännöt vaihtelevat jonkin verran. Vaikeinta vaikuttaa olevan tukihenkilön pitäminen aisoissa tarvittaessa. Tulkitsen vastauksista muutamia, osin tietyllä tapaa paradoksaalisia ja conferencing-menetelmän kannalta olennaisia asioita, joita olisi mielestäni hyvä miettiä. Tukihenkilöiden koetaan sekä sekoittavan että selventävän sovittelua; heidän aktivointinsa sovitteluprosessissa kiinnostaa ainakin joitakuita, mutta kuitenkin tukihenkilöiden toivotaan pysyvän taustalla.

Tukihenkilöt voivat vastaajien mukaan sujuvoittaa neuvottelua ja suorastaan mahdollistaa koko sovittelun mutta pahimmillaan tehdä juuri päinvastoin. Tukihenkilöitä pidetään erittäin tärkeinä, varsinkin huoltajia tai henkilöitä, jotka ovat läheisessä suhteessa osapuoleen ja asiaan; ja samalla riskeinä, varsinkin huoltajia tai henkilöitä, jotka ovat läheisessä suhteessa osapuoleen ja asiaan. Mielestäni Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoisten tukijuutta on mielenkiintoista pohtia niin VOM:ia kuin erityisesti conferencing-menetelmää ajatellen. Rikun tukihenkilöitä kritisoitiin hieman, kun he ovat sovittelutoimijoiden mielestä ottaneet liikaa kantaa esimerkiksi ratkaisuihin tai elehtineet moralisoivasti. Toisaalta erityisesti yksi vastaaja ilmaisi toimistonsa kannattavan juuri heitä, jolloin hän viittasi siihen, että vapaaehtoiset ovat kouluttautuneet tukihenkilöiksi rikosasiassa. Onko tukihenkilöityminen kouluttautumiskysymys? Voi ollakin, mutta toisaalta osapuolelle tuntematon vapaaehtoinen ei voi tarjota läheiselle ihmissuhteelle ominaista tukea tai kontrollia asianosaiselle. Riippunee ihmisestä, asiasta ja tilanteesta, onko ammatillinen vai muu läheinen tukija parempi. Toki juuri ulkopuolisen tuki voi olla, mitä ihminen kaipaa hankalia tunteita herättävässä asiassaan. Tuskinpa asiaan kannattaa maalata mustavalkoisia sääntöjä, mutta ehkä kentällä voisi keskustella, minkä filosofian pohjalle tukihenkilötoimintaa halutaan kehittää. Perustelluinta olisi kai toimia asiakkaan filosofiaa kunnioittaen. Tässä yhteydessä olen samaa mieltä erään vastaajan kanssa, joka katsoi, että pitäisi miettiä, mikä tukihenkilöiden tehtävä on, eli ollako *“tukena”* vai *“jotenkin osallisena asiassa”*. Enemmän Rikun vapaaehtoisia kehuttiin kuin moitittiin vastauksissa, mikä herätti itselläni kuitenkin kysymyksen, liittyykö suosio asiakkaan etuun vai esimerkiksi sovittelijan mukavuuteen tilanteenhallinnan mielessä. Ainoastaan yhdessä vastauksessa ilmaistiin jokseenkin suoraan, että tukihenkilöt voivat prosessin ylimääräisinä muuttujina koetella sovittelijan osaamista. Missään muussa vastauksessa tukihenkilöiden osallistumista ei pohdittu tarkalleen ottaen keskustelunvedon vaikeutumisenä, eli miten vaikkapa puheenvuoroja liitetään jatkokeskusteluun, vaikka olin sulkeissa ehdottanut, että tukihenkilöiden hyötyjä ja haittoja voi miettiä muun ohella sovittelijan kannalta.

Vaikka edellä mainittu ennakko-oletus ei toteutunut, mietin, pitäisikö kehittämisen kärjen olla tukihenkilön roolin rajaamisessa vai ryhmätilanteiden hallinnan opettelussa? Rikun tukihenkilöitä äänestävä vastaaja totesi asiakkaiden voivan saada vapaaehtoisilta *“muutenkin henkistä tukea ja apua asian käsittelyyn”*. Ehdottaisin koulutettujen

tukihenkilöiden hyödyllisyyden tutkimista tuen mahdollisen saajan, asianosaisen, näkökulmasta. Mielestäni kantaa ottavan tukihenkilön kehystäminen ongelmaksi ei myöskään ole aivan itsestäänselvää, tai näin mietiskelen tutkijan kammiossa. Ymmärrän sinänsä hyvin esitetyt kritiikit konfliktin varastamisesta ja että tukihenkilöt voivat viedä osapuolilta tilaa päätyä omiin ratkaisuihin ja määritellä, mikä asiassa on olennaista. Samoin ymmärrän, että sovittelu on erotettava oikeudenkäynnistä, jossa otetaan vastaan todistelua, ja siksi mielestäni sovittelun edellytyksiä arvioitaessa pitääkin olla kriittinen, milloin tosiasioista ollaan riittävän yksimielisiä ja onko rikosasiassa tekijä todella tulossa ottamaan vastuuta. Kuitenkin ihmisten erilaisten viestintä- ja keskusteluvalmiuksien näkökulmasta sekä sitä inhimillistä tarvetta ajatellen, että asianosainen voi kaivata ulkopuolista vahvistusta kokemukselleen neuvottelutilanteessa; puhumattakaan restoratiivisen oikeuden deliberatiivisen demokratian, normikriittisen keskustelun ja sääntöjen selventämisen ideoista; voisi kantaa ottavan tukihenkilön kommenttien kuvitella myös auttavan tuettavaa, tuovan hyödyllistä lisäinformaatiota kaikille ja luovan tärkeää jos kiivastakin keskustelua. Tilanteenhallinta voi varmasti vaikeutua.

Tukihenkilöiden onnistuneempaa osallistamista ja conferencing-menetelmää silmällä pitäen näkisin kirjallisuuden ja muuten asiaa pohdittuani kolme potentiaalista liikettä: koulutus, valmisteluihin panostaminen²¹⁸ ja mahdollisesti jonkinlainen käsikirjoitus. Lisäksi kehittelen ajatusta ammatillisista asiantuntijatukihenkilöistä edempänä.

Jos conferencing-menetelmä kiinnostaa, kenties esimerkiksi Turkuun voitaisiin hankkia kouluttaja tai tehdä opintomatka vaikkapa Pohjois-Irlantiin. Kun Pohjois-Irlannissa uudistettiin nuoriso-oikeusjärjestelmää restoratiivisuutta ja osallistuvaa demokratiaa korostaen, työryhmä vieraili muun muassa Uudessa-Seelannissa, jonka *family group conferencing* toimi sittemmin esikuvana Pohjois-Irlannin hieman uhrikeskeisemmälle menettelylle.²¹⁹ Ulsterin yliopisto vastaa toiminnanharjoittajien koulutuksesta ja nuorisokonferenssikoordinaattorit ovat kokopäiväspesialisteja.²²⁰

²¹⁸ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 316. Pohjois-Irlannin *Youth Conference Servicen* vastaaja toteaa painokkaasti tutkimuksen kyselyssä, että menestyksellinen restoratiivinen menettely edellyttää kahta asiaa: hyviä valmisteluja ja koulutettuja koollekutsujia. Payne et al. 2010, s. 56, 70. Erillistapaamisissa konferenssin fasilitaattori rakentaa luottamusta itsensä ja asiakkaiden välille. Chapman et al. 2015, s. 86.

²¹⁹ Chapman–Zinsstag 2012, s. 3, 6. Chapman et al. 2015, s. 68.

²²⁰ Chapman–Zinsstag 2012, s. 14. Payne et al. 2010, s. 68.

Erillistapaamiset korostuvat conferencing-menettelyssä. Pohjois-Irlannissa osapuolten osallistumisen tavat ja jokainen osallistuja valmistellaan ajan kanssa. Erillistapaamisia voi olla useitakin jo tietoisesta suostumuksesta varmistamiseksi. Olisikin järkeenkäypää, että mitä enemmän sosiaalisessa tapahtumassa on liikkuvia osia, sitä todennäköisemmin tilanne pysyy kasassa, jos konferenssiin ei tulla pystymetsästä. Tuskinpa nykyisiä ongelmia voidaan kokonaan välttää millään, mutta arvelisin, että jos tukihenkilöiden kanssa selvennetään kunkin osallistujan rooli ja osallistumisen rajat; mitä sovittelu on; sekä keskustellaan etukäteen, mitä asioita henkilö tietää tuovansa esiin; vähentäisi se hieman yllätyksiä. Valmisteluihin, joiden nykytilan selvittäminen olisi sinänsä oma tutkimusaiheensa, voi Pohjois-Irlannissa kuulua esimerkiksi DVD:n näyttäminen.²²¹ Valmistelun ja informoinnin tärkeyttä korostettiin myös joissakuissa kyselyvastauksissa. Yksi tiedonantaja katsoi, että tukihenkilön ”*roolista sopiminen*” etukäteen on tärkeää, tai muuten välttämättä kukaan ei ole täysin kartalla tämän osallistumisoikeudesta.

Yllä olevissa pohdinnoissa on tuskin uutta sovittelijoille, jotka valmisteluja jo hoitavatkin. Mietin kuitenkin myös, ettei jonkinlaisen käsikirjoituksen kokeileminen olisi välttämättä huono idea, mikäli osallistujien määrää lisättäisiin. Tiukka protokolla lienee todellisuudelle vieras, mutta järkeeni käy ajatus, että mitä enemmän sovittelussa on elementtejä, sitä enemmän se kaipaa rakennetta.²²² Käsikirjoitus *restoratiivisine kysymyksineen* ja esitysjärjestyksineen käytäisiin valmisteluissa läpi ja yksi sovittelijoista huolehtisi siinä etenemisestä.²²³

Pohdin, tulisiko eteen kysymys siitä, mitä sovittelijan fasilitatiivisuus merkitsee ja mitkä keskusteluun puuttumisen keinot ja rajat ovat. En tiedä, minkä verran nykyisen sovittelijakoulutuksen harjoituksissa korostuu tukihenkilön huomiointi keskustelussa. Ajattelisin omien kokemusteni kautta, että ryhmäkeskustelun vetämistä voi harjoitella ja simuloida koulutuksessa²²⁴, joskin taito tulee pitkälti kokemuksen kautta. Sovittelijan

²²¹ Chapman et al. 2015, s. 69. Chapman–Zinsstag 2012, s. 7–8. Payne et al. 2010, s. 26.

²²² Pohjois-Irlannissa käsikirjoitustyyliä ei käytetä, vaan suositaan, että osapuolet kertovat tarinansa omalla tavallaan. Fasilitaattori esittää kysymyksiä vain, jos osapuolet eivät vapaaseen kertomukseen kykene. Chapman–Zinsstag 2012, s. 8. Chapman et al. 2015, s. 69.

²²³ Ks. *Whiten* (2012) teksti restoratiivisista kysymyksistä esimerkkeineen. Ks. myös norjalainen kysymyskäytäntö osana käsikirjoitusta. Zinsstag–Teunkens–Pali, s. 281.

²²⁴ Ulsterin yliopiston conferencing-koulutukseen kuuluu harjoittelua roolipelin avulla.

Toiminnanharjoittajat ovat kokeneet koulutuksen vaativaksi ja erityisesti nuorten kanssa jo toimineille

tehtävää ajatellessa tekisi mieli vertailla opettajan työhön, koska joitain yhtäläisyyksiä on. En kuitenkaan rinnastaisi rooleja, vaan arvioin, että opettaja voi johtaa tilanteita hieman vapaammin ja persoonallisemmin. Ihanteellisesti oppilaat setvivät itse asiansa, mutta opettaja voi ja hänen pitääkin tarvittaessa toimia moraali-ohjaavasti, mikä on mielestäni selkeä ero sovittelun neutraliteettiperiaatteeseen ja asianosaislähtöisyyteen nähden, vaikka toiminnassa onkin peruskoulua vastaavia kasvatustavoitteita. Miten sovittelija ottaa ohjat käsiinsä ja hallitsee tukihenkilöitä herkin fasilitatiivisesti asettumatta kenenkään yläpuolelle ja näyttäytymättä puolueellisena? Mahdollista se varmasti on, mutta on ylipäänsä haastavaa olla vahva johtaja, joka on kaikkien silmissä puolueeton, herättää luottamusta ja edustaa vertaista kanssaihmistä, maallikkoa. Yhdessä vastauksessa kerrottiin, että *“joskus tukihenkilöt kritisoivat sovittelijoiden toimintaa prosessin aikana ja näin muodostuu epäluottamusta puolin ja toisin”*. Siltä osin kuin ongelmaan ei riitä ratkaisuksi roolien ja sääntöjen selventäminen huolella heti alkuun, vaatii prosessin eteenpäin kuljettaminen paljon taitavuutta sovittelijalta. Sinänsä jos ihannoidaan tasavertaista keskustelua ja demokraattista ongelmanratkaisua, jossa vaihdetaan vapaasti ajatuksia, ihmetellään ja selvennetään normeja, täytyy myös sovittelijan hallita rakentavasti tilanne, jossa hänenkin panoksensa saa kriitikkien osansa.

Tässä yhteydessä pohdin, että jos sovittelijan osa päätetään pitää mahdollisimman hillittynä, pitäisi prosessin keskeyttämiskynnyksen ehkä madaltua. Kynnyksen korkeutta on kritisoitu jo muissa konteksteissa, mutta tukihenkilöteeman äärellä ajattelen, että karkeasti sanottuna joko sovittelija osaa ja saa kriittisessä paikassa ottaa tilanteen haltuun vaikka panemalla tukihenkilön niin sanotusti matalaksi tai sitten väärille raiteille lähtevä konferenssi on osattava keskeyttää ajoissa dominoinnin välttämiseksi. En tiedä, millaista puheenjohtajuutta ja väliintulotekniikkoja nykysovitteluissa esiintyy. Yhdessä kyselyn vastauksessa mainittiin, että kerran tukihenkilö on jouduttu poistamaan. Pohdin, olisiko kaikilla sovittelijoilla edes halukkuutta omanlaisia valmiuksia vaativien konferenssien sovitteluun. Ehkäpä se voisi olla erikoistumisvaihtoehto, kuten lähisuhdeväkivallan sovittelu nykyään.

Pohdin lisäksi sovittelijoiden määrää konferenssissa. Suomessa sovitellaan pareittain, mikä ei kansainvälisesti ole aina asian laita. Conferencing-teksteissä yhden

henkilöille on ollut haastavaa oppia ulos vanhoista toimintamalleista ja tiedoista, jotka ovat sidoksissa aiempiin tehtäviin. Chapman–Zinsstag 2012, s. 14.

koollekutsujan konferenssi on tyypillisesti kirjoittelun lähtökohta, joskus suosituskina, ja on esitetty, että jos sovittelijoita on useampia, pitäisi yhden olla pääsovittelija. Järjestely kuulostaa minusta siksi loogiselta, että ainakin oppilaiden kanssa voi tulla kommervenkkejä, jos jää epäselväksi, kenen käsissä tilanne on. Sidosryhmäkeskustelussa puollettiin parisovittelua perustellen, että kollegan kanssa toimiminen vapauttaa sovittelijan resursseja ja mahdollistaa tilanteen eri puolien ja viestinnän seuraamisen laajemmin.²²⁵ Mietin, kannattaisiko konferenssissa sovittelijaparin tehdä työnjakoa esimerkiksi niin, että yksi toimii puheenjohtajana jakaen puheenvuoroja tai seuraten käsikirjoitusta, jolloin toinen on enemmän taustalla voiden keskittyä non-verbaalisen viestinnän seuraamiseen ja kontrolloida vaikkapa taukojen pitämistä. Voi tosin olla käytännön tilanteelle vierasta tehdä jäykkää jakoa. Sidosryhmäkeskustelussa lausuttiin lisäksi järkevästi, että sovittelija ei voi vetäytyä kovin etäiseen roolin, vaan tilanne vaatii järjestään intensiivistä läsnäoloa. Ajatus esitettiin, kun pohdin lukemaani näkemystä, jonka mukaan conferencing-menetelmä vapauttaa sovittelijan vaatimattomampaan tai näkymättömämpään osaan. Työskentelytapa kytkeytynee myös sovittelijoiden keskinäiseen dynamiikkaan: mikä kullekin kaksikolle toimii, lienee paras valinta.

Yksi tiedonantajista esitti, että rikoksesta epäillylle pitäisi saada työn puolesta tuleva tukihenkilö ja että epäillyillä on tiedollisen ja henkisen tuen tarvetta. En tiedä, mitä tiedollisella tuella tarkalleen ottaen tarkoitettiin, mutta mietin, että jos esimerkiksi tekijän kognitiivisissa tai sosiaalisissa valmiuksissa on rajoitteita, voisi tällaisen asiakasryhmän kanssa työskentelevistä ammattilaisista olla tukea keskusteluyhteyden ja yhteisymmärryksen luomisessa.²²⁶ Kuten vastaaja mainitsi, kaikilla ei ole mahdollisuutta läheiseen tukijaan, ja kuten kyselystä käy ilmi, läheisissä tukihenkilöissä on omat ongelmansa. Voitaisiinko kehitellä tukihenkilökoulutus ja yhteistyötä, jossa osallistettaisiin esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden ammattilaisia, kuten lähihoitajia, vakituisiksi tarvittaessa mukaan kutsuttaviksi ammatillisiksi tukihenkilöiksi?

Tukihenkilöille olisi hyvä luoda konkreettinen ohjeistus tehtävästä ja roolista sovittelussa. Se voisi olla yhdelle sivulle mahtuva selvitys siitä, mitä heiltä toivotaan, millaisella tavalla osallistamalla he ovat tukihenkilöinä hyödyksi ja mikä toisaalta on

²²⁵ Tapaaminen 16.5.2018.

²²⁶ Pohjois-Irlannissa on kehitetty oma ohjeistuksensa mm. tapauksiin, joiden osapuolina on asiakkaita, joilla on oppimisvaikeuksia tai autismikirjoja. Chapman–Zinsstag 2012, s. 14.

asianosaisten omaa tonttia. Kaikkiaan tukijoiden panos olisi aina valmisteltava ainakin jossain määrin etukäteen. Asiassa on kyselyn yhden vastauksen mukaan joskus puutteita: tukihenkilöt eivät ole aina tienneet kunnolla, mistä jutussa on edes kysymys.

Tuen kokemusta ja kyselyn vastauksissa mainostetun hiljaisen taukokeskustelijatukijan antia olisi tutkittava asiakkailta kysymällä. Se, mikä näyttäytyy sovittelijalle hiljaisena tukemisena ja hedelmällisinä mahdollisuuksina vaihtaa ajatuksia tauoilla ja mikä osallistumisen tyylinä tekee sovittelijan työstä kenties leppoisaa, ei välttämättä ole tukemista osapuolen näkökulmasta. Millaisia juttutuokioita tukihenkilöillä ja asianosaisilla on etukäteen, jälkikäteen tai tauoilla? Kokevatko ihmiset saavansa tuntemattomasta, hiljaa vieressä istuvasta vapaaehtoisesta tukea yhteistapaamisessa?

5.1.3. Vielä johtopäätöksiä

Kyselyaineistosta löytyy peräti ääripäiden kaltaisia näkemyksiä. Ammatillisten tukihenkilöiden toivotaan enimmillään olevan aktiivisia ja vähimmillään heillä ei ole osallistumisoikeutta neuvotteluun. Yhdessä vastauksessa jopa huoltajilla, jotka sivumennen sanoen ovat oikeudellisessa mielessä asianosaisia, ei ole puheoikeutta, mutta pääasiassa vanhempia aktivoidaan tai heidän aktiivisuutensa hyväksytään eriasteisesti. Näin epäyhtenäisiä toimintatapojen ei ehkä pitäisi olla lailla säädellyssä toiminnassa rikosoikeusjärjestelmän kyljessä. Mielestäni sovittelukentällä olisi käytävä vähintään toimijoiden välinen keskustelu tukihenkilöiden roolista ja hyödyntämisestä ja tehdä asiasta perusteltu päätös, joka sitoo valtakunnallisesti. Tällä tavoin myös toimijat näyttävät ajattelevan. Tarkalleen ottaen oma mielipiteeni on, että asiaa pitäisi tutkia enemmän asianosaisten näkökulmasta, eli kysyä asiakkailta, kiinnostaisiko heitä ottaa läheisiään mukaan tai käsitellä asiaansa ryhmäkeskustelussa sekä miten eri tukihenkilöryhmien edustajat koetaan sovitteluissa. Systemaattinen palautteen kerääminen olisi parempi kuin ei mitään: asiakkaita voisi koittaa rohkaista palautteenantoon entistä enemmän sovitteluprosessien lopuksi. Erityisesti sovittelun yksilönvapauslähtökohtaa vasten olisi erikoista kehitellä menettelyä, johon asianosaiset suhtautuvat kenties kielteisesti. Mainittakoon uudelleen aineistossa ollut kommentti

toimistosta, jossa tukihenkilöitä tarjoillaan mutta jossa asiakkaat tulevat sovitteluun mieluummin itsekseen.

Vaikka laki ei estä tukihenkilöiden käyttöä, vaan mahdollistaa sen, on ”häiriöttömän sovittelun kulun” implisiittinen lähtökohta selvästi VOM. Conferencing-menetelmää puollettaessa voisi olla asiallista, että siitä säädetään laissa. Toisaalta menettelyä voidaan lakia rikkomatta kokeilla kiinnostuneiden asiakkaiden kanssa ja lisätä se keinovalikoimaan. Lisääminen edellyttänee kuitenkin kouluttautumista ja panostusta.

Tulokset vahvistivat pitkälti olettamuksia, eivätkä tuoneet suurempia yllätyksiä. Yllättävimpänä pidän lausumaa kilpailevasta Rikosuhripäivystyksestä, mikä kuitenkin on aineistossa lähinnä kuriositeetti ja liittyi vastaajan mukaan pienellä paikkakunnalla toimimiseen. Nykysovitteluissa ei juurikaan näy tutkielman teoreettinen viitekehys, reintegratiivinen hävettäminen yhteistapaamisessa, joka on tulkintani mukaisessa ideaalikonferenssissa olennaista, mutta tukijoiden anti *kontrollin* mielessä toteutuu jossain määrin seurantavaiheessa. Nykytukihenkilöt ovat ennen kaikkea tukena. Tukihenkilöiden myötävaikutus painottuu tulosten mukaan melko voimakkaasti yhteistapaamiseen, mistä huoltajat tekevät selkeän poikkeuksen. Prosessin kokonaisvaltaisuuteen olisi mielestäni kiinnitettävä huomiota, mikäli tavoitellaan conferencing-menetelmän etuja. Seurantavaihe olisi nähtävä sovittelun tehokkuuden kannalta vähintään yhtä tärkeänä kuin yhteistapaaminen²²⁷ ja hyvät valmistelut lähtökohtaisesti onnistuneen sovittelun ennakkoehtona. Oikeudellisesta merkityksellisistä ja lakisääteistä toimintaa ajatellen löydöksissä on joka tapauksessa kiinnitettävä huomiota toimintatapojen kirjavuuteen.

Summattakoon, että mielestäni seuraava askel olisi tukihenkilöiden tutkiminen asianosaislähtöisesti, tulosten vertaaminen toimijoiden näkemykseen ja sen pohjalta conferencing-menetelmän pilotoinnin valmistelu tai hylkääminen. Koska vastaukset riippuvat usein siitä, keneltä asiaa kysytään, olisi kaikkien osallistujien kuuleminen samasta sosiaalisesta tilanteesta mielenkiintoista. Jos asianosaiset näyttävät menetelmälle vihreää valoa tai konferenssista muuten tulee totta, voisin ehdottaa tapaustutkimusta, jossa hyödynnettäisiin tiedon kohteen triangulaatiota²²⁸ ja seurattaisiin

²²⁷ Chapman–Zinsstag 2012, s. 10.

²²⁸ Tuomi–Sarajärvi 2009, s. 144.

conferencing-prosesseja alusta loppuun haastatellen joka vaiheessa pääosapuolia, sovittelijoita ja tukihenkilöitä. Tällöin selvittäisiin myös Rikun edustajien näkemyksiä sovitteluista. Sovittelu kaipaa myös arviointitutkimusta, jossa menettelyn vaikutuksia asianosaisten elämään tutkittaisiin vuosien kuluttua osallistujilta kysymällä.²²⁹ Tällä hetkellä kuitenkin säännöt lakisääteisen tukihenkilön suhteen olisi hyvä selvittää: keskustella, päättää ja tiedottaa.

5.2. Soitellen sovitteluun

5.2.1. Mitä tutkimusaiheen ja tutkimisen opiskelusta jäi käteeni?

Lopuksi tarjoan vielä conferencing-menettelyä mutta myös nykysovittelua koskettavia ajatuksia pohdiskelulle ja jatkotutkimukselle. Kaiken asiaan liittyvän lukemani ja havainnoimani perusteella – olipa kyseessä varsinainen gradumateriaalini tai muu taustoittava selvitystyö – restoratiivinen oikeus näyttäytyy minulle tutkimusmaailmassa melko ihanteikkaana. Esimerkiksi kun tieteellisiä tekstejä lukee myös rivien väleistä, vaikuttaa monesti, että kirjoittaja joko kannattaa tai vastustaa toimintaa innokkaasti, mikä ei ole huono asia, mutta välillä hän tulee lausuneeksi jokseenkin isoja (kauniita) asioita tukeutumatta jyrkästi konkretiaan.²³⁰ On toki niin, että normatiivista oikeutta jaetaan jatkuvasti varsin kritiikittä riippumatta sen vaikutuksista, kuten rangaistusten negatiivisista seurauksista. Tutkittavaa kuitenkin riittää, ja asioita voi kysyä monella tavalla: olen lukiessa tullut toisinaan myös ajatelleeksi, miten kysymyksenasettelu on johtanut mukaiseensa tulokseen.²³¹ *Uskon* restoratiivisten ideaalien kiinnittyvän jollain lailla todellisuuteen, mutta en ole täysin vakuuttunut, että toimintaa aina tutkitaan

²²⁹ Bazemore–Umbreit (2001) mukaan arviointitutkimuksen ei tule katsoa vain uusintarikollisuutta, vaan mm. yhteisön ja asianomistajan osallistumista ja voimaantumista sekä reintegratiivisen hävettämisen, vahinkojen korvaamisen ja muiden restoratiivisten periaatteiden toteutumista. s. 14–15. Myös Morris (2002) vastaa sovittelukritiikkeihin kirjoittamalla, ettei restoratiivisen oikeuden tavoite ole varsinaisesti vähentää uusintarikollisuutta. s. 606. Huomauttaisin, että tavoitteella perustellaan korjaavaa oikeutta varsin useissa teksteissä. Toisaalta tavoitteen on katsottu korostuvan englanninkielisissä maissa, kun taas lasten ja rikosten uhrien oikeuksien ja oikeudenmukaisuuden korostuvan eurooppalaisessa sovittelukulttuurissa. Chapman et al. 2015, s. 11.

²³⁰ Cunneen–Goldson (2015) osoittavat näytön toisinaan puuttuvan tai olevan kiistanalaista, vaatimatonta ja kyseenalaisin metodein hankittua mm. sovittelun tehokkuudesta ja uhrien tyytyväisyydestä kirjoitettaessa. s. 18–22. Toisaalta Morrisin (2002) mukaan restoratiivisesta oikeudesta väittely on toisinaan spekulatiota spekulatiota vastaan. Kirjoittaja puolustaa korjaavaa oikeutta artikkelissaan mm. restoratiivisten arvojen perusteella. s. 600.

²³¹ Esim. Caulfield–Hill 2014, s. 134. Morrisin (2002) mukaan restoratiivisen oikeuden vaikutusten tutkimiseksi luotettavasti pitäisi määrittää huolellisesti eri kriteerit. Mitä esimerkiksi menettelyn *restoratiivisuus* tai *tyytyväisyys* prosessiin oikeastaan tarkoittavat? s. 611.

Suomessa tai kansainvälisesti tiedontuottamiseen kuuluvalla kriittisyydellä, uteliaasti epäillen ja epäilevästi udellen. Toki problematiikka, joka liittyy minkä tahansa aiheen tutkimiseen esimerkiksi aktivistipohjalta, on kaikelle inhimilliselle tutkimuksenteolle yleinen. En nosta itseäni asian yläpuolelle, vaan tutkimisen harjoittelu on saanut miettimään, mitä minun kannattaisi tai ei kenties pitäisi tarkastella tutkijan asemassa. Intohimoinen suhtautuminen aihepiiriin voi vaarantaa terveen epäilyn ja monipuolisen ajattelun, minkä vuoksi *saattaa* olla hyvä, että tutkijan henkilökohtainen suhde tutkimuskohteeseen on jossain määrin etäinen. Asia ei kuitenkaan ole yksioikoinen: henkilökohtainen kiinnostuneisuus myös palvelee tiedon metsästystä, eikä aiheeseensa välinpitämättömämmin tai tunteettomasti suhtautuva tutkija onnistu näkemykseni mukaan objektiivista totuutta vangitsemaan hänkään. Tutkimusretken ehtopuolella katson joka tapauksessa *nöyryyden* olevan tutkijan aivan tärkeimpiä ominaisuuksia.

5.2.2. Suostumus sovittelun tunnusmerkistössä

Hivenen konkreettisempänä pohdintana rohkaisen jatkotutkimusta olemaan utelias ja epäileväinen sovittelun toteutumisesta asianosaisten omaehtoisena menettelyinä. Vapaaehtoisuus-kriteeri²³², jonka minun mielestäni tulisi tarkoittaa nimenomaista osallistumishalukkuutta, korostuu vapausmenettelyssä ja olen aihetta tutkiessa tullut miettiä myös sovitteluun ohjautumisen käytäntöjä kohtaan. Vapaaehtoinen tietoinen suostumus on vapaa vaikuttamispyrkimyksistä, koskee myös sopimusta ja mahdollistaa sovittelusta vetäytymisen seurauksitta missä prosessin vaiheessa vain. Huolellisen ja tarkan informoinnin yhteydessä myös esimerkiksi konferenssin riskeistä on kerrottava.²³³ Juttujen ohjaamista menettelyyn pitäisi tutkia, mikäli conferencing tai muu sovittelu toimii rikosoikeusjärjestelmän yhteydessä.²³⁴ Eräässä Honkatukian tutkimuksessa 48 haastatellusta rikoksenuhrista neljä oli kokenut joko painostusta tai painetta sovitteluun osallistumisesta ja kolme, ettei olisi voinut keskeyttää prosessia.²³⁵ Suomi on toisaalta saanut CEDAW-komitealta huomautuksia lisääntyneen ja pakolliseksi mielletyn perheväkivaltasovittelun yleisyydestä.²³⁶ Sitomatta omaa

²³² Euroopan neuvoston suosituksen numero R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta 11 artiklan mukaan osapuolia ei tulisi taivutella vilpillisin keinoin sovitteluun.

²³³ Zinsstag–Teunkens–Pali 2011, s. 43. Shapland et al. 2011, s. 21. Bazemore–Umbreit 2001, s. 14.

²³⁴ Shapland et al. 2011, s. 69.

²³⁵ Honkatukia 2015b, s. 63, 75–76.

²³⁶ Ks. esim. Talvio 2016, s. 3. CEDAW-komitean lausunto vuodelta 2014, s. 5–6 (ks. virallislähteet).

pohdintaani mihinkään tapaustyyppiin silmäilemäni internet-keskustelut ja mediatekstit sekä keskustelut, joita olen käynyt sovitteluun (asianomistajana tai tukihenkilönä) osallistuneiden kanssa, ovat tutkimuskirjallisuuden lisäksi herättäneet epäilyksiä ja kysymyksiä.²³⁷ Ohjautumisessa on ymmärtääkseni tapahtunut automatisoitumista poliisissa, missä on monta puolta: nykyinen esikäsittelykäytäntö helpottaa jutturuuhkaa mutta tarkoittaa, että usein soveltuvuusarviointia suorittavat käytännössä vain sovittelutoimijat ja rikoksen osapuoliin (kuten ihmiseen, joka mahdollisesti hädänalaisessa tilassa on tehnyt rikosilmoituksen valtion edustajalle) ottaa ensimmäisenä yhteyttä sovittelutoimisto. Se ei ole mielestäni aivan neutraali fakta, vaan viranomaisen kannanotto, jota voi pohtia myös aidon vapaaehtoisuuden kokemusta vasten.²³⁸

Olisi hyvä tutkia, mitä viranomaiset ja sovittelutoimijat tosiasiallisesti ja tarkalleen ottaen kertovat²³⁹ osapuolille (mistä sovittelussa on kyse; mitkä ovat asianosaisten oikeudet; miten sovittelu suhteutuu oikeusjärjestelmään; mitkä ovat sovittelun oikeudelliset vaikutukset). En kysyisi esimerkiksi, kokiko asiakas saaneensa riittävästi tietoa, vaan selvittäisin, mille tiedolle osapuolen suostumus perustuu ja miten hän on ymmärtänyt menettelyn idean, kuten sovittelun suuret erot oikeudenkäyntiin nähden.²⁴⁰ Entä kokevatko osapuolet osallistumisen oletusta viranomaisten tai sovittelijoiden taholta? Aidon vapaaehtoisuuden ja ”*painostuksen*” väliin mahtuu paljon odotuksia, vihjailuja, kannustusta ja muuta ohjailua, jolla voidaan vaikuttaa ihmisen käyttäytymiseen. Kysymisen tapaan on syytä kiinnittää huomiota.

Sovittelu on mielestäni keuhno termi, sillä se viittaa sovinnon järjestelemiseen, mikä ei ole restoratiivisten ihanteiden ja suomalaista sovittelua *teoriassa* ohjaavien periaatteiden ydin: kuvaavampaa olisi puhua kohtaavasta dialogista. Todellisuudessa sopimukseen päätyneiden sovittelujen määrä on Suomessa suuri, mistä *ei voi* tehdä päätelmiä

²³⁷ Ks. esim. *Miettisen* Vantaan Sanomissa (2.11.2012) julkaistu juttu, jossa näkyvillä on useampikin ongelma sovittelukäytännössä esim. vapaaehtoisuuden ja informoinnin näkökulmista.

²³⁸ En esitä tässä, että viranomainen tekisi soveltuvuusarviointia lähtökohtaisesti paremmin. Vrt. Euroopan neuvoston suosituksen numero R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta artiklan 9 mukaan päätös rikosasian ohjaamisesta sovittelun piiriin samoin kuin sovittelumenettelyn tulosten arviointi tulisi jättää rikosoikeusviranomaisille.

²³⁹ Pohjois-Irlannin restoratiivisia menettelyjä kartoittaneessa tutkimuksessa vähintään puolet vastaajista tai toimijoiden edustajista painottivat, ettei prosessien voida tosiasiaassa sanoa olevan aina vapaaehtoisia, vaan menettelyä saatetaan esitellä, jopa painostaa, joko tarkoituksella tai vahingossa parhaimpana vaihtoehtona. Payne et al. 2010, s. 60, 77.

²⁴⁰ Euroopan neuvoston suosituksen numero R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta artiklan 10 mukaan osapuolten tulisi ennen sovitteluun suostumista olla täysin tietoisia oikeuksistaan, sovitteluprosessin luonteesta ja päätöksensä mahdollisista seurauksista.

restoratiivisen romantiikan toteutumisesta tai osapuolten välisestä sovinnosta inhimillisellä tasolla. Mielestäni olisi tutkittava, kuinka paljon sopimuskeskeisyys vaikuttaa menettelyssä ja mikä on sovittelutoimijoiden osuus asiassa: kokevatko osapuolet painetta, esimerkiksi oletusta, sopimuksen tekemisestä? Paljonko täällä käydään edistyksellistä, normikriittistä keskustelua ja selvennetään käyttäytymissäntöjä turkulaisen deliberatiivisen demokratian hengessä; kuinka monet lukuisista sopimuksista todella ovat kohtaamisen ja vuoropuhelun aitoja ”*sivutuotteita*”?²⁴¹ Varsinais-Suomen toimiston sovitteluohjaajan mukaan asia on vaativa: sovittelijat ovat inhimillisiä ja siten tyytyväisiä saavutetuista sopimuksista omissa sovitteluissaan, vaikka koulutuksessa kuinka korostetaan matkan merkitystä päätepisteeseen nähden. Mielestäni keskeyttämiskynnyksen korkeuteen on myös tartuttava: lähisuhdeväkivallan kohdalla on käynyt ilmi, että sovittelua ei oikein tahdota keskeyttää, vaikka ongelmakohtat olisi nähty ja sovittelun edellytykset eivät olisi vaikuttaneet täyttyneen enää sovittelijoidenkaan mielestä.²⁴² Sovitteluohjaaja katsoi, että ammattihenkilöstön on kannettava vastuu riittävästä juttukarsinnasta etukäteen.²⁴³ Olisi aiheellista tutkia, kokevatko osapuolet toiveita sopimuksesta sovittelijoiden tai vaikkapa *tukihenkilöiden* suunnalta sekä kuinka itsenäisiä ratkaisuja yksilöt tosiasiallisesti tekevät pitkin menettelyä. Mahdollista sopimuskeskeisyyttä sekä jatkuvan suostumuksen toteutumista ja rakentumista sovitteluprosessissa olisi tutkittava tarkemmin ja kattavammin, koska kysymykset ovat – minusta – koko toiminnan legitimitetin kannalta elintärkeitä. Esitän hyvin laajoja kysymyksiä, mutta pala palalta niiden pitäisi mielestäni kiinnostaa.

Suomessa joukko rikoksia voi matkustaa oikeudenkäynti- tai sovittelureitin. Kun kansalaisten tapaukset eroavat prosesseiltaan ja lopputuloksiltaan olennaisesti toisistaan, pelissä ovat oikeusturva, yhdenvertaisuus ja oikeudenmukaisuus.²⁴⁴ Ottamatta edes kantaa, kumpi reitti on kokonaisuutena parempi, asia kun on tapaus- ja asianosaiskohtaista yhdenkin juttutyypin sisällä, laaduntarkkailu on tarpeen. Kaikentyyppisistä sovitteluista olisi hyvä teettää säännöllisesti kyselyjä osapuolille,

²⁴¹ Elonheimo 2012, s. 30. Elonheimo viittaa Umbreit'in teokseen vuodelta 2001 (ks. kirjallisuuslähteet).

²⁴² *Flinck–Sambou–Turunen* 2013. Tutkielmassa pohtimiini metodisiin valintoihin ja aineistosta tehtäviin johtopäätöksiin liittyen kirjoittajat toteavat tekstissä esimerkiksi, että sovittelijat tunnistavat melko tehokkaasti tilanteet, joissa on painostusta, teon kieltämistä, mielenterveysongelmia ja valtaepätasapainoa. Päätelmä on osin ongelmallinen, sillä tiedonantajina on ainoastaan sovittelijoita. Toki tutkiminen asianosaislähtöisesti on vaikeaa, jos osapuolet eivät mielellään osallistu tutkimuksiin.

²⁴³ Erillinen tapaaminen 19.3.2018.

²⁴⁴ Morris (2002) katsoo, että prosessien *lopputulosten* epäyhtenäisyys voi periaatteessa olla hyväksyttävää, jos kukin sopimus noudattaa asianosaisten tahtoa. Kirjoittajan mukaan asioiden *lähestymistavan* (menettelyn) yhtenäisyys ja johdonmukaisuus ovat sen sijaan tärkeitä. s. 610.

kuten Pohjois-Irlannin *Youth Conference Service* toimii kahdesti vuodessa.²⁴⁵ Lisäksi conferencing-menetelmän käytännönoppaassa sovittelijoita neuvotaan pitämään silloin tällöin päiväkirjaa sekä yhdessä jakamaan kokemuksiaan ja vaihtamaan ajatuksia toimiston kesken toisilta oppien.²⁴⁶ En tiedä, miten valtakunnassa toimitaan tässä suhteessa nykyisin, mutta yksinkertainen ohje kuulostaa hyvältä – korjaavan oikeuden mukaiselta.

²⁴⁵ Payne et al. 2010, s. 72.

²⁴⁶ Shapland et al. 2011, s. 64–65.

LIITE

Webropol-kysely

Kyselyyn vastasi 15 Suomen 18 sovittelutoimistosta. Vastaajat ovat toimistojen johtavia sovitteluohjaajia. Kursiivilla olen kirjoittanut lomakkeeseen, kuinka moni tiedonantaja kuhunkin kysymykseen vastasi ja kuinka moni vastasi 'en osaa sanoa'. Lisäksi olen merkinnyt annetut vastaukset määrällisiin ja yksinkertaisiin avoimiin kysymyksiin sekä muutaman kysymysteknisen huomion. Laajempien avokysymysten analyysit löytyvät tutkielman tulososiosta.

Tukihenkilöt sovittelussa

Kiitos, että tuet tutkimustani vastaamalla kyselyyn. Olen Suvi Nieminen ja kysely on osa oikeustieteen pro gradu -tutkielmaani Turun yliopistossa.

Nykysovittelu keskittyy rikoksen tekijän ja uhrin tai riidan osapuolten väliseen suhteeseen. **Tutkimukseni tarkoituksena** on kehittää yhteisöllisempää sovitteluprosessia Turussa kansainvälisten esikuvien mukaan. Tutkin etenkin ns. conferencing-menetelmän haasteita ja mahdollisuuksia. Jo nykyään osapuolilla voi olla tukihenkilöitä sovittelussa. Kartoitan kyselyllä tukihenkilön nykyistä roolia ja tukihenkilöihin liittyvää toimintakulttuuria valtakunnallisesti saadakseni laajemmin tietoa toiminnan kehittämistä ajatellen.

Tutkielmani toteuttaa Turun kaupungin kaupunkitutkimusohjelmaa ja kyselyn tuloksia voidaan hyödyntää Turun sovittelutoiminnan kehittämisessä. Vastaukset tulevat Webropolissa vain henkilökohtaiselle tililleni ja käsittelen niitä anonymisti sekä tutkimusprosessin ajan että raportissa.

Pohdithan vastauksiasi **koko toimiston** puolesta. Pyytäisin, että tarpeen mukaan keskustele henkilökuntasi kanssa muodostaaksesi toimistoa koskevan kokonaisnäkemys tukihenkilöihin liittyvistä kokemuksista ja käytännöistä.

Kysymyksistä ilmenevällä tavalla pyydän vastaamaan kysymyksiin 2-5 vuoden 2017 osalta. Muihin kysymyksiin (eli kun vuotta ei erikseen mainita) voit vastata yleisesti.

Tarvittaessa vastaan mielelläni kyselyä koskeviin kysymyksiin sähköpostitse _____ tai puhelimitse _____.

Tukihenkilöt jaetaan kyselyssä kolmeen ryhmään:

1) huoltajat ja vanhemmat

2) työn puolesta sovitteluun osallistuvat (esim. Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö, sosiaalityöntekijä tai vaikkapa nuoriso-ohjaaja)

3) muut henkilöt, jotka sovittelun osapuoli kokee läheisiksi (esim. sisarukset, ystävät, urheiluvalmentaja)

Sovittelussa voi olla myös esimerkiksi tulkkeja, mutta kysely koskee vain henkilöitä, jotka tulevat sovitteluun nimenomaan osapuolten tueksi.

1. **Sovittelutoimiston nimi** (vastaukset käsitellään nimettömästi):

2. **Kuinka paljon** (luku) arvioit toimistossanne **käynnistyneen** sovitteluja vuonna 2017? Jos et osaa sanoa, kirjoita tekstikenttään EOS.

Kysymykseen vastasivat kaikki 15, joista yksi (1) vastasi 'en osaa sanoa'. 14 vastauksen keskiarvo oli 460 käynnistynyttä sovittelua.

3. **Kuinka suuressa osassa** (prosentti) toimistonne vuonna 2017 **käynnistyneistä** sovitteluista arvioit olleen **mitä tahansa tukihenkilöitä** (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset)?

Kysymykseen vastasi 14/15 tiedonantajaa. Tukihenkilösovitteluja oli keskimäärin 27% kaikista käynnistyneistä sovitteluista. Kaikki vastaukset olivat välillä 15-40.

4. **Kuinka suuressa osassa** (prosentti) vuoden 2017 tukihenkilösovitteluista **vain toisella osapuolella** oli tukihenkilö(itä)?

Kysymykseen vastasi 9/15 tiedonantajaa. Toispuoleisia tukihenkilösovitteluja oli keskimäärin 23% kaikista tukihenkilösovitteluista.

5. **Arvioi** kaikkien sovitteluissa olleiden tukihenkilöiden **jakautumista ryhmiin** (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset). **Rastita kaikki edustettuina olleet ryhmät** ja merkitse tekstikenttään **prosenttiosuudet** niin, että **osuuksien summa on 100**.

Esim. rastita ‘huoltajat ja vanhemmat’ ja kirjoita tekstikenttään 70, sitten rastita ‘muut läheiset henkilöt’ ja kirjoita tekstikenttään 30, mikäli kaikista vuoden 2017 tukihenkilöistä 70 prosenttia on ollut huoltajia tai vanhempia ja 30 prosenttia muita läheisiä henkilöitä.

Kysymykseen vastasivat kaikki 15, joista yksi (1) vastasi 'en osaa sanoa'. Kunkin vaihtoehdon perässä oli rastitettava ruutu ja sen jälkeen avoin tekstikenttä luvulle.

huoltajat ja vanhemmat esiintynyt kaikissa vastanneissa 14 toimistossa, keskiarvo-osuus kaikista olleista tukihenkilöistä 79%

työn puolesta sovitteluun osallistuvat esiintynyt kaikissa vastanneissa 14 toimistossa, keskiarvo-osuus kaikista olleista tukihenkilöistä 12%

muut henkilöt, jotka sovittelun osapuoli kokee läheiseksi esiintynyt 12 vastanneista toimistoista, keskiarvo-osuus kaikista olleista tukihenkilöistä 3%

en osaa sanoa yksi (1) vastasi kysymykseen kokonaisuudessaan 'en osaa sanoa'

Keskiarvo-osuuksista ei tule yhteensä 100%, sillä osa vastaajista on ohjeistuksesta huolimatta vastannut luvuilla, joiden summa on yli tai alle sadan. Webropol ei teknisesti mahdollistanut kysymystyyppiä, jolla kyseisen riskin olisi voinut välttää. Vastaukset antanevat kuitenkin osviittaa eri tukihenkilöryhmien painotuksista, tai ainakin tulos muistuttaa kaikessa epätarkkuudessaan hypoteesia.

Tästedes tulokset eivät koske vain vuotta 2017, vaan olen pyytänyt tiedonantajia vastaamaan yleisesti.

6. Jos toimistonne sovitteluissa on ollut tukihenkilöryhmän 3 edustajia, **miten kuvaisit** näiden ‘**muiden läheisten henkilöiden**’ **suhdetta** tukemiinsa osapuoliin (esim. kumppani, serkku, ystävä, valmentaja)? Voit listata niin useita esimerkkejä kuin mieleesi tulee ‘muiden läheisten henkilöiden’ edustajista erilaisissa tapauksissa.

Kysymykseen vastasivat kaikki 15, joista kaksi (2) vastasi 'en osaa sanoa'.

Kumppanit: 10 mainintaa

Ystävät: 11 mainintaa

Omat lapset: kolme (3) mainintaa

Vanhemmat (ml. puoli- ja sijaisvanhemmat): neljä (4) mainintaa

Muut sukulaiset ylemmässä tai alemmassa polvessa: viisi (5) mainintaa

Sisarukset: neljä (4) mainintaa

Perheenjäsenet tarkentamatta: kaksi (2) mainintaa

Naapurit: kaksi (2) mainintaa

7. Minkä tyyppisissä jutuissa tukihenkilöitä on yleensä ollut (esim. rikoksissa vai riidoissa, millaisissa rikoksissa tai riidoissa, muulla lailla tyyppillinen tilanne)?

Kaikki 15 vastasivat.

Vastausluokat merkittävyyssjärjestyksessä eniten vastatusta aloittaen:

Nuorten jutut

Tilanteen ja tarpeen mukaan missä vain

Väkivaltarikokset

Henkisen taakan tapaukset

Lähisuhdeväkivalta

Lähinnä omaisuuteen kohdistuvia rikoksia

Riita-asiat

8. Kertovatko sovittelijat osapuolille mahdollisuudesta ottaa tukihenkilö mukaan sovitteluun?

Kaikki 15 vastasivat.

aina 13% (kaksi (2) vastaajaa)

usein 47% (seitsemän (7) vastaajaa)

silloin tällöin 33% (viisi (5) vastaajaa)

harvoin 71% (yksi (1) vastaaja)

eivät koskaan --

en osaa sanoa --

9. **Suosittelvatko** sovittelijat osapuolille tukihenkilön pyytämistä mukaan sovitteluun

Kaikki 15 vastasivat.

aina --

usein 13 % (*kaksi (2) vastaajaa*)

silloin tällöin 54% (*kahdeksan (8) vastaajaa*)

harvoin 33% (*viisi (5) vastaajaa*)

eivät koskaan --

en osaa sanoa --

10. Tukihenkilömahdollisuudesta kerrotaan **rikostapauksissa**

Kaikki 15 vastasivat.

uhrille *yksi (1) vastaaja*

tekijälle --

molemmille *14 vastaajaa*

ei kummallekaan --

en osaa sanoa --

11. **Ohjeistattekko**

Kaikki 15 vastasivat.

tukihenkilöä hänen tehtävästään sovittelussa?

kyllä *13 vastaajaa*

ei --

en osaa sanoa *kaksi (2) vastaajaa*

sovittelijoita tukihenkilöiden osallistamisesta sovittelussa?

kyllä *12 vastaajaa*

ei *yksi (1) vastaaja*

en osaa sanoa *kaksi (2) vastaaja*

12. Ovatko tukihenkilöihin liittyvät **käytäntönne** (mahdollinen tukihenkilömahdollisuudesta kertominen, tukihenkilön suosittelu, tukihenkilön osallistaminen tietyllä tavalla sovittelussa ja/tai ohjeistus tukihenkilöille tai sovittelijoille) sidoksissa tiettyihin **juttutyyppeihin** tai **tyyppitilanteisiin**, ja jos ovat, niin mihin?

Kaikki 15 vastasivat.

Vastausluokat:

Ei sidoksissa

Ammattilaiset kertovat

Alaikäiselle lain mukaan

Tapauskohtaista

Pelon ja epävarmuuden tapaukset

Kirjallisesti tiedoksi

Valtaepätasapaino

Tukihenkilön rooli oltava hillitty

13. Onko tukihenkilöillä **puheoikeus** yhteistapaamisessa?

Kysymykseen vastasi 14/15 tiedonantajaa.

huoltajat ja vanhemmat

kyllä 13 vastaajaa

ei yksi (1) vastaaja

en osaa sanoa --

työn puolesta sovitteluun osallistuvat

kyllä neljä (4) vastaajaa

ei kahdeksan (8) vastaajaa

en osaa sanoa kaksi (2) vastaajaa

muut läheiset

kyllä yksi (1) vastaaja

ei 12 vastaajaa

en osaa sanoa yksi (1) vastaaja

14. **Rohkaisevatko** sovittelijat tukihenkilöitä esittämään näkökulmansa yhteistapaamisessa?

Kysymykseen vastasi 14/15 tiedonantajaa.

huoltajat ja vanhemmat

kyllä *12 vastaajaa*

ei *kaksi (2) vastaajaa*

en osaa sanoa --

työn puolesta sovitteluun osallistuvat

kyllä *yksi (1) vastaaja*

ei *11 vastaajaa*

en osaa sanoa *kaksi (2) vastaajaa*

muut läheiset

kyllä --

ei *13 vastaajaa*

en osaa sanoa *yksi (1) vastaaja*

15. Onko tukihenkilöiden osallistumisesta ollut **hyötyä**, ja jos on, niin **millä tavalla** ja **kenen/keiden** (esim. rikoksen uhrin, rikoksen tekijän, riidan osapuolen, tuetun osapuolen, vastapuolen, sovittelijan) **kannalta**?

Mainitsethan, jos vastauksesi koskee **erityisesti tietyn/tiettyjen** tukihenkilöryhmien (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset) edustajia.

Kaikki 15 vastasivat. Analyysi on tutkielman tulososiossa.

16. Onko tukihenkilöiden osallistumisesta ollut **haittaa**, ja jos on, niin **millä tavalla** ja **kenen/keiden** (esim. rikoksen uhrin, rikoksen tekijän, riidan osapuolen, tuetun osapuolen, vastapuolen, sovittelijan) **kannalta**?

Mainitsethan, jos vastauksesi koskee **erityisesti tietyn/tiettyjen** tukihenkilöryhmien (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset) edustajia.

Kaikki 15 vastasivat. Analyysi on tutkielman tulososiossa.

17. Miten tukihenkilöt ovat **toimineet yhteistapaamisessa?**

(esim. ovatko he olleet **aktiivisia, puheliaita** tai **ottaneet kantaa**, vai tarjonneet pikemminkin **hiljaista tukea** osapuolelle)

Mainitsethan, jos vastauksesi koskee **erityisesti tietyn/tiettyjen** tukihenkilöryhmien (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset) edustajaa.

Kaikki 15 vastasivat. Analyysi on tutkielman tulososiossa.

18. Ovatko tukihenkilöt **myötävaikuttaneet sovitteluprosessiin** yhteistapaamisen ulkopuolella?

Kaikki 15 vastasivat.

huoltajat ja vanhemmat

kyllä, erillistapaamisissa --

kyllä, seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa *neljä (4) vastaajaa*

kyllä, erillistapaamisissa JA seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa
10 vastaajaa

eivät ole myötävaikuttaneet yhteistapaamisen ulkopuolella --

en osaa sanoa *yksi (1) vastaaja*

työn puolesta sovitteluun osallistuvat

kyllä, erillistapaamisissa *neljä (4) vastaajaa*

kyllä, seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa *kolme (3) vastaajaa*

kyllä, erillistapaamisissa JA seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa *kolme (3) vastaajaa*

eivät ole myötävaikuttaneet yhteistapaamisen ulkopuolella --

en osaa sanoa *viisi (5) vastaajaa*

muut läheiset

kyllä, erillistapaamisissa *kolme (3) vastaajaa*

kyllä, seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa --

kyllä, erillistapaamisissa JA seurannassa/sopimuksen täytäntöönpanossa *kolme (3) vastaajaa*

eivät ole myötävaikuttaneet yhteistapaamisen ulkopuolella *yksi (1) vastaaja*

en osaa sanoa *kahdeksan (8) vastaajaa*

19. Millä tavalla tukihenkilöiden **roolia** tai **hyödyntämistä** sovittelussa voisi kehittää?
(esim. **haasteita, tarpeita** tai **ideoita**, joita mieleesi tulee)

Mainitsethan, mitä tukihenkilöryhmää (huoltajat ja vanhemmat, työn puolesta, muut läheiset) ajatuksesi koskevat, elleivät ne koske yleisesti kaikkia tukihenkilöitä.

Kysymykseen vastasi 12/15 tiedonantajaa. Analyysi on tutkielman tulososiossa.